

AA

M. TULLII
CICERONIS

OPERA
AD OPTIMAS EDITIONES
COLLATA

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

VOLUMEN QUINTUM

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CICICCLXXXI

4253

92464

II

M. TULLII
CICERONIS

PRO

L. MURENA.
ORATIO TERTIA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Consulibus Cicerone & Antonio, cum Cicerone comitia consularia habente Decimus Silanus & L. Murena essent in futurum annum designati, repulsam autem tulisset Serv. Sulpicius: ea contumelia commotus Sulpicius, ambitus Murenæ accusavit cum tribus subscriptoribus, M. Catone, Cn. Postumio & Serv. Sulpicio adolescente. Tribus ergo actionibus, pro illius temporis more, causa est perorata. Prima actione defensus est a Q. Hortensio, altera a M. Crasso, tertia a Cicerone consule. In tota igitur oratione hoc agitur, ut cum ceterae criminationes retundantur, tum imprimis illa de tribubus largitione corruptis. Antequam ipsam causam ingreditur, satisfacit M. Catoni & Serv. Sulpicio; quorum alter negabat fas esse, Ciceronem consulem, qui de ambitu legem tulisset, defendere reum de ambitu; alter autem conquestus erat, Murenæ causam a summo amico suo contra se suscipi. Deinde ad singulas accusationis partes accedit, quae omnino tres erant; prima in reprehensione vitae, altera in contentione dignitatis, h. e. utrum Sulpicius, an vero Murena dignior consulatu, tertia in criminibus ambitus versabatur. Habet autem haec oratio plurimum suavitatis et artis. Nam illa contentio Iurisconsulti cum Imperatore, & reprehensio iuris scientiae ac philosophiae Stoicae longe iucundissima est, sed ita comparata,
Cicer. Oper. Vol. V. A

ut non posset magnopere aut Sulpicium aut Catonem offendere, quamquam Plutarchus commemorat, Catonem, cum ita disputaret Cicero, dixisse omnibus audientibus, ut erat in isto genere magna Romae libertas: *O! dii boni, quam ridiculum Consulem habemus.* Ceterum iuvat de hac Stoicæ philosophiæ reprehensione audire, Cicero quid dixerit L. IV. de Fin. B. & M. c. 27. *Omnia peccata paria dicitis. Non ego iam tecum ita loquar, Cato, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum. Nunc agendum subtilius.* De artificio autem, quo Sulpicium & Catonem reprehendit, ita Quintilianus L. XI. c. 1: *Multum est difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duæ simul huiusmodi personæ Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis & Serv. Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! quid enim aliud esset, quo se homo nobilis & iuris antistes victum magis ferret? Ut vero rationem suæ defensionis reddidit? Cum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenæ, non idem debere accusationi contra caput, diceret. Quam molli autem articulo tractavit Catonem? cuius naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam rebus duriores videri factam volebat, ut inter eos non forensam contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse. Itaque nec mirum, si Murena absolutus est, quod ex Orat. pro Flacco c. 13. intelligitur: Nonne ipso Pompeio auctore, Silano & Murena COSS. decrevimus.*

I **Q**UAE deprecatus a diis immortalibus sum, iudices, more institutoque maiorum, illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiavi; ut ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immor-

talibus ob eiusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum, et ut vestrae mentes atque sententiae cum populi Romani voluntatibus suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quodsi illa sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim et religionem, quantam reipublicae dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic *consulatus*, me rogante, datus esset, ea res *faulste*, feliciter, prospereque eveniret. Quae cum ita sint, iudices, et cum omnis deorum immortalium potestas aut translata sit ad vos, aut certe communicata vobiscum: idem consul eum vestrae fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut eiusdem hominis voce et declaratus consul, et defensus, beneficium populi Romani cum vestra atque omnium civium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meae defensionis ab accusatoribus atque etiam ipsa susceptio causae reprehensa est; antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quam huiusce salutis defensio; sed ut, meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, et diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me et consulem, et

legis ambitus latorem, et tam severe gesto consula-
tu, causam L. Murenæ attingere. cuius reprehensio
me vehementer movet, non solum ut vobis, iudices,
quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni,
gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti
mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius
consulem defendi, quam a consule? Quis mihi in
republica potest aut debet esse coniunctior, quam is,
cui respublica a me uno traditur sustinenda, mag-
nis meis laboribus et periculis sustentata? Quodsi
in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is peri-
culum iudicii præstare debet, qui se nexu obliga-
vit; profecto etiam rectius in iudicio consulis de-
signati, is potissimum consul, qui consulem de-
claravit, auctor beneficii populi Romani, defensor-
que periculi esse debet. Ac, si, ut nonnullis in
civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publice
constitueretur; is potissime honore affecto defensor
daretur, qui eodem honore præditus non minus
afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis.
Quodsi portu solventibus, ii, qui iam in portum
ex alto invehuntur, præcipere summo studio so-
lent et tempestatum rationem, et prædonum, et
locorum; quod natura fert, ut eis faveamus, qui
eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingre-
diantur: quo tandem me animo esse oportet, pro-
pe iam ex magna iactatione terram videntem, in
hunc, cui video maximas reipublicæ tempestates
esse subeundas? Quare si est boni consulis, non
solum videre, quid agatur, verum etiam provide-
re, quid futurum sit; ostendam alio loco, quan-

tum salutis communis interfit, duos consules in re-
publica Kalendis Ian. esse. Quod si ita est, non
tam me officium debuit ad hominis amici fortunas,
quam respublica consulem ad communem salutem
defendendam vocare. Nam quod legem de ambitu
tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihimetipsi iam-
pridem tulerim de civium periculis defendendis,
non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse
confiterer, idque recte factum esse defenderem;
facere improbe, etiamsi alius legem tulisset: cum
vero nihil commissum contra legem esse defendam,
quid est, quod meam defensionem latio legis im-
pediat? Negat esse eiusdem severitatis, Catilinam,
exitium reipublicae intra moenia molientem, ver-
bis et paene imperio urbe expulisse; et nunc pro
L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis et
miseri cordiae, quas me natura ipsa docuit, semper
egi libenter; illam vero gravitatis severitatisque per-
sonam non appetivi; sed ab republica mihi imposi-
tam sustinui, sicut huius imperii dignitas, in summo
periculo civium, postulabat. Quod si tum, cum res-
publica vim et severitatem desiderabat, vici natu-
ram, et tam vehemens fui, quam cogebam, non
quam volebam; nunc, cum omnes me causae ad
miseri cordiam atque ad humanitatem vocent, quan-
to tandem studio debeo naturae meae consuetudi-
nique fervire? Ac de officio defensionis meae, et
de ratione accusationis tuae, fortasse etiam alia in
parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, iudices, non minus hominis sapientissimi
atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quam

Catonis accusatio commovebat : qui gravissime et acerbissime ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, iudices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est, vere accusari in amicitia, tum, etiamsi falso accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia, pro nostra necessitudine et debuisse confiteor, et præstitisse arbitror. nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule postulandum. abiit illud tempus : mutata ratio est. sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse ; contra salutem, nihil debere. Neque enim, si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Murena, iudices, et vetus, et magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris eius, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiae crudelitatisque famam inussisset, si hominis, et suis et populi Romani ornamentis amplissimi, causam tanti periculi repudiassem. Neque enim iam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem homi-

num periculis sublevandis non impertiam. Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini; labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis et astuti, et ingrati. Quodsi licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiae, nulla superbiae turpitudine, nulla inhumanitatis culpa suscipitur; ego vero libenter desino. sin autem fuga laboris desidi-⁹ diam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit; nimirum haec causa est eiusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deferere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum, de iure consulentibus, respondere; et, si turpe existimas, te advocato, illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse iniustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua fa-¹⁰ miliaritas ab hac causa removisset, et, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni aestimari, accidisset; in ea civitate consul designatus defensore non haberet, in qua nemini unquam infimo maiores nostri patronum deesse voluerunt. Ego vero, iudices, ipse me existimarem nefarium, si amico; crudelem, si misero; superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitiae, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non scelus, ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus.

isto in loco : quod tribuendum est officio , fidei , religioni , id ita moderabor , ut meminerim , me contra amici studium pro amici periculo dicere.

5 Intelligo , iudices , tres totius accusationis partes
 11 fuisse , et earum unam in reprehensione vitae , alteram in contentione dignitatis , tertiam in criminibus ambitus esse versatam . Atque harum trium partium prima illa , quae gravissima esse debebat , ita fuit infirma et levis , ut illos lex magis quaedam accusatoria , quam vera maledicendi facultas de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit . Obiecta est enim Asia : quae ab hoc non ad voluptatem et luxuriam expetita est , sed in militari labore peragrata . qui si adolescens , patre suo imperatore , non meruisset ; aut hostem , aut patris imperium timuisse , aut a parente repudiatus videretur . An , cum sedere in equis triumphantium praetextati potissimum filii soleant , huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit , ut rebus communiter gestis paene simul cum patre
 12 triumpharet ? Hic vero , iudices , et fuit in Asia , et viro fortissimo , parenti suo , magno adiumento in periculis , solatio in laboribus , gratulationi in victoria fuit . Et , si habet Asia suspicionem luxuriae quandam ; non Asiam nunquam vidisse , sed in Asia continenter vixisse , laudandum est . Quamobrem non Asiae nomen obiiciendum Murenæ fuit , ex qua laus familiae , memoria generi , honos et gloria nomini constituta est ; sed aliquod aut in Asia susceptum , aut ex Asia deportatum flagitium ac dedecus . Meruisse vero stipendia in eo bello ,

quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis; patre imperatore libentissime meruisse, pietatis; finem stipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus occupavit. Sal- 6
tatores appellat L. Murenas Cato. Maledictum 13
est, si vere obiicitur, vehementis accusatoris; si falso, maledici conviciatoris. Quare cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convivio; neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare; sed conspiciere, quibus praeterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui vere istud obiici possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit; neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto: tempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum; relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumtus ostenditur. et, cum ea non reperiantur, quae voluptatis nomen habent, quaeque vitiosa sunt; in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriae reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murenas dici potest? ni- 14
hil, inquam, omnino, iudices. Sic a me consul designatus defenditur, ut eius nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet; iacta sunt tunda-

menta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis : quae pars altera fuit accusationis.

15 Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriae, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus : extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum ; facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplae et honestae familiae plebeiae : et proavus L. Murenæ, et avus, praetores fuerunt ; et pater cum amplissime atque honestissime ex praetura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, 16 quod is iam patri debitus, a filio petebatur. Tua vero nobilitas, Ser. Sulpici ; tametsi summa est, tamen hominibus literatis et historicis est notior ; populo vero et suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco ; avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuae. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses

filius, summa tamen amplitudine dignus putarere : nec mihi unquam minus in Q. Pompeio, novo homine, et fortissimo viro, virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo, M. Aemilio. Etenim eiusdem animi atque ingenii est, posteris fuis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sui, virtute renovare. Quamquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus ne ignobilitas obiceretur generis, meo labore esse perfectum : qui, non modo Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Mariis, et Didiis, et Coeliis commemorandis, iacebant. Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret; non arbitrabar, cum ex familia vetere et illustri consul designatus ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro, peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quodsi id crimen homini novo esse deberet; profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in utroque dignitas : videamus cetera.

Quaesturam una petit, et sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quem-

quam vestrum fugit, cum multi pares dignitate fiant; unus autem primum solus possit obtinere : non eundem esse ordinem dignitatis et renuntiationis : propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem sit per saepe eadem omnium. Sed quaestura utriusque propemodum pari momento fortis fuit. Habuit hic lege Titia provinciam tacitam et quietam : tu illam, cui, cum quaestores fortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, et illustrem, quam negotiosam et molestam. Conseddit utriusque nomen in quaestura. nullum enim vobis fors campum dedit, in quo excurrere virtus
 19 cognoscique posset. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur : ab utroque dissimillima ratione tractatum est. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis ac stomachi, secutus est : ius civile didicit : multum vigilavit ; laboravit : praesto multis fuit ; multorum stultitiam perpeffus est ; arrogantiam pertulit ; difficultatem exforbuit : vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, et grata hominibus, unum hominem elaborare in
 20 ea scientia, quae sit multis profutura. Quid Murena interea ? fortissimo et sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit : qua in legatione duxit exercitum : signa contulit ; manum conferuit ; magnas copias hostium fudit : urbes partim vi, partim obsidione cepit : Asiam istam referatam, et eandem delicatam, sic obiit, ut in ea neque avaritiae, neque luxuriae vestigium reliquerit : maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res

et magnas sine imperatore gefferit, nullam sine hoc imperator. Atque haec, quamquam praesente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia; quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertiit, quantum neque ambitiosus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in utroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat rem militarem: infectatur totam hanc legationem: assiduitatis et operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? abfueris tamdiu? et, cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitant, de dignitate contendas? Primum ista nostra assiduitas, Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expedit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi; et tu idem fortasse: verumtamen utrique nostrum desiderium nihil obfuisse. Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem revertamur; qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quam iuris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas; ille, ut eo, quo intendit, mature ad exercitum perveniat. te gallorum; illum buccinaram cantus exfufcitatur. tu actionem in-

stituis; ille aciem instruit. tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes aut castra capiantur. Ille tenet et scit, ut hostium copiae; tu, ut aquae pluviae arceantur: ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omnibus. Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit: haec orbem terrarum parere huic imperio coegit: omnes urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia, et haec forensis laus et industria, latent in tutelâ ac praesidio bellicae virtutis. simulatque increpuit suspicio tumultus; artes illico nostrae conticescunt.

23 Et, quoniam mihi videris istam scientiam iuris, tanquam filiulam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, praeclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiae, gravitatis, iustitiae, fidei, ceteris omnibus, consulatu et omni honore semper dignissimum iudicavi. quod quidem ius civile didicisti; non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. omnes enim artes, quae nobis populi Romani studia conciliant, et admirabilem dignitatem, et pergratam utilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, qui militari laude
24 antecellunt. omnia enim, quae sunt in imperio, et in statu civitatis, ab iis defendi et firmari putantur. summa etiam utilitas; siquidem eorum consilio et periculo, cum republica, tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est et plena dig-

nitatis, dicendi facultas, quae saepe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione, et senatus, et populi, et eorum, qui res iudicant, mentes permovere. quaeritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines saepe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt; praesertim cum haec eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat. quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Primum dignitas in tam ²⁵ tenui scientia quae petost esse? res enim sunt parvae, prope in singulis literis atque interpunctionibus verborum occupatae. Deinde, etiamsi quid apud maiores nostros fuit in isto studio admirationis; id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum et abiectum. Possset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgo non habebant. erant in magna potentia, qui consulebantur: a quibus etiam dies, tanquam a Chaldaeis, petebatur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, et singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, et ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata et cognita, sine sua opera lege possset agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Cum hoc fieri bellissime possset: Fundus Sabinus, ¹² meus est: immo meus: deinde iudicium: noluerunt. ¹⁶ Fundus, inquit, qui est in agro, qui Sabinus vocatur. Satis verbose. cedo, quid postea? Eum ego ex iure

Quiritium meum esse aio. Quid tum? Inde ego te ex iure manu confertum voco. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem iurisconsultus, tibicinis Latini modo: *Unde tu me, inquit, ex iure manu confertum vocasti, inde ego te revoco.* Praetor interea, ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero nullo usu: *Utrisque superstitionibus, [praesentibus] istam viam dico: inite viam.* Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret: *Redite viam.* eodem duce redibant. Haec iam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur. homines, cum recte atque in loco constitissent, iuberi abire; ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *Quando te in iure conspicio: et haec, Sed anne tu dicis, qui causa vindicaveris?* quae dum erant occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur; postea vero pervulgata, atque in manibus iactata et excussa, inanissima prudentiae reperta sunt; fraudis autem et stultitiae plenissima. Nam cum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes, propter infirmitatem consilii, maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemtionem faciendas, interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique iure civili aequitatem reli-

querunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicuius libris, exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quae coemptionem facerent, *Caias* vocari. Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum *diem tertium*, an *perendinum: iudicem*, an *arbitrum: rem*, an *litem* dici oporteret. Itaque (ut dixi) dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit; quae tota ex rebus fictis commentitiisque constaret: gratiae vero multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, et aequè promptum est mihi, et adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit, *Licet consulere*, iam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quae neque extra Romam usquam, neque Romae, rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quod et perpauca et minime obscuris literis continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, tri-duo me iurisconsultum esse profitebor. Etenim quae de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam anguste scriptum est, quo ego non possim, *Qua de re agitur*, addere. Quae consulantur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis; idem videre respondisse, quod Servius. sin aliter; etiam controversum ius nosse et tractare videre. Quapropter non solum

illa gloria militaris vestris formulis atque actionibus anteponeuda est, verum etiam dicendi consuetudo longe et multum istius vestrae exercitationi ad honorem antecelset. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse; post, cum id assequi non potuissent, istuc potissimum sunt delapsi. ut aiunt in Graecis artificibus, eos auloedos esse, qui citharoe-di fieri non potuerint; sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad iuris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quaedam; ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa atque decreta, et evertuntur saepe dicundo, et sine defensione oratoris firma esse non possunt: in qua re si satis profecissem, parcius de eius laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt.

14 Duae sunt artes, quae possunt locare homines
 30 in amplissimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc enim pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur. Ceterae tamen virtutes ipsae per se multum valent, iustitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem dispositis, non de infita cuiusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere coepit. Etenim, ut ait ingeniosus poeta, et auctor valde bonus, proeliis promulgatis, *pellitur e medio* non solum ista vestra ver-

bosa simulatio prudentiae, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia : vi geritur res : spernitur orator*, non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam *bonus : horridus miles amatur* : vestrum vero studium totum iacet. *Non ex iure manu' confertum, sed magis ferro*, inquit, *rem repetunt*. Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra foli : fit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps. Verum haec, Cato, *nimum nos* ³¹ nostris verbis *magna facere demonstrat* ; et oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. quod ego longe fecus existimo, iudices ; deque eo pauca differam. neque enim causa in hoc continetur.

Nam, si omnia bella, quae cum Graecis gessimus, contemnenda sunt ; derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curii : de Philippo, T. Flaminii : de Aetolis, M. Fulvii : de rege Perse, L. Pauli : de Pseudophilippo, Q. Metelli : de Corinthiis, L. Mummi. si haec bella gravissima, victoriaeque eorum bellorum gravissimae fuerunt : cur Asiaticae nationes, atque ille a te hostis contemnitur ? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho gessisse video : cuius belli victor L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso prae se ferebat, eandem hic sibi ex Asiae nomine assumpsit. Quo quidem in ³² bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui : quo ille, quum esset, ut ego mihi statuo, talis,

qualem te esse video, nunquam [cum Scipione]
esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse
arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus
egisset, ut legatus fratri proficisceretur; cum ipse,
paulo ante, Hannibale ex Italia expulso, ex Africa
eiecto, Carthagine oppressa, maximis periculis rem-
publicam liberasset, nisi illud grave bellum et ve-
15 hemens putaretur. Atqui, si diligenter, quid Mithri-
dates potuerit, et quid effecerit, et qui vir fuerit,
consideraris; omnibus regibus, quibuscum populus
Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum ante-
pones. quem L. Sulla, maximo et fortissimo exer-
citu, pugna excitatum, non rudis imperator, ut
aliud nihil dicam, bello inuestum totam in Asiam,
cum pace dimisit: quem L. Murena, pater huiusce,
vehementissime vigilantissimeque vexatum, repres-
sum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui
rex, sibi aliquot annis sumtis ad confirmandas ra-
tiones et copias belli, tantum ipse opibus conatu-
que invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii
33 copias cum suis coniuncturum putaret. Ad quod
bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithri-
datem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: al-
terius res et terra et mari calamitosa, vehementer
et opes regis, et nomen auxerunt: L. Luculli vero
res tantae existiterunt, ut neque maius bellum com-
memorari possit, neque maiore consilio et virtute
gestum. Nam, cum totius impetus belli ad Cyzice-
norum moenia constitisset, eamque urbem sibi Mi-
thridates Asiae ianuam fore putavisset, qua effracta
et revulsa, tota pateret provincia; perfecta ab Lu-

culto haec sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, et omnes copiae regis diurnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam spe atque animis inflata peteret; mediocri certamine et parva dimicatione commissam arbitraris? Mitto proelia; praetereo oppugnationes oppidorum. expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut se, rege Armeniorum adiuncto, novis opibus copiisque renovarit. Ac, si mihi 16 nunc de rebus gestis esset nostri exercitus imperatorisque dicendum, plurima et maxima proelia commemorare possem. sed non id agimus. Hoc dico: 34 si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset; neque tanta cura senatus et populus Romanus suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli; neque vero eius belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset: cuius ex omnibus pugnis, quae sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quae cum rege commissa est, et summa contentione pugnata. qua ex pugna cum se ille eripuisset, et Bosporum confugisset, quo exercitus adire non posset; etiam in extrema fortuna et fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius, regno possesso, ex omnibus oris ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quae ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret; tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum

confectum iudicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot proeliis, tot imperatores bella gesserunt? cuius expulsi et eieci vita tanti aestimata est, ut, morte eius nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus; et hanc eius operam non minus ad consulatum adipiscendum, quam hanc nostram forenses industriam, dignitatis habuisse.

17 At enim in praeturae petitione prior renuntiatus
 35 est Servius. Pergitisne vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, saepe perturbat omnia; et totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Saepe etiam sine ulla aperta causa fit aliud, atque existimamus, ut nonnunquam ita factum esse etiam populus admiretur; quasi vero non ipse fe-
 36 cerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, a Q. Maximo?

non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam ut tempestates saepe certo aliquo coeli signo commoventur, saepe improvise nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari, saepe intelligas, quo signo commota sit; saepe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur. Sed ¹⁸ tamen, si est reddenda ratio, duae res vehementer ³⁷ in praetura desideratae sunt, quae ambae in consularatu Murenæ profuerunt: una, expectatio muneris, quae et rumore nonnullo, et studiis sermonibusque competitorum creverat; altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis et liberalitatis et virtutis suae testes habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ praesto fuit; et munus amplissimum, quod petitio praeturae desiderabat, praetura restituit. Num tibi ³⁸ haec parva videntur adiumenta et subsidia consularatus? voluntas militum? quae cum per se valet multitudine, cum apud suos gratia; tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet: suffragatio militaris? imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis est illa oratio, *Me saucium recreavit: me praeda donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: nunquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumsit ipse; cum fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas esse ad famam

hominum ac voluntatem? etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit praerogativum; quid mirum est, in hoc felicitatis
 19 famam sermonemque valuisse? Sed si haec leviora ducis, quae sunt gravissima, et hanc urbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum huius elegantiam, et scenae magnificentiam valde contemneres; quae huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? minus est mirandum, quamquam huic causae id satis est, sunt enim po-
 39 puli ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui et ab delectatione omni negotiis impedimur, et in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur et ducimur; quid tu admirere de mul-
 40 titudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex haec, quae ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini, cum splendore, fructus quoque iucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi, nam nos quoque habuimus scenam competitoricem. Quodsi ego, qui trinos ludos aedilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil huius istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam, adversatam

putas? Sed haec fane sint paria omnia: sit par foren- 42
 sis opera militari: sit par militari suffragatio urbana:
 sit idem, magnificentissimos, et nullos unquam fe-
 cisse ludos: quid? in ipsa praetura nihilne existimas
 inter tuam et istius fortem interfuisse? Huius fors ea 20
 fuit, quam omnes tui necessarii tibi optabamus, iuris
 dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo nego-
 tii; gratiam, aequitatis largitio: qua in sorte sapiens
 praetor, qualis hic fuit, offensionem vitat aequa-
 bilitate decernendi, benevolentiam adiungit lenitate
 audiendi. Egregia, et ad consulatum apta provincia,
 in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis, ad
 extremum ludorum voluptate concluditur. Quid 42
 tua fors? tristis, atrox: quaestio peculatus, ex al-
 tera parte, lacrymarum et squaloris, ex altera, ple-
 na catenarum atque indicum. cogendi iudices in-
 viti, retinendi contra voluntatem: scriba damnatus,
 ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa:
 multi viri fortes, et prope pars civitatis offensa
 est: lites severe aestimatae: cui placet, obliviscitur;
 cui dolet, meminit. Postremo tu in provinciam ire
 noluisti. non possum id in te reprehendere, quod
 in me ipso et praetor et consul probavi. Sed ta-
 men L. Murenæ provincia multas bonas gratias
 cum optima existimatione attulit. habuit proficif-
 cens dilectum in Umbria: dedit ei facultatem res-
 publica liberalitatis; qua usus, multas sibi tribus,
 quae municipiis Umbriae conficiuntur, adiunxit:
 ipsa autem in Gallia, ut nostri homines despera-
 tas iam pecunias exigerent, aequitate diligentiaque
 perfecit. Tu interea Romae scilicet amicis praesto

fuiſti. fateor : ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui ſolere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

21 Et, quoniam oſtendi, iudices, parem dignitatem
 43 ad conſulatus petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum in Murena atque in Sulpicio fuiſſe: dicam iam apertius, in quo meus neceſſarius fuerit inferior Servius, et ea dicam, vobis audientibus, amiſſo iam tempore, quae ipſi ſoli, re integra, ſaepe dixi. Petere conſulatum neſcire te, Servi, perſaepe tibi dixi : et in iis rebus ipſis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quam ſapientem candidatum. Primum accuſandi terrores et minae, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri; ſed et populi opinionem a ſpe adipiſcendi avertunt, et amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit; neque in uno aut altero animadverſum eſt, ſed iam in pluribus; ſimulatque candidatus accuſationem meditari
 44 viſus eſt, ut honorem deſperaffe videatur. Quid ergo? acceptam iniuriam perſequi non placet? immo vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud perſequendi. petitorum ego, praefertim conſulatus, magna ſpe, magno animo, magnis copiis et in forum, et in campum deduci volo: non placet mihi inquiſitio candidati, praenuntia repulſae: non teſtium potius, quam ſuffragatorum comparatio: non minae magis, quam blanditiae: non declamatio potius, quam perſalutatio: praefertim cum iam hoc novo more omnes fere domos omnium

concurrent, et ex vultu candidatorum coniecturam faciant, quantum quisque animi et facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem? demissum? iacet, 45 diffidit, abiecit hastas. Serpit hic rumor: *Scis tu illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes quaerere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.* Eiusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abiiciunt, aut suam operam et gratiam iudicio et accusationi reservant. Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus 22 totum animum atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. adiungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima. magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, praesertim non inopem, neque infirmum, exturbare; qui et per se, et per suos, et vero etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus; et qui non aperte inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis amicissimorum officia et studia praestamus. Quare ego ex- 46 pertus et petendi, et defendendi, et accusandi molestiam, sic intellexi: in petendo, studium esse acerrimum; in defendendo, officium; in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem et petitionem consulatus diligenter adornet atque instruat. unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transtulisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit,

posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione con-
 23 sumferis? Legem ambitus flagitasti, quae tibi non
 deerat. erat enim severissime scripta Calpurnia. ge-
 stus est mos et voluntati, et dignitati tuae. sed tota
 illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem
 reum, fortasse armasset; petitioni vero refragata est.
 47 Poena gravior in plebem tua voce efflagitata est.
 commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum
 ordinem: concessit senatus postulationi tuae; sed
 non libenter durio rem fortunae communi conditio-
 nem, te auctore, constituit. Morbi excusationi poe-
 na addita est: voluntas offensa multorum, quibus
 aut contra valetudinis commodum laborandum est,
 aut incommodo morbi etiam ceteri vitae fructus re-
 linquendi. Quid ergo? haec quis tulit? is, qui auc-
 toritati senatus, voluntati tuae paruit: denique is
 tulit, cui minime proderant. Illa, quae mea summa
 voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter
 adversata tibi esse existimas? confusionem suffragio-
 rum flagitasti, prorogationem legis Maniliae, aequa-
 tionem gratiae, dignitatis, suffragiorum. Graviter
 homines honesti, atque in suis civitatibus et muni-
 cipiis gratiosi tulerunt, a tali viro esse pugnatum,
 ut omnes et dignitatis, et gratiae gradus tollerentur.
 Idem edititios iudices esse voluisti, ut odia occulta
 civium, quae tacitis nunc discordiis continentur, in
 48 fortunas optimi cuiusque erumperent. Haec omnia,
 tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsae-
 piebant.

Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni

tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo et copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta sunt; quo etiam mihi durior locus est dicendi datus; ut, cum ante me et ille dixisset, et vir summa dignitate, et diligentia, et facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iisdem rebus fere verborum, et, quod possum, iudices, occurro vestrae sapientiae. Sed tamen, Servi, quam te securim putas iniecisse 24 petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita atque abiecta petitione? Etenim te inquirere vi- 49 debant, tristem ipsum: moestos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animadvertabant: quibus rebus certe ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem atque laetum, stipatum choro iuventutis, vallatum indicibus atque sicariis, inflatum cum spe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumflente colonorum Arretinorum et Fesulanorum exercitu. quam turbam, dissimillimo ex genere, distinguebant homines perculsi Sullani temporis calamitate. vultus erat ipsius plenus furoris; oculi, sceleris; sermo, arrogantiae: sic ut ei iam exploratus et domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur. Quibus rebus qui timor bonis om- 25

50 nibus iniectus sit, quantaque desperatio reipublicae, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percrebuisissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cum miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum et fortunatorum promissis faucios et miseros credere non oportere: quare qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent, quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minime timidum, et valde calamitosum esse oportere eum, qui esset fu-
51 turus dux et signifer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referentem me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postmodum, frequenti senatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quae ad me allatae essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit atque induit. tum enim dixit, duo corpora esse reipublicae, unum debile, infirmo capite; alterum firmum, sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, capit, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severe, pro rei indignitate, decrevit. nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant; partim, quia timebant. Tum erupit e senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat; praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni, fortissimo viro, iudicium mi-

nitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum. His tum rebus commotus, 26 et quod homines iam tum coniuratos cum gladiis 52 in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum, et cum illa lata insignique lorica, non quae me teget, (etenim sciebam Catilinam non latus aut ventrem, sed caput et collum solere petere,) verum ut omnes boni animadverterent, et cum in metu et periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem praesidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissio-rem in petendo putarent, Catilinam et spe et cupiditate inflammatum viderent; omnes, qui illam ab republica pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, praesertim cum incubuit ad virum bonum, et multis aliis adiumentis petitionis ornatum. qui cum honestissimo patre atque maioribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, praetura probata in iure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, et ita petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum est magno adiumento Catilinae subitam spem consulatus adipiscendi fuisse?

Nunc mihi tertius ille locus est orationis de am- 54 bitus criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt; a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indicis, et de de-

prehenſis pecuniis; adoleſcenti ingenioſo et bono;
 Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni,
 homini in omni virtute excellenti, de ipſius accu-
 ſatione, de ſenatusconſulto, de republica respon-
 27 debo. Sed pauca, quae meum animum repente
 55 moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conque-
 rar. Nam cum ſaepe antea, iudices, et ex alio-
 rum miſeriis, et ex meis curis laboribusque quoti-
 dianis, fortunatos eos homines iudicarem, qui re-
 moti a ſtudiis ambitionis, otium ac tranquillitatem
 vitae ſecuti ſunt; tum vero in his L. Murenæ tan-
 tis, tamque improvifis periculis ita ſum animo af-
 fectus, ut non queam. ſatis neque communem om-
 nium noſtrum conditionem, neque huius eventum
 fortunamque miſerari: qui primum, dum ex ho-
 noribus continuis familiae maiorumque ſuorum u-
 num adſcendere gradum dignitatis conatus eſt, ve-
 nit in periculum, ne et ea, quae relicta, et haec,
 quae ab ipſo parta ſunt, amittat; deinde, prop-
 ter ſtudium novae laudis, etiam in veteris fortu-
 56 nae diſcrimen adducitur. Quae cum ſint gravia,
 iudices, tum illud acerbiffimum eſt, quod habet
 eos accuſatores, non qui odio inimicitiarum ad
 accuſandum, ſed qui ſtudio accuſandi ad inimici-
 tias deſcenderunt. Nam, ut omittam Servium Sul-
 picium, quem intelligo non iniuria L. Murenæ, ſed
 honoris contentione permotum; accuſat paternus
 amicus, Cn. Poſtunius, vetus, ut ait ipſe, vicinus
 ac neceſſarius, qui neceſſitudinis cauſas complures
 protulit, ſimultatis nullam commemorare potuit:
 accuſat Ser. Sulpicius, ſodalis filii, cuius ingenio

paterni omnes necessarii munitiores esse debebant : accusat M. Cato , qui quamquam a Murena nulla re unquam alienus fuit , tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus , ut eius opes et ingenium praesidio multis etiam alienissimis , vix cuiquam inimico , exitio esse deberent. Respondebo 17 igitur Postumio primum , qui nescio quo pacto mihi videtur praetorius candidatus in consularem , quasi defultorius in quadrigarum curriculum incurrere. cuius competitores si nihil deliquerunt , dignitati eorum concessit , cum petere desistit. sin autem eorum aliquis largitus est ; expetendus amicus est , qui alienam potius iniuriam , quam suam persequatur. * * *

Ea omnia , quae & Postumio , & Ser. Sulpicio , adolescenti ; resposna sunt , desiderantur.

Venio nunc ad M. Catonem , quod est fir- 28
mamentum ac robur totius accusationis : qui ta- 18
men ita gravis est accusator et vehemens , ut multo magis eius auctoritatem , quam criminationem pertimescam. In quo ego accusatore , iudices , primum illud deprecabor , ne quid L. Murenæ dignitas illius , ne quid expectatio tribunatus , ne quid totius vitae splendor et gravitas noceat : denique ne ea soli huic absint bona M. Catonis , quae ille adeptus est , ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus , et duos terrores huius imperii , Carthaginem , Numantiamque deleverat , cum accusavit L. Cottam. erat in eo summa eloquentia , summa fides , summa integritas , auctoritas tanta , quanta in ipso imperio populi Romani , quod illi-

us opera tenebatur. Saepe hoc maiores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottae profuisse. noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, ut nimis adversarii
 59 viribus abiectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriae est) nomine proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad eius perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus et populus universus, et sapientes, ac multum in posterum prospicientes iudices resisterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo vero,
 60 et in perniciem civium, repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa iudicasset; iniquam legem, iudices, et miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, iudicium accusatoris in reum pro aliquo praeiudicio valere oportere.

29 Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan conformare et leviter emendare possim. *Non multa peccas*, inquit ille fortissimo viro senior magister: *sed, si peccas, te regere possum*. At ego te verissime dixerim peccare nihil, neque ullam in re te esse huiusmodi, ut

corrigendus potius, quam leviter inflectendus esse
 videre. finxit enim te ipsa natura ad honestatem,
 gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi,
 iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum ho-
 minem et excelsum. accessit his tot doctrina non
 moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulo
 asperior, et durior, quam veritas aut natura pa-
 tiatur. Et quoniam non est nobis haec oratio ha- 61
 benda aut cum imperita multitudo, aut in ali-
 quo conventu agrestium; audacius paulo de stu-
 diis humanitatis, quae et mihi et vobis nota et
 iucunda sunt, disputabo. In M. Catone, iudices,
 haec bona, quae videmus, divina et egregia, ip-
 sius scitote esse propria. quae nonnunquam requi-
 rimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magi-
 stro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Ze-
 no, cuius inventorum aemuli Stoici nominantur.
 Huius sententiae sunt et praecepta eiusmodi: Sa-
 pientem gratia nunquam moveri, nunquam cuius-
 quam delicto ignoscere: neminem misericordem
 esse, nisi stultum et levem: viri non esse, ne-
 que exorari, neque placari: solos sapientes esse, si
 distortissimi sint, formosos; si mendicissimi, divi-
 tes; si servitatem serviant, reges: nos autem, qui
 sapientes non sumus, fugitivos, exules, hostes, in-
 fanos denique esse dicunt: omnia peccata esse pa-
 ria: omne delictum, scelus esse nefarium; nec mi-
 nus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum
 opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffoca-
 verit: sapientem nihil opinari, nullius rei poeni-
 tere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam.

30 Haec homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus
 62 eruditissimis inductus, arripuit; neque disputandi
 causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt ali-
 quid publicani? cave quidquam habeat momenti
 gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri et calami-
 tosi? sceleratus et nefarius fueris, si quidquam,
 misericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis se
 peccasse, et eius delicti veniam petit? nefarium est
 facinus ignoscere. At leve delictum est. omnia pec-
 cata sunt paria. Dixisti quippiam? fixum et sta-
 tutum est. Non re ductus es, sed opinione? sapi-
 ens nihil opinatur. Errasti aliqua in re? male dici
 putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in
 senatu me nomen consularis candidati delaturum.
 Iratus dixisti. nunquam, inquit, sapiens irascitur.
 At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est,
 mendacio fallere: mutare sententiam, turpe est:
 63 exorari, scelus: misereri, flagitium. Nostri autem
 illi, (fatebor enim, Cato, me quoque in adoles-
 centia, diffusum ingenio meo, quaesisse adiumen-
 ta doctrinae,) nostri, inquam, illi a Platone et Ari-
 stotele, moderati homines et temperati, aiunt, apud
 sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse
 misereri: distincta genera esse delictorum, et dis-
 pares poenas: esse apud hominem constantem ig-
 noscendi locum: ipsum sapientem saepe aliquid
 opinari, quod nesciat: irasci nonnunquam: exora-
 ri eundem et placari: quod dixerit, interdum, si
 ita rectius sit, mutare: de sententia decedere ali-
 quando: omnes virtutes mediocritate quadam esse
 31 moderatas. Hos ad magistros si qua te fortuna,

Cato, cum ista natura detulisset; non tu quidem ⁶⁴ vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec iustior, (neque enim esse potes,) sed paulo ad lenitatem propensior. non accusares nullis adductus inimicitiis, nulla laceffitus iniuria, pudentissimum hominem, summa dignitate atque honestate praeditum: putares, cum in eiusdem anni custodia te atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc reipublicae vinculo esse coniunctum: quod atrociter in *senatu* dixisti, aut non dixisses, aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum (quantum ego opinione ⁶⁵ auguror) nunc et animi quodam impetu concitatum, et vi naturae atque ingenii elatum, et recentibus praeceptorum studiis flagrantem iam, usus flectet, dies leniet, aetas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri praeceptores et virtutis magistri, fines officiorum paulo longius, quam natura vellet, protulisse; ut cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oporteret, consisteremus. Nihil ignoveris. immo aliquid, non omnia. Nihil gratiae causa feceris. immo resistito gratiae, cum officium et fides postulabit. Misericordia commotus ne sis: etiam; in dissolvenda severitate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. vero; nisi sententiam alia vicerit melior. Huiusce ⁶⁶ modi Scipio ille fuit, quem non poenitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, et paene divinum domi; cuius oratione et praeceptis, quamquam erant eadem ista, quae te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi a se-

nibus) lenissimus. Quis vero C. Laelio comior? quis iucundior, eodem ex studio isto? quis illo gravior? sapientior? Possum de L. Philippo, de C. Gallo dicere haec eadem: sed te domum iam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cuius praestanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturae similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrum pervenire potuit; ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. Sed, si illius comitatem et facilitatem tuae gravitati severitati que adsperseris; non ista quidem erunt meliora, quae nunc sunt optima, sed certe condita iucundius.

32 Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle
67 mihi e causa nomen Catonis: remove ac praetermitte auctoritatem, quae in iudiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congregere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in iudicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. ambitum vero ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse factum, si mercede corrupti obviam candidatis essent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributim, et item prandia si vulgo essent data; contra legem Calpurniam fac-

tum videri. Ergo ita senatus iudicat, contra legem facta haec videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit, necne, vehementer quaeritur. si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id 68 relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id iudicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis; ut ex senatusconsulto, neque cuius interfit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, a L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi, contra legem commissa esse, concedam. Multi obviam prodierunt de provincia de- 33
cedenti, consulatum petenti. Solet fieri. eccui autem non proditur revertenti? quae fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possim reddere; quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod a consuetudine 69
non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminofum sit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima saepe urbe deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines, prodire hora tertia in campum Martium, praesertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hic sedent iudices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quae neminem patitur non honeste in urbem introire, tota natio candi-

datorum? si denique ipse accusator noster Postumius obviam cum bene magna caterva sua venit: quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat: hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modo dignitati ullius unquam, sed ne voluntati
70 quidem defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede; concedam esse crimen. hoc quidem remoto,
34 quid reprehendis? Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quaeris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut referendi beneficii locum; hanc in nostris petitionibus operam atque affectationem. neque enim fieri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies; a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicae spatii honestamur, diligenter observari videmur et colli. tenuiorum et non occupatorum amicorum est ista assiduitas; quorum copia bonis et beneficiis de
71 esse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, praeter ipsorum suffragium, tenue est: si, ut suffragentur, nihil valent gratia. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque haec a nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quae a nobis

consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque et legi Fabiae, quae est de numero sectatorum, et senatusconsulto, quod est L. Caesare consule factum, restiterunt. nulla est enim poena, quae possit observantiam tenuiorum ab hoc veteri instituto officiorum excludere. At spectacula 72 sunt tributim data, et ad prandium vulgo vocati. Etsi hoc factum a Murena omnino, iudices, non est; ab eius amicis autem more et modo factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor, quantum hae quaestiones, in senatu habitae, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memoria, quo haec, siue ambitio est, siue liberalitas, non fuerit, ut locus et in circo et in foro daretur amicis et tribulibus? haec homines tenuiores primum, nondum qui a suis tribulibus veteri instituto assequebantur.

Deest nonnihil.

Praefectum fabrum semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuetur in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium causa, compararunt? Haec omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, coniecta sunt: in quibus tamen Murena ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; sed mercede: convince. num sectari multos? non; sed conductos: doce. num locum ad spectandum dare? aut ad prandium invitare? minime. sed vulgo, passim. quid est vulgo? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui,

et quo animo iam sit, et qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse et ad hoc officium necessitudinis, et ad reliquum tempus, gratiosus, id erit eius vitrico fraudi, aut crimini: nec, si virgo Vestalis, huius propinqua et necessaria, locum suum gladiatoribus concessit huic, non et illa pie fecit, et hic a culpa est remotus. omnia haec sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

- 74 At enim agit mecum austere et stoice Cato. negat verum esse, allici benevolentiam cibo: negat, iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad coenam, petitionis causa, si quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicae petas fovendis hominum sensibus, et deliniendis animis, et adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, a grege delicatae iuventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas? Horribilis oratio; sed etiam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedaemonii, auctores istius vitae atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt; neque vero Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborisque disperunt, respublicas suas retinuerunt: quorum alteri, uno adventu nostri exercitus, deleti sunt; alteri nostri imperii praesidio disciplinam suam legesque
- 36 conservant. Quare noli, Cato, maiorum instituta,
- 75 quae res ipsa, quae diuturnitas imperii comprobant,

nimum severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. is, cum epulum Q. Maximus, Africani patruī sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis haedinis lectulos Punicanos, et exposuit vasa Sannia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, et non divini hominis Africani mors honestaretur: quem cum supremo eius die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potissimum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. huius in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis. Itaque homo integerrimus, civis opti-⁷⁶mus, cum esset L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his haedinis pelliculis praetura deiectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes et inhumanitatem multo minus: distinguit rationem officiorum ac temporum; vicissitudinem laboris ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate; hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adiuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praefis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut pro mea salute laborem

77 periculumque suscipias? Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis et decipis. nam, si nomine appellari abs te cives tuos, honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quam tibi: sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt? cur ante petis, quam infufurravit? aut quid cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, postquam es designatus, multo salutas negligentius? Haec omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinae praecepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quae omnia maiores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quae liberalitatem magis significat, quam largitionem.

37 At enim te ad accusandum respublica adduxit.

78 Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse. sed tu imprudentia laboris. Ego quod facio, iudices, cum amicitiae dignitatisque L. Murenæ gratiā facio, tum me pacis, otii, concordiae, libertatis, salutis, vitae denique omnium nostrum causa facere clamo atque testor. Audite, audite consulem, iudices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. latius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat: ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Troianus; a quo nunquam, me consule, dormien-

tes opprimemini. Quaeris a me, quid ego Catili- 79.
nam metuam. Nihil: et curavi, ne quis metueret:
sed copias illius, quas hic video, dico esse metuen-
das: nec tam timendus est nunc exercitus L. Cati-
linae, quam isti, qui illum exercitum deseruisse di-
cuntur. non enim deseruerunt; sed ab illo in specu-
lis atque insidiis relictis, in capite atque in cervici-
bus nostris resisterunt. Hi et integrum consulem,
et bonum imperatorem, et natura, et fortuna, cum
reipublicae salute coniunctum, deiici de urbis prae-
sidio, et de custodia civitatis, vestris sententiis, de-
turbari volunt. quorum ego ferrum et audaciam re-
ieci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam
domi meae saepe, iudices; his vos si alterum con-
sulem tradideritis, plus multo erunt vestris senten-
tiis, quam suis gladiis consecuti. Magni interest, iu-
dices, id quod ego multis repugnantibus egi atque
perfecit, esse Kalendis Ian. in republica duo consu-
les. Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usi- 80
tatis viis, aut *. non lex improba, non pernicio-
sa largitio, non auditum aliquando aliquod malum rei-
publicae quaeritur. Inita sunt in hac civitate confi-
lia, iudices, urbis delendae, civium trucidandorum,
nominis Romani extinguendi. Atque haec cives,
cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas
est,) de patria sua et cogitant et cogitaverunt. ho-
rum ego quotidie consiliis occurro, audaciam de-
bilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, iudices: in
exitu est iam meus consulatus: nolite mihi subtra-
here vicarium meae diligentiae: nolite adimere eum,
cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his

38 tantis periculis defendendam. Atque ad haec mala,
 81 iudices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? iam enim hesternae concionae intonuit vox perniciofa [designati] tribuni, collegae tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt.

82 Omnia, quae per hoc triennium agitata sunt, iam ab eo tempore, quo a L. Catilina et Cn. Pisone initium consilium senatus interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, iudices, quod tempus, qui dies, quae nox, cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar atque evolem? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicae praesidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi crede, et agunt, et moluntur. vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicae praesidii: sed cum consulari auctoritate et auxilio spoliata vim tribunitiam viderint, tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros arbitrantur. nam ne sufficiatur consul, non timent. vident, in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule,

83 rempublicam sine praesidio obiici posse. His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriae natus es, videre quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, so-

cium in republica, consulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium; scientia, ad bellum gerendum; animo et usu, ad quod velis negotium.

Quamquam huiusce rei potestas omnis in vobis 39 fita est, iudices: totam rempublicam vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam: si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio respublica: ut minuatur contra suum furorem imperatorum copia: ut maior facultas tribunis plebis detur, depulso adversario, seditionis ac discordiae concitandae. Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi atque sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipublicae iudicaret? Mihi credite, iudices, in hac causa non solum de 84 L. Murenæ, verum etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est iam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. non solum minuenda non sunt auxilia, quae habemus, sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro (dii immortales! sine gemitu hoc dici non potest): non nemo etiam in illo sacrario reipublicae, in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinae nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus,

vobis, bonisque omnibus adiutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio
 85 discutiam et comprimam! Sed quid tandem fiet, si haec elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, et is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc iam qui impedituri sint, ** illa pestis immanis, importuna, Catilinae prorumpet, qua poterit: et iam populo Romano minatur: in agros suburbanos repente advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco ferrum flammamque metuemus. Quae iamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis praesidiis erit respublica, facile et magistratum consiliis, et privatorum diligentia opprimuntur.

40 Quae cum ita sint, iudices, primum reipublicae
 86 causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos, pro mea summa et vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut salutem, ut vitae vestrae et ceterorum civium, consulatis: deinde ego fidem vestram, vel defensoris et amici officio adductus, oro atque obsecro, iudices, ut ne hominis miseri, et cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenarum, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. modo maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore

fordidus, confectus morbo, lacrymis ac moerore
 perditus, vester est supplex, iudices, vestram fidem
 obtestatur, misericordiam implorat, vestram pote-
 statem ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos ^{87.}
 immortales! iudices, hac eum re, qua se honestio-
 rem fore putavit, etiam ceteris ante partis honesta-
 tibus, atque omni dignitate, fortunaque privare. At-
 que ita vos Murena, iudices, orat atque obsecrat,
 si iniuste neminem laesit; si nullius aures volunta-
 temve violavit; si nemini, ut levissime dicam, odio,
 nec domi, nec militiae, fuit: sit apud vos mode-
 stiae locus, sit demissis hominibus perfugium, sit
 auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consula-
 rus magnam habere debet, iudices. una enim eri-
 piuntur cum consulatu omnia. Invidiam vero his
 temporibus habere consularis ipse nullam potest. ob-
 iicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis con-
 iuratorum, telis Catilinae: ad omne denique peri-
 culum, atque ad omnem invidiam solus opponitur.
 Quare quid invidendum Murenae, aut cuiquam ⁸⁸
 nostrum sit in hoc praeclaro consulatu, non video,
 iudices. quae vero miseranda sunt, ea et mihi ante
 oculos versantur, et vos videre et perspicere pote-
 stis. Si (quod Iupiter omen avertat) hunc vestris ^{41.}
 sententiis afflixeritis; quo se miser vertet? domum-
 ne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis sui,
 quam paucis ante diebus laureatam in sua gratula-
 tione conspexit, eandem deformatam ignominia lu-
 gentemque videat? an ad matrem, quae misera mo-
 do consulem osculata filium suum, nunc cruciatur
 et sollicita est, ne eundem paulo post spoliatum om-

82 ni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova poena legis et domo, et parente, et omnium suorum consuetudine conspectuque privat? Ibit igitur in exsilium miser? quo? ad Orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, et exercitus duxit, et res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderit, eundem lugentem, moerentem, exulem videat? in ea porro provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, adspiciet? qui huius dolor? qui illius moeror erit? quae utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunae atque sermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenam, nuntii literaeque celebrassent, et unde hospites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repente eo accedat ipse nuntius suae calamitatis? Quae si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansuetudine et misericordia vestra, iudices; conservate populi Romani beneficium: redite reipublicae consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi et familiae, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo, quod in hac tota causa frequens moestumque vidistis. nolite a sacris patriis Iunonis Sospitae, cui omnes consules facere necesse est, domesticum et suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, iudices, ita

commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi, quae nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam et spondeam.

M. TULLII
CICERONIS

PRO

L. FLACCUS
ORATIO QUARTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Caesare et Bibulo Coss. accusatus est de repetundis L. Flaccus, qui Asiam triennium pro Praetore obtinuerat, a D. Laelio. Inter eius defensores (nam tum tribus fere actionibus causae perorabantur, uti e Cicerone discimus) fuit Cicero; quo Consule Praetor fuerat Flaccus, Ciceronemque in vindicanda coniuratione iuverat. Defensionis autem haec est ratio; ut partim a superioris vitae innocentia, a summis in rempubl. meritis ducatur, partim a Graecorum testium in universum omnium, tum horum imprimis, levitate, qui contra Flaccum testimonii dicendi causa ex Asia Romam venerant. In quo cum videretur eos offendere aut certe minime consentientes habere, qui Graecos vehementer admirabantur, summo artificio magnam Graecis laudem concedit ingenii, inventarum et perfectarum artium, eloquentiae, fidem autem negat. Diluuntur deinde etiam alia crimina; tanquam, quod aurum avertisse, quod Iudaei Hierosolymam mittere solebant quotannis, religionis causa, et civibus Rom. quibusdam iniuriam fecisse dicebatur.

CUM in maximis periculis huius urbis atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicae ca-

fu, focio atque adiutore confiliorum periculorumque meorum, L. Flacco, caedem a vobis, coniugibus, liberis veftris, vaftitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam: fperabam, iudices, honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miferiarum deprecatozem. Quod enim effet praemium dignitatis, quod populus Romanus, cum huius maioribus femper detuliffet, huic denegaret; cum L. Flaccus veterem Valeriae gentis in liberanda patria laudem, prope quingentefimo anno reipublicae, retuliffet? Sed fi forte aliquando aut beneficii huius obtrectator, aut virtutis hoftis, aut laudis invidus exiftiffet: exiftimabam, L. Flacco multitudinis potius imperitae, nullo tamen cum periculo, quam fapientiffimorum et lectiffimorum virorum iudicium effe fubeundum. Etenim, quibus auctoribus et defenforibus omnium tum falus effet non civium folum, verum etiam gentium defenfa ac retenta, neminem unquam putavi per eos ipfos periculum huius fortunae atque infidias creaturum. Quodfi effet aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernecie cogitaret; nunquam tamen exiftimavi, iudices, D. Laelium, optimi viri filium, optima ipfum fpe praeditum fummae dignitatis, eam fufcepturum accufationem, quae fccleratorum civium potius odio et furori, quam ipfius virtuti atque inftitutae adolefcentiae conveniret. Etenim cum a clariffimis viris iuftiffimas inimicitias faepe cum bene meritis civibus depositas effe vidiffem, non fum arbitratus, quemquam amicum reipublicae, pofteaquam L. Flacci amor in patriam pcrfpectus

effet, novas huic inimicitias, nulla accepta iniuria,
 3 denuntiaturum. Sed, quoniam, iudices, multa nos
 et in nostris rebus, et in republica fefellerunt; feri-
 mus ea, quae sunt ferenda. tantum a vobis peti-
 mus, ut omnia reipublicae subsidia, totum statum
 civitatis, omnem memoriam temporum praeterito-
 rum, salutem praesentium, spem reliquorum, in ve-
 stra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno
 iudicio positam esse et defixam putetis. Si un-
 quam respublica consilium, gravitatem, sapientiam,
 providentiam iudicum imploravit; hoc tempore,
 2 hoc, inquam, tempore implorat. Non estis de Ly-
 dorum, aut Myrorum, aut Phrygum, qui huc
 compulsi concitatiqve venerunt, sed de vestra re-
 publica iudicaturi, de civitatis statu, de communi
 salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua
 est etiam nunc, quae fortium civium mentes cogi-
 tationesque sustentet. omnia alia perfugia bonorum,
 praesidia innocentium, subsidia reipublicae, con-
 4 silia, auxilia, iura ceciderunt. Quem enim alium
 appellem? quem obtester? quem implorem? sena-
 tumne? at is ipse auxilium petit a vobis, et con-
 firmationem auctoritatis suae vestrae potestati per-
 missam esse sentit. an equites Romanos? iudicabi-
 tis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum
 omnibus senseritis. an populum Romanum? at is qui-
 dem omnem suam de nobis potestatem tradidit vobis.
 Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per
 vos, iudices, non auctoritatem, quae amissa est,
 sed salutem nostram, quae spe exigua extremaque
 pendet, tenuerimus; nihil est praeterea, quo con-

fugere possimus : nisi forte, quae res hoc iudicio tententur, quid agatur, cui causae fundamenta iaciantur, iudices, non videtis. Damnatus est is, 5 qui Catilinam, signa patriae inferentem, interemit: quid est causae, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimescat? repetitur ad poenam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda et patefacienda curavit? focii consiliorum, ministri, comitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes sibi expectent? Atque utinam inimici nostri ac bonorum omnium, mecum potius contendant! utrum tum omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conservandam salutem * * *

Permulta desunt.

Hunc igitur virum, Laeli, quibus tandem rebus 3 oppugnans? Fuit, P. Servilio imperatore, in Sicilia tribunus militum. ea res filetur. Fuit M. Pisoni quaestor in Hispania. vox de quaestura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore sustinuit. muta est huius temporis accusatio. Praeturae iurisdictio, res varia et multiplex ad suspiciones et similtates, non attingitur. ea vero, in summo et periculosissimo republicae tempore, etiam ab inimicis laudatur. At a testibus laeditur. Antequam dico, a quibus, qua spe, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia praeditis; dicam de genere universo, et de conditione omnium nostrum. Per deos immortales! iudices, vos, quomodo is, qui anno ante Romae ius dixerat, anno post in Asia ius dixe-

rit, a testibus quaeritis ignotis? ipsi coniectura nihil iudicabitis? in tam varia iurisdictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum laesae voluntates. quae est unquam iacta non suspicio, quae tamen solet esse falsa, sed iracundiae vox, aut doloris? Et is est reus avaritiae, qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modo crimen effugit? Praetereo illa, quae praetereunda non sunt: nullum huius in privatis rebus facrum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sortem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? Timolites ille vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciae maximae sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quaestoremque cognoverunt? quem vos praesentes constantissimum senatorem, iustissimum praetorem, atque amantissimum reipublicae civem iudicastis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis? At quos testes? primum dicam (id quod est commune) Graecos: non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem. nam, si quis unquam de nostris hominibus a genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit, me et esse arbitror, et magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc iudicium deducti

non sunt; multi impudentes, illiterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Graecorum: tribuo illis literas, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem et fidem nunquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei quae fit vis, quae auctoritas, quod pondus, ignorat. Unde illud est? *Da mihi testimonium mutuum*: num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Graecorum est; ut etiam, qui graece nesciunt, hoc, quibus verbis a Graecis dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant; tum intelligetis, qua religione dicant. nunquam nobis ad rogatum respondent: semper accusatori plus, quam ad rogatum. nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt; sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse aiebat) libertus erat eius turpi iudicio condemnatus. nihil dixit, quod laederet eum, cum cuperet. impediabat enim religio. tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore dixit? Quam promptus homo P. Septimius? quam iratus de iudicio, et de villico? tamen haesitabat; tamen eius iracundiae religio nonnunquam repugnabat. Inimicus M. Caelius, quod, cum in re manifesta putasset nefas esse, publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum. tamen tenuit se, neque attulit in iudicium quidquam ad laedendum, nisi voluntatem. Hi si 5

Graeci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valerent, quam dolor ac simultas; omnes se spoliatos, vexatos, fortunis everfos esse dixissent. Graecus testis cum ea voluntate processit, ut laedat; non iurisiurandi, sed laedendi verba meditatur. vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec gravissimus, sed impudentissimus
 12 loquacissimusque deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum iudiciis testem diligenter expenditis. etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat! Num illos idem putatis? quibus iusiurandum iocus est; testimonium, ludus; existimatio vestra, tenebrae; laus, merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. etenim potest esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. sed propius accedam: de his vestris testibus
 13 dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices, et inimicum in omni genere odiosum ac molestum: quem spero his rebus fore magno usui et amicis, et reipublicae. sed certe inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo? comitatum dico? immo vero quantus exercitus? quae iactura? qui sumtus? quanta largitio? quae quamquam

utilia sunt causae, timide tamen dico; quod vereor, ne Laelius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriae causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiae esse quaesitum. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum a vobis petam, iudices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis; memineritis, quarum rerum invidia, lege hac recenti ac nova, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt? quae quoniam accusatorio iure et more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primum, quod, distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompeium, quod L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse a Laelio, paterno amico ac perneccessario, ut hunc hoc iudicio arcesseret; omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Graecis hominibus videbatur, qui paulo ante in eadem provincia familiarem Laelium Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper et praedonum, et regum bello liberavit. Adiunxit illa, ut eos, qui domo exire volebant, testimonii denuntiatione terreret; qui domi stare non poterant, largo et liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletres metu, tenues praemio, stultos errore permovit: sic sunt expressa ista praeclara, quae recitantur, psephismata, non sententius, neque auctoritati-

bus declarata, nec iureiurando constricta, sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatae.

- 7 O morem praeclarum, disciplinamque, quam a maioribus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. Nullam enim illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. quae scisceret plebes, aut quae populus iuberet; summotam concione, distributis partibus, tributim et centuriatim descriptis ordinibus, classibus, aetatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata et cognita, iuberi vetari-
- 16 que voluerunt. Graecorum autem totae respúblicae sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Graeciam, quae iamdiu suis consiliis perculsa et afflicta est, omittam; illa vetus, quae quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique confederant; tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipúblicae praeficiebant; tum optime meritos cives e ci-
- 17 vitate eiiciebant. Quodsi haec Athenis tum, cum illae non solum in Graecia, sed prope cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita; quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant. quid, cum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Caesus est virgis Cymaeus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. data concio Laelio est. pro-

cessit ille, et Graecus apud Graecos non de culpa sua dixit, sed de poena questus est. porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulo ante omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed fagina tenebat, se velle dixit, id futores, id zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testes a Sicilia publice duxi. verum erant ea testimonia non concitatae concionis, sed iurati senatus. Quare iam non 18 est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne haec testimonia putanda. Adolescens bonus, 8 honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Graecorum: postulat concionem: locupletes homines et graves, ne sibi adversentur, testimonii denuntiatione deterret: egentes et leves spe legationis et viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. opifices et tabernarios, atque illam omnem faecem civitatum, quid est negotii concitare, in eum praesertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum vero est, homines eos, quibus odio sunt nostrae secures; nomen, acerbitati; scriptura, decumae, portorium, morti; libenter arripere facultatem laedendi, quaecumque detur. Mementote igitur, cum audietis psephisma- 19 ta, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatum levissimae nationis. Itaque perscrutamini penitus

naturam rationemque criminum : iam nihil praeter spem , nihil praeter terrorem ac minas reperieris. * * *

Deesse videntur nonnulla.

- 9 In aerario nihil habent civitates , nihil in vestigalibus. duae rationes conficiendae pecuniae , aut versura , aut tributo. nec tabulae creditoris profertur , nec tributi confectio ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes inferre , et in tabulas , quodcumque commodum est , referre soleant , ex Cn. Pompeii literis ad Hypsaenum , et Hypsaeni ad Pompeium missis , quaeso cognoscite. LITERAE POMPEII , ET HYPSAEI. Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Graecorum consuetudinem licentiamque impudentem videmur ? nisi forte , qui Cn. Pompeium , qui praesentem , qui nullo impellente , fallebant , eos , urgente Laelio , in absentem , et in L. Flaccum aut timidos fuisse , aut religiosos putamus.
- 21 Sed fuerint incorruptae literae domi : nunc vero , quam habere auctoritatem , aut quam fidem possunt ? Triduo lex ad praetorem deferri , iudicium signis obfignari iubet. tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulae facile possint , idcirco lex obfignatas in publico poni voluit. At obfignantur corruptae. Quid refert igitur , tantó post ad iudices deferantur , an omnino non deferantur ?
- 10 Quid , si testium studium cum accusatore sociatum est ? tamenne isti testes habebuntur ? Ubi est igitur illa exspectatio , quae versari in iudiciis solet ? nam antea , cum dixerat accusator acriter et vehementer , cumque defensor suppliciter demisseque

responderat; tertius ille erat expectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc vero quid est? ²² Una sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. de subselliis queror? una ex domo prodeunt. si verbo titubarint, quo revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget, nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quae vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callide accessit: reprehendit: quo voluit, adduxit: convicit, et elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Laeli, qui, prius- ²³ quam hoc, *Te rogo*, dixeris, plura etiam effundat, quam tu ei domi ante praescripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita laedi. Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, *Dedimus*: nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo et deplorandum, id quod iamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primum de communi genere testium. dicit enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. propius accedo: nego esse ista testimonia, quae tu ipse psephismata appellas; sed et fremitum egentium, et motum quendam temerarium Graeculae concionis. Intrabo etiam magis: qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: privatae literae nulae proferuntur: publicae retentae sunt in accusato-

rum potestate. summa est in testibus. hi vivunt cum inimicis : adfunt cum adversariis : habitant cum accusatoribus. Utrum hic tandem disceptationem et cognitionem veritatis, an innocentiae labem aliquam ac ruinam fore putatis ? Multa enim sunt eiusmodi, iudices, ut etiamsi in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in conditione atque in exemplo pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitae, nulla commendatione famae defenderem; tamen civem a civibus communis humanitatis iure ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris confessoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Graecis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis; ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. Sed, cum L. Flacci res agatur, cuius ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit; cuius virtute regibus exterminatis, libertas in republica constituta est; quae usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria, continuata permansit: cumque ab hac perenni contestataque virtute maiorum, non modo non degenerarit L. Flaccus, sed, id quod maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriae in libertatem vindicandae praetor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiamsi quid errasset, omnes boni connivendum esse arbitrarentur ? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, iudices, vos oro et obtestor, ut totam

causam, quam maxime intentis oculis, (ut aiunt,) acerrime contempleri. nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum; contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur.

Etenim iam universa istorum cognita cupiditate, ¹² accedam ad singulas querelas criminationesque Graecorum. ²⁷ Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur: quod nos factum, iudices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quod non licuerit imperare; aut in eo, quod non opus fuerit navibus; aut in eo, quod nulla, hoc praetore, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATUSCONSULTUM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, necne, quaeramus. Utrum igitur hoc Graeci statuent, aut ullae exterae nationes, an vestri praetores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in eiusmodi regione atque provincia, quae mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum praesidii, sed etiam ornandi imperii causa, navigandum fuisse. Haec enim ratio ac magnitudo ²⁸ animorum in maioribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus, suisque sumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent; in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus; in publica dignitatis. Quodsi etiam praesidii causa classem habuit, quis erit tam ini-

quis, qui reprehendat? Nulli erant praedones.
 Quid? nullos fore, quis praestare poterat? Minuis,
 29 inquit, gloriam Pompeii. Immo tu auges mole-
 stiam. Ille enim classes praedonum, urbes, portus,
 receptacula sustulit: pacem maritimam summa vir-
 tute atque incredibili celeritate confecit: illud vero
 neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua
 usquam navicula praedonum apparuisset, accusan-
 dus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia iam
 bella terra marique confecisset, classem tamen iis-
 dem istis civitatibus imperavit. Quodsi tum statuit
 opus esse, cum ipsius praesentis nomine tuta om-
 nia et pacata esse poterant; quid, cum ille deceffis-
 set, Flacco existimatis statuendum et faciendum
 13 fuisse? Quid nos hic? nonne ipso Pompeio aucto-
 30 re, Silano et Murena consulibus, decrevimus, ut
 classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore,
 cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in
 mare superum et inferum sestertium ter et quadra-
 gies erogabamus? Quid postremo anno? nonne M.
 Curio et P. Sextilio quaestoribus, pecunia in clas-
 sem est erogata? quid? hoc omni tempore equites
 in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria
 divina Pompeii: primum praedones eos, qui tum,
 cum illi bellum maritimum gerendum datum est,
 toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes
 in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Cili-
 ciam teneri, Cyprum per Ptolemaeum regem nihil
 audere: praeterea Cretam Metelli virtute esse no-
 stram: nihil esse, unde profiscantur, nihil quo re-
 vertantur: omnes sinus, promontoria, litora, in-

fulas, urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quodsi, Flacco praetore, nemo in mari ³¹ praedo fuisset, tamen huius diligentia reprehendenda non esset. idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, huius etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asiam legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures a praedonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid, si etiam occisus est a piratis Adramytenus, homo nobilis, cuius est fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Graecos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope maius, et gloriosius, quam Romae triumphasse? At neminem cepisti. Quam multi orae maritimae clarissimi viri praefuerunt, qui cum praedonem nullum cepissent, mare tamen tutum praestiterunt? casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio. defendendi facilis est cautio, non solum latibus occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione et conversione. Reliquum est, ¹⁴ ut quaeratur, utrum ista classis, cursu et remis, an ³² sumtu tantum et literis navigarit. Num id igitur negari potest, cuius rei cuncta testis est Asia, bipartito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Aeno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prae-

toris est diligentia requirenda? in numero navium; et in descriptione aequabili sumtus? dimidium eius, quo Pompeius erat usus, imperavit. Num potuit parcius? Descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quae fuit accommodata L. Sullae descriptioni: qui, cum in omnes Asiae civitates pro portione pecunias descripsisset; illam rationem in imperando sumtu et Pompeius et Flaccus secutus est: neque est adhuc tamen ea summa completa. Non
 33 refert vero. Quid lucretur? cum enim onus imperatae pecuniae suscipit; id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Qui igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus atque maioribus. aliud quiddam statuit, aliud vidit. existimavit, quocumque tempore auditum quid esset de praedonibus, quam vellet subito, se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumtu remigum civitates levaret. crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum successor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat.

15 Sed, quoniam de communi totius Asiae crimine
 34 dictum est, aggrediar iam ad singulas civitates: ex quibus sit sane nobis prima civitas Acmonensis.

Citat praeco voce maxima legatos Acmonenses: prodeant. Procedit unus Asclepiades. Etiamne praecone[m] mentiri coegisti? est enim, credo, is vir iste, ut civitatis nomen sua auctoritate sustineat; damnatus turpissimis iudiciis domi, notatus literis publicis; cuius de probris, adulteriis ac stupris exstant Acmonensium literae: quas ego non solum propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscoenitatem verborum, praetereundas puto. Dixit publice data drachmarum CCVI millia. dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adiunxit id, quod certe, quoniam erat domesticum, docere debuit, se privatim drachmarum CCVI millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, ut haberet, optare. Ab 35 A. Sextilio dicit se dedisse, et a suis fratribus. Potuit dare Sextilius. nam fratres quidem, consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur: et, quod nunquam habuerint, dedisse se dicant, tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas. non deportavi. Fratres saltem exhibe. non denuntiavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore iecerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem lau- 36 dationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. Nam,

ut signum publicum inspexit praeclarus iste auctor
 suae civitatis, solere suos cives ceterosque Grae-
 cos, ex tempore quod opus sit, obsignare dixit. Tu
 vero tibi habeto istam laudationem, nec enim Ac-
 monensium testimonio Flacci vita et dignitas nititur.
 das enim mihi, quod haec causa maxime postulat,
 nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum fir-
 mum in graecis hominibus consilium, nullam deni-
 que esse testimonii fidem. nisi vero haec ista for-
 mula testimonii atque orationis tuae describi ac di-
 stingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tri-
 buisse dicantur; Laelio praesenti, per se agenti, vi le-
 gis, iure accusationis, opibus praeterea suis terren-
 ti ac minanti, nihil temporis causa scripsisse, aut ob-
 16 signasse videantur. Equidem in minimis rebus fae-
 37 pe res magnas vidi, iudices, deprehendi ac teneri,
 ut in hoc Asclepiade. Haec, quae est a nobis pro-
 lata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica, quae
 fere est omnibus nota nobis; qua utuntur omnes
 non modo in publicis, sed etiam in privatis lite-
 ris, quas quotidie videmus mitti a publicanis, saepe
 unicuique nostrum. Neque enim testis ipse signo
 inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem
 totius Asiae protulit, de qua nos et libenter, et fa-
 cile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille
 temporis causa nobis datam dicit, datam quidem
 confitetur, consignata creta est: in illo autem testi-
 monio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse
 38 vidimus. Hic ego, iudices, si vos Acmonensium de-
 cretis, si ceterorum Phrygum literis permoveri pu-
 tarem, vociferarer, et, quantum maxime possem,

contenderem : testarer publicanos , excitarem negotiatores , vestram etiam conscientiam implorarem : cera deprehensa , confiderem totius testimonii fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius , nec volitabo in hoc insolentius , neque in istum nugatorem , tanquam in aliquem testem , invehar , neque in toto Acmonensium testimonio , sive hic confictum est , ut apparet , sive missum domo est , ut dicitur , commovebor. etenim , quibus ego istam laudationem remittam , quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves , horum testimonium non pertimescam.

Venio nunc ad Dorylensium testimonium : qui 17
 producti , tabulas se publicas ad speluncas perdidisse 39
 dixerunt. O pastores , nescio quos , cupidos literarum ! siquidem nihil istis , praeter literas , abstulerunt. Sed aliud esse causae suspicamur , ne forte isti parum versuti esse videantur. Poena est , ut opinor , Dorylaei gravior , quam apud alios , falsarum et corruptarum literarum. si veras protulissent , criminis nihil erat ; si falsas , erat poena. bellissimum putarunt , dicere amissas. Quiescant igitur , et me hoc 40
 in lucro ponere , atque aliud agere patiantur. Non sinunt. supplet enim ille nescio quis , et privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis recitat , iis , quae in accusatoris potestate fuerunt , non debet habere auctoritatem ; sed tamen iudicium fieri videtur , cum tabulae illae ipsae , cuiusquemodi sunt , proferuntur. cum vero is , quem nemo vestrum vidit unquam ; nemo , qui mortalis esset , audivit ; tantum dicit , *Dedi* : du-

bitatis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis. Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in causa liberali eum, qui afferebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Qui hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris et sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor iniuriae publicae?

42 Atque hic Dorylenfis nuper cum efferretur magna frequentia, confessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Laelius conferebat. Facis iniuste, Laeli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales; praesertim quod tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti: cuius mors te ex aliqua parte relevavit. edacem enim hospitem amisisti. Flacco vero quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus est, aculeo iam dimisso, ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuae, Mithridates, posteaquam, biduum retentus testis a nobis, effudit, quae voluit, omnia; reprehensus, convictus, fractusque discessit; ambulat cum lorica: metuit homo doctus et sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cum iam testem illum effugere non possit; ut, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiae testimonium, verum etiam maleficii crimen adiungat. Sed de hoc teste, totoque Mithridatico crimine, differuit et subtiliter et copiose Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

Caput est omnium Graecorum concitandorum, 18
 qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Tem- 42
 nites, homo ineptus et loquax, sed (ut sibi vide-
 tur) ita doctus, ut etiam magistrum illorum se esse
 dicat: et, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos,
 nosque quotidie persalutet. Temni usque ad illam
 aetatem in senatum venire non potuit: et, qui se
 artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur,
 ipse omnibus turpissimis iudiciis convictus est. Pari 43
 felicitate una legatus venit Nicomedes, qui neque
 in senatum ulla conditione pervenire potuit, et fur-
 ti, et pro focio damnatus est. Nam princeps lega-
 tionis Lyfania, adeptus est ordinem senatorium:
 sed cum rempublicam nimium amplecteretur, pecu-
 latus damnatus, et bona, et senatorium nomen ami-
 sit. Hi tres etiam aerarii nostri tabulas falsas esse
 voluerunt. nam servos novem se professi sunt habe-
 re, cum omnino sine comite venissent. Decreto
 scribendo primum video affuisse Lyfania; cuius
 fratris bona, quod is populo non solvebat, praetore
 Flacco, publice venierunt. praeterea Philippus
 est, Lyfaniae gener, et Hermobius; cuius frater Po-
 les, item pecuniae publicae est condemnatus. Di- 19
 cunt se Flacco, et iis, qui simul essent, drachma- 44
 rum xv millia dedisse. Cum civitate mihi res est
 acerrima, et conficiendarum literarum diligentis-
 sima; in qua nummus commoveri nullus potest sine
 quinque praetoribus, tribus quaestoribus, quatuor
 mensariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc
 tanto numero deductus est nemo: et, cum illam pe-
 cuniam nominatim Flacco datam referant; maiorem

etiam aliquam cum huic iidem darent, in aedem sacram reficiendam se perscripſiſſe dicunt: quod minime convenit. nam aut omnia occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. cum perſcribunt nominatim Flacco; nihil timent, nihil verentur. cum operi publico referunt; iidem homines ſubito eundem, quem contemſerant, pertimeſcunt. Si praetor dedit, ut eſt ſcriptum; a quaefiore numeravit; quaefior a menſa publica; menſa aut ex veſtigali, aut ex tributo. Nunquam erit iſtud ſimile criminis, niſi mihi totam rationem omni et perſonarum genere, et literarum explicaris: vel, quod eſt in eodem decreto ſcriptum, homines clariffimos civitatis, ampliffimis uſos honoribus, hoc praetore circumventos. Cur hi neque in iudicio adſunt, neque in decreto nominantur? non enim credo ſignificari iſto loco illum, qui ſe erigit, Heraclidem. Utrum enim in clariffimis eſt civibus is, quem iudicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipſam legationem, quam habet, non accepit a ſuis civibus, ſed uſque Tmolo petivit: cui nullus honos in ſua civitate habitus eſt unquam. res autem ea, quae tenuiffimis committebatur, huic uni in vita commiſſa ſola eſt. cuſtos, T. Aufidio praetore, frumento publico eſt poſitus. pro quo cum a P. Varino praetore pecuniam accepiffet; celavit ſuos cives, ultroque iis ſumtum intulit. Quod poſteaquam Temni, literis a P. Varino miſſis, cognitum atque patefactum eſt; cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui cenſor fuit, Temnitarum patronus, literas miſiſſet: Heraclidem iſtum Temni nemo poſtea vidit. Atque, ut eius impudentiam per-

spicere possitis, causam ipsam, quae levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quaeso, cognoscite. Fundum Cymaeum Romae mercatus est de pupillo Meculonio. Cum verbis se locupletem faceret; haberet nihil praeter illam impudentiam, quam videtis: pecuniam sumpsit mutuatam a Sex. Stola, iudice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit, neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide. ei cum solveret, sumpsit a C. et M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum, ut dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit. eius enim fide sumpsit a Fufiis. Securus Hermippus Ternum proficiscitur, cum iste sese pecuniam, quam huius fide sumserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum. habebat enim rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam literarum: neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, cum Roma clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus fraudavisset; in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano, respondet, se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum literis ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit: ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, et fidem suam liberat: hunc aestuantem et tergiversantem iudicio ille persequitur: a recuperatoribus causa cog-

48 noscitur. Nolite existimare, iudices, non unam, et eandem omnibus in locis esse fraudatorum, et infiatorum impudentiam. fecit eadem omnia, quae nostri debitores solent. negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romae: Fusiorum se affirmavit nunquam omnino nomen audisse: Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suae, probris omnibus maledictisque vexavit. Sed cum se homo volubilis quadam praecipiti celeritate dicendi illa oratione iactaret, repente, testimoniis Fusiorum nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione iudicaverunt. Cum iudicatum non faceret, addictus Her-

21 mippo, et ab hoc ductus est. Habetis et honestatem hominis, et auctoritatem testimonii, et causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum iam frater meus Flacco successisset. ad quem adiit, causamque ita detulit: recuperatores, vi Flacci coactos et metu, falsum invitos iudicavisse. Frater meus, pro sua aequitate prudentiaque, decrevit, ut, si iudicatum negaret, in duplum iret. si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit: et, quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quae ipse ei vendiderat, petere coepit. M. Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re iudicata strari ostendit pla-

cere. Iterum iste, cui nullus esset usquam consisten- 50
 di locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus,
 qui nunquam istius impudentiae cessit. petit Hera-
 clides a C. Plotio senatore, viro primario, qui le-
 gatus in Asia fuerat, mancipia quaedam, quae se,
 cum iudicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q.
 Naso, vir ornatissimus, qui praetor fuerat, iudex
 sumitur: qui cum sententiam iecundum Plotium se
 dicturum ostenderet, ab eo iudice abiit; et quod iu-
 dicium lege non erat, causam totam reliquit. Sa-
 tisne vobis, iudices, videor ad singulos testes acce-
 dere, neque, ut primo constitueram, tantummodo
 cum universo genere configere? Venio ad Lyfa- 51
 niam eiusdem civitatis, peculiarem tuam, Deciane,
 testem; quem tu, cum ephorum Temni cognovisses,
 quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse
 voluisti. abduxisti Temno Appollonidem: pecu-
 niam adolescentulo, grandi foenore, fiducia tamen
 accepta, occupavisti. hanc fiduciam commissam tibi
 dicis: tenes hodie ac possides. Eum tu testem spe
 recuperandi fundi paterni venire ad testimonium di-
 cendum coegisti: qui quoniam testimonium nondum
 dixit, quidnam sit dicturus, exspecto. Novi genus
 hominum, novi consuetudinem, novi libidinem.
 Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil ta-
 men contra disputabo prius, quam dixerit. totum
 enim convertet, atque alia finget. Quamobrem et ille
 fervet, quod paravit; et ego me ad id, quod attu-
 lerit, integrum conservabo.

Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa 22
 et magna studia et officia contuli; et quam meus 52

frater in primis colit atque diligit : quae si civitas per viros bonos gravesque homines querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis. nunc vero quid putem? Trallianos Maeandrio causam commisisse, homini egenti, fordido, sine honore, sine estimatione, sine censu? Ubi erant illi, Pythodori, Aetideni, Lepifones, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica et gloriosa ostentatio civitatis? nonne esset putidum, si hanc causam agerent severe, non modo legatum, sed Trallianum omnino dici Maeandrium? huic illi legato, huic publico testi patronum suum iam inde a patre, atque maioribus, L. Flaccum, maestandum civitatis testimonio tradidissent? Non est ita, iudices, non est profecto. vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhadium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Maeandrius, quasi ministrator, aderat, subiiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem iniuriae, si hunc auctorem querelarum; remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Maeandrii persona esse expressam faciem civitatis. sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse et conculcandum putaverunt; desinant putare, auctoritatem esse in eo testimonio, cuius auctor inventus est nemo. Sed exponam, quid in re sit, ut, quamobrem ista civitas neque severe Flaccum oppugnarit, neque be-

nigne defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano 54
nomine irata; de quo toto respondit Hortensius: in-
vita solverat Castricio pecuniam, iamdiu debitam.
Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quo cum
venisset Laelius ad iratos, et illud Castricianum vul-
nus dicendo refricuisset; exsiluerunt principes, ne-
que in illa concione adfuerunt, neque ipsius de-
creti ac testimonii auctores esse voluerunt. usque
eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps
principum esset Maeandrius; cuius lingua, quasi fla-
bello seditionis, illa tum est egentium concio ven-
tilata. Itaque civitatis pudentis, ut ego semper exi- 55
stimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt, iustum
dolorem querelasque cognoscite. Quae pecunia fu-
erit apud se, Flacci patris nomine, collata a civi-
tatibus, hanc a se esse ablatam queruntur. Alio loco
quaeram, quid licuerit Flacco: nunc tantum a Tral-
lianis requiro, quam pecuniam a se ablatam que-
runtur, suamne dicant, sibi a civitatibus collatam
in usum suum, cupio audire. non, inquit, dicimus.
Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci
patris nomine, ad huius dies festos atque ludos. Quid
tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Iam id 56
videro: sed primum illud tenebo. queritur gravis,
locuples, ornata civitas, quod non retinet alienum:
spoliata se dicit, quod id non habet, quod eius
non fuit. quid hoc impudentius dici aut fingi po-
test? delectum est oppidum, quo in oppido uno
pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci ponere-
tur. haec pecunia tota ab honoribus translata est
in quaestum et foenerationem: recuperata est mul-

24 tis post annis. Quae civitati facta est iniuria? At
 57 moleste fert civitas. Credo. avulsum est enim prae-
 ter spem, quod erat spe devoratum lucrum. At
 queritur, impudenter facit. non enim omnia, quae
 dolemus, eandem iure queri possumus. At accusat
 verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti ho-
 mines, a Maeandrio concitati. Quo loco etiam at-
 que etiam facite, ut recordemini, quae sit temeritas
 multitudinis, quae levitas propria Graecorum, quid
 in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac
 gravissima et moderatissima civitate, cum est forum
 plenum iudiciorum, plenum magistratum, ple-
 num optimorum virorum et civium, cum specu-
 latur atque obsidet rostra vindex temeritatis, et mo-
 deratrix officii, curia: tamen quantos fluctus exci-
 tari concionum videtis? Quid vos fieri censetis Tra-
 libus? an id, quod Pergami? nisi forte hae civita-
 tes existimari volunt, facilius una se epistola Mithri-
 datis moveri impellique potuisse, ut amicitiam po-
 puli Romani, fidem suam, iura omnia officii hu-
 manitatisque violarent; quam ut filium testimonio
 58 laederent, cuius patrem armis pellendum suis moeni-
 bus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina ci-
 vitatum nobilium opponere. quos enim hostes haec
 familia contempsit, nunquam eosdem testes perti-
 mescet. Vobis autem est confitendum, si consilii
 principum vestrae civitates reguntur; non multitu-
 dinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab
 istis civitatibus cum populo Romano esse suscep-
 tum: sin ille tum motus est temeritate imperitorum
 excitatus; patimini, me delicta vulgi a publica causa

separare. At enim istam pecuniam huic capere non 25
 licuit. Utrum vultis patri Flacci licuisse, necne? si 59
 licuit, sicuti certe licuit, ad eius honores collatam,
 ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam recte
 abstulit filius: si non licuit; tamen illo mortuo,
 non modo filius, sed quivis heres rectissime potuit
 auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi gra-
 vi foenore istam pecuniam multos annos occupa-
 vissent, a Flacco tamen omnia, quae voluerunt,
 impetraverunt; neque tam fuerunt impudentes, ut
 id, quod Laelius dixit, dicere auderent, hanc ab
 se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim e-
 rat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mi-
 thridatem, quam in spoliandis Trallianis fuisse? Quae 60
 quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gra-
 vius agerem, iudices, quam adhuc egi, quantam
 Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret: re-
 vocarem animos vestros ad Mithridatici belli me-
 moriam, ad illam universorum civium Romanorum
 per tot urbes, uno puncto temporis, miseram cru-
 delemque caedem: praetores nostros deditos, le-
 gatos in vincula coniectos, nominis prope Roma-
 ni memoriam cum vestigio imperii, non modo ex
 aedibus Graecorum, verum etiam ex literis esse de-
 letam. Mithridatem Deum, illum patrem, illum
 conservatorem Asiae, illum Evium, Nysium, Bac-
 chum, Liberum nominabant. Unum atque idem erat 61
 tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia
 claudebat; Cappadocem autem illum non modo re-
 cipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat.
 Liceat haec nobis, si oblivisci non possumus, at

tacere : liceat mihi potius de levitate Graecorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quoscunque potuerunt, togatos, interemerunt : nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, 26 sustulerunt. In hac igitur urbe se iactent, quam oderunt? apud eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Graecia. tum se ipsi expendant : tum cum his se comparent : tum, si audebunt, dignitati horum componant suam.

62 Adfunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae, atque in omnes terras distributae putantur : de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem, etiam inter deos certamen fuisse proditum est : quae vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur; et eorum eadem terra parens,ATRIX, patria dicatur : auctoritate autem tanta est, ut iam fractum prope ac debilitatum Graeciae nomen, huius urbis laude 63 nitatur. Adfunt Lacedaemonii; cuius civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur : qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos amplius unis moribus, et nunquam mutatis legibus vivunt. Adfunt ex Achaia cuncta multi legati, Boeotia, Thessalia : quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, praefuit. Neque vero te, Massilia, praetereo, quae L. Flaccum militem quae-

storemque cognosti : cuius ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Graeciae, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam : quae tam procul a Graecorum omnium regionibus, disciplinis, linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariae fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius possint, quam aemulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiae testibus, ut Graecorum cupiditati Graecorum auxilio resistamus.

Quamquam quis ignorat, qui modo unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere ? quorum uni sunt Athenienses, quae gens Ionum habebatur : Aeoles alteri : Dores tertii nominabantur. atque haec cuncta Graecia, quae fama, quae gloria, quae doctrina, quae plurimis artibus, quae etiam imperio et bellica laude fluit, parvum quendam locum, ut scitis, Europae tenet, semperque tenuit. Asiae maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam augetet, sed ut obsessam teneret. Quamobrem quaeso a vobis, Asiatici testes, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam; nec, quid alienigenae de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri solere meliorem?* Quid de tota Caria? nonne

hoc vestra voce vulgatum est, si quid *cum periculo* experiri velis, in *Care* id potissimum esse faciendum? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despiciatui ducitur, ut *Myforum ultimus* esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Graecus comoediam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem quae vobis fit iniuria, si statuimus, vestro nobis iudicio standum esse
 66 de vobis? Equidem mihi iam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices, omnia, quae dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

28 Sequitur auri illa invidia Iudaici. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis haec causa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Laeli, atque illa turba quaesita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summissa voce agam, tantum ut iudices audiant. neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo
 67 id facilius faciant, non adiuvabo. Cum aurum, Iudaeorum nomine, quotannis ex Italia, et ex omnibus provinciis Hierosolyma exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum saepe antea senatus, tum, me consule, gravissime iudicavit. Huic autem barbarae surperstitioni resistere, severitatis: multitudinem

Iudaeorum, flagrantem nonnunquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summae fuit. At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, ⁶⁸ sapienter, quod in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. non enim, credo, religionem et Iudaeorum, et hostium, impedimento praestantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Ubi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quaesitum et prolatum palam, non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat: Apameae manifesto comprehensum, ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondo centum paulo minus per Sex. Caesium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceae viginti pondo paulo amplius per hunc ipsum L. Peducaeam, iudicem nostrum: Adramyttii per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multum. Auri ratio constat: aurum in aera- ⁶⁹ rio est: furtum non reprehenditur: invidia quaeritur: a iudicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Laeli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Iudaeis, tamen istorum religio sacrorum a splendore huius imperii, gravitate nominis nostri, maiorum institutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quam cara diis, immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata, quod servata.

- 29 Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum; veniamus iam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus fit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriae factum est? negotiaris in libera civitate. Primum patere, me esse curiosum. quousque negotiaberis? praesertim cum sis isto loco natus. annos iam triginta in foro versaris; sed tamen in Pergameno. longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam. in qua tibi invideo, quod unis vestimentis tamdiu
- 70 lautus es. Verum esto: negotiari libet: cur non Pergae? Smyrnae? Trallibus? ubi et multi cives Romani sunt, et ius a nostro magistratu dicitur? otium te delectat: lites, turba, praetor, odio est: Graecorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses, amantissimos populi Romani, fidelissimosque socios, miseros habes, quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit unquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, a Graecorum luxuria et levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent et natura perbonos, et diligentia culturaque meliores. In hisce agris tu praedia habere voluisti. omnino mallet (et magis erat tuum, si te crassi agri delectabant) hic alicubi in Crustumino, aut in Capenati paravisses.
- 72 Verum esto: Catonis est dictum, *pedibus compensari pecuniam*: longe omnino a Tiberi ad Caicum;

quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit. emis-
 ses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pe- 30
 cunia, princeps illius civitatis. cuius socrum, mu-
 lierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit
 Decianus ad sese; et, cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione praediorum eius familiam suam
 collocavit: uxorem abduxit ab Amynta praegnan-
 tem; quae peperit apud Decianum filiam, hodieque
 apud Decianum est et uxor Amyntae, et filia. Num- 73
 quid harum rerum a me fingitur, Deciane? sciunt
 haec omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt deni-
 que nostri homines, sciunt mediocres negotiato-
 res. Exsurge Amynta: repete a Deciano, non pec-
 uniam, non praedia: socrum denique sibi habeat:
 restituat uxorem: reddat misero patri filiam. nam
 membra, quae debilitavit lapidibus, fustibus, ferro;
 manus, quas contudit; digitos, quos confregit; ner-
 vos, quos concidit, restituere non potest. filiam,
 filiam, inquam, aerumnofo patri, Deciane, redde.
 Haec Flacco non probasse te miraris? cui, quaeso, 74
 tandem probasti? emtiones falsas, praediorum pro-
 scriptiones cum mulierculis, aperta circumscriptio-
 ne, fecisti. tutor his rebus Graecorum legibus ad-
 scribendus fuit. Polemocratem scripsisti, mercena-
 rium et administrum consiliorum tuorum. adductus
 est in iudicium Polemocrates de dolo malo et de
 fraude a Dione, huius ipsius tutelae nomine. Qui
 concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor-
 animorum? quae querela? Condemnatus est Pole-

mocrates sententiis omnibus. irritae venditiones, irritae proscriptiones. Num restituis? defers ad Pergamēnos, ut illi reciperent in suas literas publicas praeclaras proscriptiones et emtiones tuas. repudiant, reiiciunt. At qui homines? Pergamēni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamēnorum, quasi honorem maiorum tuorum affecutus esses: et hoc te superiorem putabas esse, quam Laelium, quod te civitas Pergamēna laudaret. Num honestior est civitas Pergamēna, quam

31 Smyrna? at ne ipsi quidem dicunt. Vellem tantum habere otii, ut possem recitare psephisma Smyrnaeorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primum, ut in oppidum introferretur; quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: postremo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Haec P. Scipioni, clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales! *Decus patriae, ornamentum populi Romani, florem iuventutis* appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriae, alia ornamenta censeo, quaeras. Pergamēni te deriserunt. Quid? tui ludi te non intelligebas, cum tibi haec recitabant, clarissimum virum, praestantissima sapientia, singulari ingenio: mihi crede, ludebant. cum vero coronam auream literis imponebant; re vera non plus aurum tibi, quam monedulae commirtebant. Ne tum quidem hominum venustatem et facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergamēni proscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo et prudens, et innocens, contra te omnia de-

crevit. In P. Globulum, meum necessarium, fuisti 32
 gratiosior. Utinam neque ipsum, neque me poeniteret! Flaccum in curia decrevissent. Veridicas ad- 77
 iungis causas inimiciarum, quod patri L. Flacci, aedili curuli, pater tuus, tribunus plebis diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: praesertim cum ille, cui dies dicta est, praetor postea factus sit, et consul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si iustas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in eius legione miles fuisti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem praetor te, inimicum paternum, in consilium vocavit? * quae quidem quam sancte solita sint observari, scitis omnes. Nunc accusamur ab iis, qui in 78
 consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Cum ibidem esses, cum prodire nolles. non est hoc in absentem reum. SENATUSCONSULTUM, et DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset? quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris mei literas, plenissimas humanitatis et aequitatis, reprehensurus es? quas easdem mulieri a me datas, apud Pataranos requisivit. Recita literas Q. Ciceronis. LITERAE Q. CICERONIS. Quid? haec Apollonidenses, 79
 occasione facta, ad Flaccum detulerunt? Apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonidenses omnia postulata de iniuriis unius

Deciani detulerunt? At haec praedia etiam in censu dedicavisti. Mitto, quod aliena: mitto, quod possessa per vim: mitto, quod convicta ab Apollonidensibus: mitto, quod a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quod a nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quod nullo iure, neque in re, neque in possessione tua. Illud quaero, sintne ista praedia censui censendo: habeant ius civile: sint, necne sint, mancipi: subsignari apud aërium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista praedia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem praediis et Apollonide et Romae imperatum esset tributum. Verum esto. gloriosus fuisti. voluisti magnum agri modum censei, et eius agri, qui dividi plebi Romanae non potest. Censui es praeterea numeratae pecuniae centum triginta H-S millia. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed haec omitto. Censui es mancipia Amyntae. neque huic ullam in eo fecisti iniuriam. possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum. Retulit ad iurisconsultos. Constabat inter omnes, si aliena censendo Decianus sua facere posset, eum [maximam habiturum esse familiam. Responsum est, eius facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum rem cognosceret: itaque decrevit]. Habebis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Laelium detulerit hanc optimam accusationem. Nam ita questus est Laelius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus.

is a Flacco corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuae retinuisses, pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Sed defendam Decianum; qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. ⁸² Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret iudicium? cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui; quod ornabat facile locum, quem prehendat, et acute testes interrogabat, aut circumveniebat: * fortasse fecistis et tu, et populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianum usque ad coronam applicuisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum. Ita ⁸³ scitote, iudices, esse cetera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret, sestertium vicies. Et eum tu accusas avaritiae, quem dicis sestertium vicies voluisse perdere? nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transfires? quam partem causae tibi daremus? an ut enuntiares consilia Laelii? qui testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare una? quis hoc nescit? tabulas in Laelii potestate fuisse, num dubium est? an ne vehementer, ne copiose accusares? Nunc facis suspicionem. ita enim dixisti, ut nescio quid abs te impetratum esse videa-

34 tur. At enim Androni Sextilio gravis iniuria facta
 84 est, et non ferenda: quod, cum esset uxor eius
 Valeria, intestato mortua, sic egit eam rem Flac-
 cus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo
 quid reprehendas, scire cupio. quod falsum inten-
 derit? qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peri-
 tum iuris hominem! Quid? ab ingenuis mulieri-
 bus hereditates lege non veniunt? In manum, in-
 quit, convenerat. Nunc audio. sed quaero, usu,
 an coemptione? usu non potuit. nihil enim potest
 de tutela legitima sine omnium tutorum auctori-
 tate deminui. coemptione? omnibus ergo auctoribus:
 85 in quibus certe Flaccum fuisse non dices. Relinquitur
 illud, quod vociferari non destitit, non debuisse,
 cum praetor esset, suum negotium agere, aut mentio-
 nem facere hereditatis. Maximas audio, tibi, L. Lu-
 culle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro
 tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in-
 tuos, venisse hereditates, cum Asiam provinciam
 consulari imperio obtineres. si quis eas suas esse
 dixisset, concessisses? Tu, T. Vecti, si qua tibi
 in Africa venerit hereditas, usu amittes? an tuum,
 nulla avaritia, salva dignitate, retinebis? At istius
 hereditatis, iam Globulo praetore, Flacci nomine,
 petita possessio est. non igitur impressio, non oc-
 casio, non vis, non tempus, non imperium, non
 secures ad iniuriam faciendam Flacci animum im-
 86 pulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir op-
 timus, meus familiaris, convertit aculeum testimo-
 nii sui. negavit, a privato pecuniam in provin-
 cia praetorem petere oportere. Cur tandem, M.

Lurco; non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causa, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni saepe fecerunt, rectum est? quod ego non reprehendo; socios video queri: praetorem, si hereditatem in provincia non reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. si fuit, quaecunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suae, tamen iratum Flacco esse vidistis. neque enim occultavit causam iracundiae suae, neque reticendam putavit. questus est, libertum suum, Flacco praetore, esse damnatum. O conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena simultatum est; negligentia, vituperationum: ubi severitas, periculosa est; liberalitas, ingrata: sermo, infidiosus; assentatio, perniciofa: frons omnium, familiaris; multorum animus, iratus: iracundiae, occultae; blanditiae, apertae: venientes praetores exspectant, praesentibus inserviunt, abeuntes deferunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in praetermittendis provinciis laudare videamur. Literas misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus caedem fecerat. Septimum ardentem iracundia videre potuistis. In Lur-

conis libertum iudicium ex edicto dedit. hostis est
 Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splen-
 didorumque libertis fuit Asia tradenda? an simul-
 tates, nescio quas, cum libertis vestris Flaccus ex-
 ercet? an vobis in vestris vestrorumque causis se-
 veritas odio est; eandem laudatis, cum de nobis
 36 iudicatis? At iste Andro, spoliatus bonis, ut dici-
 89 tis; ad dicendum testimonium non venit. Quid, si
 veniat? Decisionis arbiter C. Caecilius fuit. quo
 splendore vir? qua fide? qua religione? obigna-
 tor C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et
 pudens, et constans, et gravis. Si vis erat, si fraus,
 si metus, si circumscriptio; quis pactioem fieri,
 quis adesse istos coegit? Quid, si ista omnis pecu-
 nia huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si
 petita? si redacta? si per hunc Antiochum, pater-
 num huius adolescentis libertum, seni illi Flacco
 probatissimum? videmur non solum avaritiae cri-
 men effugere, sed etiam liberalitatis laudem asse-
 qui singularem? communem enim hereditatem, quae
 aequaliter ad utrumque lege venisset, concessit ado-
 lescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Vale-
 rianis bonis. quod statuerat facere, adductus huius
 pudore, et non amplissimis patrimonii copiis, id
 non solum fecit, sed etiam prolixè cumulateque fe-
 cit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecu-
 nias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate
 50 concedenda liberalis. At Falcidianum crimen est
 ingens. talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse.
 Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur
 dicit? Epistolam mater eius profert, et alteram

Foror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si aram tenens iuraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, iniuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus? qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Graecorum conviviis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam praeclara carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romae non liceret. nunc denique materculae suae festivus filius, aniculae minime suspiciosae, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quacum traiecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo praetore 37 venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emtio. emit igitur aliquid, quod certe multo pluris esset: dat de lucro: nihil detrahit de vivo. minus igitur lucri facit. Cur 92 Albanum venire iubet? cur matri praeterea blanditur? cur epistolis, et fororis, et matris imbecillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat. venisset, inquit, si esset denuntiata. Tu certe coegisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. sed hominem ab negotio abducere noluisti. magnum erat ei certamen propositum, magna cum Graecis contentio: qui tamen, ut opinor, iacent victi. nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Laeli, de epistolis istis indicavit? mulieres negant

se scire. Quis is est igitur? ille ipse tibi, se ad matrem et sororem scripsisse, narravit? an etiam
 93 scripsit oratu tuo? At vero M. Aebutium, et constantissimum et pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil eius generum, pari fide praeditum, C. Manilium? qui profecto de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti? praesertim, cum ipse non deducendo Falcidium, iudicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius praesentis fictam vocem, et simulatum dolorem?

94 Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tamdiu disputo? de salute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de summa republica taceo? quam vos universam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, iudices, sustinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac
 98 perturbatione versemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maxime moliuntur, ut vestrae quoque mentes, vestra iudicia, vestrae sententiae, optimo cuique infestissimae atque inimicissimae reperiantur. gravia iudicia pro reipublicae dignitate, multa de coniuratorum scelere fecistis. non putant satis conversam rempublicam, nisi in eandem impiorum poenam optime meritos cives detruserint.
 99 Oppressus est C. Antonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo

iure dico, vobis iudicibus damnatus esset; cuius damnatione sepulcrum L. Catilinae, floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est: iusta Catilinae facta sunt. Nunc a Flacco Lentuli poenae per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum coniugumque vestrarum trucidatos, incendio patriae sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentem Cethego, revocemus eiectos: nimiae pietatis, et summi amoris in patriam vicissim nos poenas, si ita placet, sufferamus. nos iam ab iudicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur. quae si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitassent; aequiore animo ferre possemus. illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui haec omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Romani perspiciunt iam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum disceptatorem non modo non recusato, sed etiam deosco. Vis absit: ferrum ac

lapides removeantur; operae faceffant; fervitiâ fiant. nemo erit tam iniuftus, qui me audierit, fit modo liber et civis, quin potius de praemiis meis, 39 quam de poena cogitandum putet. O dii immortales! quid hoc miferius? nos, qui P. Lentulo ferrum et flammam de manibus extorfimus, imperitae multitudinis iudicio confidimus; lectiffimorum civium 98 et ampliffimorum fententias pertimefcimus. M^o. Aquillium patres noftri multis avaritiae criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt. Conful ego nuper defendi C. Pifonem; qui quia conful fortis conftansque fuerat, incolumis eft reipublicae confervatus. defendi item conful L. Murenâ, confulem designatum. nemo illorum iudicum, clariffimis viris accufantibus, audiendum fibi de ambitu putavit, cum, bellum iam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos confules Kalendis Ianuar. fcirent effe oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, abfolutus eft A. Thermus. Quanta, reipublicae caufa, laetitia populi Romani, quanta gratulatio confefta eft? Semper graves et fapientes iudices in rebus iudicandis, quid utilitas civitatis, quid communis falus, quid reipublicae tempora pofcerent, 99 cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur folum: dabitur de ducibus auctioribusque confervandae civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabitur de vobismetipfis: dabitur de liberis veftris, de vita, de patria, de falute cummuni. non iudicatis in hac caufa de exte-

ris nationibus, non de sociis: de vobis ac vestra
 republica iudicatis. Quodsi provinciarum vos ratio 40
 magis movet, quam vestra; ego vero non modo 100
 non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum aucto-
 ritate moveamini. Etenim opponemus Asiae provin-
 ciae primum magnam partem eiusdem provin-
 ciae, quae pro huius periculis legatos laudatores-
 que misit: deinde provinciam Galliam, provinci-
 am Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam
 Cretam. Graecis autem, Lydis, et Phrygibus, et
 Mysis obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedaemo-
 nii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Boeo-
 tia. Septimio et Coelio testibus, P. Servilius et A.
 Metellus, huius pudoris integritatisque testes repug-
 nabunt. Asiaticae iurisdictioni urbana iurisdictione res-
 pondebit. annui temporis criminationem omnis aet-
 as L. Flacci, et perpetua vita defendet. Et, si pro- 101
 desse L. Flacco, iudices, debet, quod se tribunum
 militum, quod quaestorem, quod legatum impera-
 toribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provin-
 ciis gravissimis, dignum suis maioribus praestitit:
 profit, quod hic, vobis videntibus, in periculis com-
 munitibus omnium vestrum, sua pericula cum meis
 coniunxit: profint honestissimorum municipiorum
 coloniarumque laudationes: profint etiam senatus po-
 pulique Romani praeclara et vera laudatio. O nox 102
 illa, quae paene aeternas huic urbi tenebras attu-
 listi! cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, con-
 iurati ad ferrum et flammam vocabantur: cum ego
 te, Flacce, coelum noctemque contestans, flens flen-
 tem obtestabar: cum tuae fidei optimae et specta-

tiffimae, salutem urbis et civium commendabam. Tu, tum, Flacce, praetor, communis exitii nuntios cepisti: tu inclusam in literis reipublicae pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me et ad senatum attulisti. Quae tibi tum gratiae sunt a me actae? quae ab senatu? quae a bonis omnibus? Quis tibi, quis C. Pomponio, fortissimo viro, quemquam bonum putaret unquam, non salutem, verum honorem ullum denegaturum? O nonae illae Decembres, quae, me consule, fuistis! quem ego diem vere natalem huius urbis, aut certe salutarem appellare possum. O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi! miserum me, metuo, ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam? quae virtus? quae gravitas exstitit? Sed quid ea commemoro, quae tum, cum agebantur, uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terrae testimonio, in coelum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non profint, verum etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si rempublicam conservaremus, omnium honorum praesidio, quoad viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. putavi, speravi, etiamsi honos noster vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram. At, L. Flaccum quidem, iudices, si (quod dii immortales omen

avertant!) gravis iniuria afflixerit, nunquam tamen prospexisse vestrae salutis, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris, poenitebit. semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati, et pietati suae, et patriae debuisse: vos ne poeniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales! iudices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi atque amplissimi cuiusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia, quae concupiverunt? Sed cetera sint eorum: sibi ha- 42
 beant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui haec salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. Nolite, iu- 105
 dices, existimare, eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non expectare huius exitum iudicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit; quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitae, quam ante praecipitem et lubricam esse ducebat, huic planae et stabili praeponendam esse arbitretur? Quodsi talium civium vos, iudices, taedet; ostendite: mutabunt sententiam, qui poterunt: constituent, quid agant, quibus integrum est: nos, qui iam progressi sumus, hunc exitum nostrae temeritatis feremus. sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiat. Haec, huic misero 106
 puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici,

iudices, hoc iudicio vivendi praecepta dabit. cui si patrem conservatis, qualis ipse debeat esse civis, praescribetis. sin eripitis, ostenditis, bonae rationi, et constanti, et gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id aetatis, ut sensum iam percipere possit ex moerore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris moerorem suo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriae sponderim, dignitatem. Misere mini familiae, iudices, misere mini fortissimi patris, misere mini filii: nomen clarissimum et fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, rei publicae reservate.

M. TULLII
CICERONIS
PRO
P. SULLA
ORATIO QUINTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

D. Iunio Silano & L. Murena Coss. de coniuratione accusatus est a L. Torquato P. Sulla ex eo SCto, quod erat de conquirendis coniuratis factum. Quoniam autem bis coniuratum fuerat, ut supra in Argumento Catilinariarum ostendimus; Hortensius et Cicero ita inter se defensionem partiti sunt, ut ille a prima, hic autem ab altera coniuratione P. Sullam abfuisse ostenderet. Praemissa ergo responsione ad ea, quae in Ciceronem ipsum accusator dixerat, cum eius inconstantiam, levitatem, et nimiam in iudiciis potentiam in invidiam adducere vellet; sequitur ipsa defensio, refellens singula, quae L. Torquatus confirmandi criminis causa dixerat, & tandem in religiosa Deorum obtestatione desinens, nihil sibi de P. Sullae cum coniuratis societate compertum esse.

MAXIME vellem, iudices, ut P. Sulla et antea dignitatis suae splendorem obtinere, et, post calamitatem acceptam, modestiae fructum aliquem potuisset percipere: sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo honore, cum communi ambitionis invidia, tum singulari Aurronii odio ever-

teretur, et in his pristinae fortunae reliquiis miseris et afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo fatiare posset: quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent; improbi ac perditii cives, redempti atque victi, praecipitante republica, vehementem me fuisse, atque fortem, conservata, mitem ac misericordem

² faterentur. Et quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, iudices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meae defensionis posse detrahere; cum huius periculi propulsatione coniungam defensionem officii mei: quo quidem genere non uterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solum interesset. multis enim mihi locis et data facultas est, et saepe dabitur de mea laude dicendi. sed, ut ille, iudices, quantum de mea auctoritate deripuisset, tantum se de huius praesidiis deminuturum putavit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque huius officii ac defensionis probavero; causam quoque me P. Sullae

³ probaturum. Ac primum abs te illud, L. Torquate, quaero, cur me a ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio atque in defensionis iure fecernas. quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur

meum ? nam si initum est consilium a P. Sulla ir-
flammandae civitatis, huius exstinguendi imperii,
delendae urbis ; mihi maiorem hae res dolorem,
quam Q. Hortensio, mihi maius odium afferre de-
bent ? meum denique gravius esse iudicium, qui
adiuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui de-
fendendus, qui deferendus esse videatur ? Ita, in- 2
quit : tu enim investigasti, tu patefecisti coniura- 4
tionem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui
patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod
antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio, si
patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam
mihi. quem cum videas hoc honore, auctoritate, vir-
tute, consilio praeditum, non dubitasse, quin in-
nocentem P. Sullam defenderet ; quaero, cur, qui
aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclu-
sus esse debuerit. quaero illud etiam, si me, qui
defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem
de his existimes summis viris et clarissimis civibus,
quorum studio et dignitate celebrari hoc iudicium,
ornari causam, defendi huius innocentiam vides ?
non enim una est ratio defensionis ea, quae po-
sita est in oratione. omnes, qui adsunt, qui labo-
rant, qui salvum volunt, pro sua parte atque auc-
toritate defendunt. An vero, in quibus subselliis 5
haec ornamenta ac lumina reipublicae viderem,
in his me apparere nollem, quorum ego opera il-
lum in locum, atque in hanc celsissimam sedem dig-
nitatis atque honoris, multis meis ac magnis labo-
ribus et periculis, adscendissem ? Atque, ut intel-
ligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit,

quod ego, qui hoc genere quaestionis defenderim
 neminem, non desim P. Sullae; recordare de ce-
 teris, quos adesse huic vides. intelliges, et de hoc,
 et de ceteris iudicium meum et horum par atque
 6 unum fuisse. Quis nostrum adfuit Vargunteio? ne-
 mo: ne hic quidem Q. Hortensius, praesertim qui
 illum solus antea de ambitu defendisset. non enim
 iam se ullo officio cum illo coniunctum arbitraba-
 tur, cum ille, tanto scelere commisso, omnium of-
 ficiorum societatem diremisset. Quis nostrum Ser.
 Sullam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis
 Cornelium defendendum putavit? quis his horum
 adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in causis, etiam
 nocentes viri boni, si necessarii sunt, non defen-
 dendos esse non putant: in hoc crimine non so-
 lum levitatis est culpa, verum etiam quaedam con-
 tagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum
 7 esse patriae parricidio suspicere. Quid Autronio?
 nonne sodales, non collegae sui, non veteres amici,
 quorum ille copia quondam abundarat, non hi om-
 nes, qui sunt in republica principes, defuerunt? im-
 mo etiam testimonio plerique laeserunt? Statuerant,
 tantum illud esse maleficium, quod non modo non
 occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique debe-
 3 ret. Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iis-
 dem me in hac causa vides adesse, cum quibus in
 ceteris intelligis abfuisse? nisi vero me unum vis fe-
 rum, praeter ceteros, me asperum, me inhumanum
 existimari, me singulari immanitate et crudelitate
 8 praeditum. Hanc mihi tu si, propter res meas ge-
 stas, imponis in omni vita mea personam, Torqua-

te, vehementer erras. me natura misericordem, patria severum; crudelem nec patriam, nec natura esse voluit. denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et respublica imposuit, iam voluntas et natura ipsa detraxit, illa enim ad breve tempus severitatem postulavit; haec in omni vita misericordiam lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. simplex officium, atque una est bonorum omnium causa. nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. nulla est enim in republica causa mea propria. tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam ceteris; doloris vero, et timoris, et periculi fuit illa causa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissem. Quare necesse est, quod mihi consuli praecipuum fuit praeter alios, id iam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendae invidiae, sed communicandae laudis causa loquor. Oneris mei partem nemini impertio, gloriae bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicae, religio privati officii, studium retinendae voluntatis bonorum; nihil minus accusator debet dicere, quam a me defendi Sullam, testimonio laesum esse Autronium. videor enim non solum studium ad defendendas causas, verum opinionis ali-

quid et auctoritatis afferre : qua et moderate ego
 utar, iudices, et omnino non uterer, si ille me
 4 non coegisset. Duae coniurationes abs te, Tor-
 11 quate, constituuntur : una, quae Lepido et Vol-
 catio consulibus, patre tuo consule designato, fac-
 ta esse dicitur : altera, quae me consule. Harum
 in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissi-
 mi viri atque optimi consulis, scis, me consiliis
 non interfuisse : scis, me, cum mihi summus te-
 cum usus esset, tamen illorum expertem tempo-
 rum et sermonum fuisse : credo, quod nondum pe-
 nitus in republica versabar, quod nondum ad pro-
 positum mihi finem honoris perveneram, quod mea
 me ambitio et forensis labor ab omni illa cogita-
 12 tione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris con-
 siliis? omnes hi, quos vides huic adesse, et in pri-
 mis Q. Hortensius : qui cum propter honorem ac
 dignitatem, atque animum eximium in rempubli-
 cam, tum propter summam familiaritatem, sum-
 mumque amorem in patrem tuum, tum communi-
 bus, tum praecipuis patris tui periculis commove-
 batur. Ergo istius coniurationis crimen defensum ab
 eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps
 et consilii vestri fuit, et timoris. cuius in hoc cri-
 mine propulsando cum esset copiosissima atque or-
 natissima oratio, tamen non minus inerat auctori-
 tatis in ea, quam facultatis. Illius igitur coniura-
 tionis, quae facta contra vos, delata ad vos, a vo-
 bis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui.
 non modo enim nihil comperi, sed vix ad aures
 13 meas istius suspicionis fama pervenit. Qui vobis-

cum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognoverunt, quibus ipsis periculum tum conflare putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adfunt, in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio, deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, et crimen maximae coniurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuito, iudices, nec temere facta: sed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse atque existimare potuisset. Et, quoniam de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis, de hac coniuratione, quae, me consule, facta est, hoc primum attendite.

Multa, cum essem consul, de summis reipublicae periculis audivi, multa quaesivi, multa cognovi. nullus unquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullae literae pervenerunt, nulla suspicio. Multum haec vox fortasse deberet valere eius hominis, qui consul insidias reipublicae consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret. sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum; ad purgandum me potius utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quae enim Autronii fuit causa? quae Sullae est? ille ambitus iudicium tollere ac disturbare primum conflato vo-

luit gladiatorum ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione atque concursu. Sulla, si sibi suus pudor ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum consiliis et sermonibus, verum etiam adspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriae videretur. hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinisset. Hac vero in coniuratione, quid tam coniunctum, quam ille cum Catilina, cum Lentulo? quae tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciae? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quaereret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu coniungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum literae ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo infimulavit, nemo nominavit. Postremo, eiecto, sive emisso iam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones; ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli poena compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem: hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur huius affines suspicionis; et locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos accommodatus.

Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem homi- 6
num atque causarum, dissimilem me in utroque
praebui. Veniebat enim ad me, et saepe veniebat, 18
Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se
defenderem; et se meum condiscipulum in pueritia,
familiarem in adolescentia, collegam in quaestura
commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla
etiam sua in me proferebat officia. quibus ego re-
bus, iudices, ita flectebar animo atque frangebar,
ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat infi-
dias, deponerem: ut iam immissum esse ab eo C.
Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu
uxoris meae ac liberorum meorum trucidaret, obli-
viscerer. quae si de uno me cogitasset; qua mollitia
sum animi ac lenitate, nunquam mehercule illius la-
crymis ac precibus resistissem. Sed, cum mihi pa- 19
triae, cum vestrorum periculorum, cum huius ur-
bis, cum illorum delubrorum atque templorum,
cum puerorum infantium, cum matronarum ac vir-
ginum veniebat in mentem; et cum illae infestae
ac funestae faces, universumque totius urbis incen-
dium, cum tela, cum caedes, cum civium cruor,
cum cinis patriae versari ante oculos, atque ani-
mum memoria refricare coeperat; tum denique ei
resistebam, neque solum illi hosti ac parricidae, sed
his etiam propinquis illius Marcellis, patri et filio,
quorum alter apud me parentis gravitatem, alter
filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine
summo scelere posse, quod maleficiū in aliis vin-
dicassē, idem in illorum socio, cum scirem, de-
fendere. Atque idem ego neque P. Sullam suppli- 20

cem ferre, neque eosdem Marcellos pro huius periculis lacrymantes adspicere, neque huius M. Messallae, hominis necessarii, preces sustinere potui. neque enim est causa adversata naturae; nec homo, nec res misericordiae meae repugnavit. nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, et feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

7 Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non
 21 posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, iudices, regnum, sed repressum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim; te in eos dixisse. sin verum; non esse hoc regnare, cum verum iuratus dicas, probare. De huius spe tantum dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, praeter fidem defensionis, expectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi restitisset; sed, indicta cautâ, profugisset. Si iam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si, hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic ad-

esset, hos adfuturos non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, id quod tibi necesse minime fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium, et Numam, et me, tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto iam de rege quaerere: illud quaero, peregrinum cur me esse dixeris. nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini, reges Romae fuerunt, quam consulem Romae fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. 23 Fateor, et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum iam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, obiecit unquam. Equidem vehementer laetor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quae non ad maximam partem civium conveniret. Sed tamen te 8 a me, pro magnis causis nostrae necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto. non possunt omnes esse patricii. si verum quaeris, ne curant quidem: nec se aequales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos peregrini vi- 24 demur, quorum iam et nomen, et honos inveteravit et huic urbi, et hominum famae ac sermonibus: quam tibi illos competitores tuos, peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti,

tecum de honore et de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. qui, si attulerint nervos et industriam; mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem, et te ex somno saepe excitabunt; nec patientur, se abs te, nisi vir-
 25 tute vincantur, honore superari. Ac si, iudices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium fileretur. est enim ipse a materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutare; neque regem, ne deridere. nisi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias; contemnere omnes libidines; non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere; in senatu sentire libere; populi utilitati magis consulere, quam voluntati; nemini cedere, multis obsistere. si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet; quin tu id potius profers, quam verbi invidiam contumeliamque meledic-
 9 ti. Ego, tantis a me beneficiis in republica positus, si
 26 nullum aliud mihi praemium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium, postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia praeclarae laudis insignia: mihi liceret eius urbis, quam confer-

vassum, conspectu, tranquillo animo et quieto frui? Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operae, si vigiliae deferviant amicis, praesto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia? si me non modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque aetatis excusatio vindicat a labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem, quae pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cuius vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest. Longe a me abest regni suspicio. Si quaeris, qui sint Romae regnum 27 occupare conati, ut ne replicas annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gestae, credo, meae, me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, iudices, hoc possum dicere, me, qui e summis eripuerim periculis urbem hanc et vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit. Etenim, in qua 28 civitate res tantas gesserim, memini, et in qua urbe verfer, intelligo. plenum forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, iudices, a meis non removi. nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, et gladios extorquere potui, sicut feci: voluntates vero consceleratas ac nefarias

nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis aeternum videam bellum esse susceptum. Quod si illis meis praesidiis forte invides; et, si ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque ordinum, suam salutem cum mea coniungunt: consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infensae et adversae. qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et furorem consceleratum repressi; sed eo etiam magis, quod nihil iam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At vero quid ego miror, si quid ab improbis de me improbe dicitur; cum L. Torquatus ipse, primum, his fundamentis adolescentiae iactis, ea spe proposita amplissimae dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui, cum suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia coniuratorum omnium dixisset, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possitis; de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna et queribunda voce dicebat. In quo primum illud erat absurdum, quod, cum ea, quae leniter dixerat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum iudicium stabant, audire nolebat; non intelligebat, ea, quae clare diceret, ita illos audituros, quibus se venditabar, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum iam oratoris vitium, non videre, quid quaeque causa po-

stulet. nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum
 coniurationis accuset, quam videri coniuratorum
 poenam mortemque lugere. Quod cum is tribunus
 plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos
 coniuratos relictus, non mirum est: difficile est enim
 tacere, cum doleas. te, si quid eiusmodi facis, non
 modo talem adolescentem, sed in ea causa, in qua
 te vindicem coniurationis velis esse, vehementer ad-
 miror. Sed reprehendo tamen illud maxime, quod ³²
 isto ingenio et prudentia praeditus, causam reipub-
 licae non tenes, qui arbitrere, plebi Romanae res
 eas non probari, quas, me consule, omnes boni
 pro salute communi gesserunt. Et quem tu horum, ^{1 E}
 qui adfunt, quibus te contra ipsorum voluntatem
 venditabas, aut tam sceleratum statuis fuisse, ut haec
 omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut et se pe-
 rire cuperet, et nihil haberet, quod salvum esse vel-
 let? An vero clarissimum virum generis vestri ac no-
 minis nemo reprehendit, qui filium suum vita priva-
 vit, ut in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam
 reprehendis, quae domesticos hostes, ne ab iis ipsa
 necaretur, necavit? Itaque attende iam, Torquate, ³³
 quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei.
 maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico,
 semperque dicam: adestote omnes animis, qui ade-
 stis corporibus, quorum ego frequentia magnope-
 re laetor: erigite mentes auresque vestras, et me
 de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem atten-
 dite. Ego consul, cum exercitus perditorum civi-
 um, clandestino scelere conflatus, crudelissimum
 et luctuosissimum exitium patriae comparasset: cum

ad occasum interitumque reipublicae Catilina in castris; in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confossis, incensione urbem, internecone cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terrae, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum poena redemi. An me existimasti haec iniuratum in iudicio non esse dicturum, quae iuratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, ne qui forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te; atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi et gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus contubernalis in consulatu, atque etiam in praetura fuisset, auctor, adiutor, particeps existit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset iuventutis: parens eius, homo amantissimus patriae, maximi animi, summi consilii, singularis constantiae, cum esset aeger, tamen omnibus rebus illis interfuit: nunquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adiuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret.

Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, et reconciliem bonis omnibus? qui te et dili-

gunt, et retinent, retinebuntque semper : nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se, et a republica, et a tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad causam; atque hoc vos, iudices, testor : mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quaedam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset; ego quoque hoc tempore nihil aliud [agerem,] nisi eum, qui accusatus esset, defenderem : sed cum ille tota illa oratione in me esset invecus, et cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset; etiamsi dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc a me orationem flagitasset.

Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis. Quis 13 negat? sed lege indicium, et vide, quemadmodum 36 nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere. Quaero, num Sullam dixerit Cassius? nusquam, sese aiunt quaesisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum : qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantum audissent, eos pari calamitate esse; quaesiverunt, essentne eadem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire et secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminofum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respon- 37 dit tamen, una facere Sullam. Etenim esset absurdum, cum ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullae facere nullam, nisi admonitum et inter-

rogatum. nisi forte verisimile est, P. Sullae nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis; si afflicta fortuna, si reliquiae pristinae dignitatis non tam illustres fuissent; tamen Autronii commemoratio memoriam Sullae retulisset. etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius; et cum sciret, exteris nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium, quam Sullam nominasset. Iam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quaerendum; Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea; ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminofum videretur. Sed ego in iudiciis et in quaestionibus non hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliquis; sed num arguatur. etenim cum negat se scire Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, ne illi unquam indicarent; de seipso confessus esset? Nescivit. Credo, iudices, celatum esse Cassium de Sulla uno. nam de ceteris certe sciebat: et ea domi eius pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret; dicere autem falsum non ausus est; nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum

is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit; eandem vim esse negationis huius, quam si extra coniurationem hunc esse, se scire dixisset. nam, cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignorantio de aliquo, purgatio debet videri. Sed iam non quaero, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

Exclusus hac criminatione Torquatus, rursus in 14
me irruit, me accusat. ait, me aliter, ac dictum 40
est, in tabulas publicas retulisse. O dii immortales!
(vobis enim tribuam, quae vestra sunt: nec vero
possum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tan-
tas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulen-
tissima tempestate reipublicae, mea sponte dispe-
xerim) vos profecto animum meum tum conser-
vandae patriae cupiditate incendistis: vos me ab
omnibus ceteris cogitationibus ad unam salutem rei-
publicae convertistis: vos denique in tantis tene-
bris erroris et inscientiae clarissimum lumen prae-
tulistis menti meae. Vidi ego hoc, iudices, nisi, 41
recenti memoria senatus, auctoritatem huius indi-
cii monumentis publicis testatus essem, fore, ut ali-
quando non Torquatus, neque Torquati quispiam
similis, (nam id me multum fefellit,) sed ut ali-
quis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum
hostis, aliter indicata haec esse diceret, quo faci-
lius, vento aliquo in optimum quemque excitato,
posset in malis reipublicae portum suorum malo-
rum aliquem invenire. Itaque introductis in sena-
tum indicibus, constitui senatores, qui omnia in-
dicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At 42

quos viros? non solum summa virtute et fide; cuius generis in senatu facultas maxima: sed etiam, quos sciebam memoria, scientia, consuetudine et celeritate scribendi, facillime, quae dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat praetor; M. Messallam, qui tum praeturam petebat; P. Nigidium, App. Claudium. credo esse neminem, qui his hominibus, ad vere referendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse. Quid deinde? quid feci? cum scirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illae tabulae privata tamen custodia, more maiorum, continerentur; non occultavi, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim, et pervulgari atque edi populo Romano imperavi. divisi toti Italiae, emisi in omnes provincias: eius indicii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui.

Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, et exiguo, et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi: primum, ne qui posset tantum aut de reipublicae, aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium, aut temere creditum criminari: postremo, ne quid iam a me, ne quid ex meis commentariis quaereretur; ne aut oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis, aut diligentia, crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quaero, cum indicatus

tuus inimicus esset, et esset eius rei frequens senatus et recens memoria testis: tibi, meo familiari et contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium scribae mei, si voluisses, quam in codicem retulissent: cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius ac vehementius exoptulasti? Tu, cum tua vox nunquam sit audita; cum, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris, repente tantam rem enuntiare audeas? et in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii coargueris, te summae negligentiae, tuo iudicio, convictum esse fateare? Mihi cuiusquam falsus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuvarem, a quo et crudeles insidias in rempublicam factas, et in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quod si iam essem oblitus severitatis et constantiae meae, tamne amens eram, ut cum literae posteritatis causa repertae sint, quae subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, iamdudum, fero; et nonnunquam animum, incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse, et reflecto. permitto aliquid iracundiae tuae, do adolescentiae, cedo amicitiae, tribuo parenti. sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris; coges oblitum me nostrae amicitiae, habere rationem meae dignitatis. Nemo unquam me tenuissi-

ma suspicione perstrinxit, quem non praeverterim.
 Sed mihi hoc credas velim. non iis libentissime so-
 leo respondere, quos mihi videor facillime posse
 47 superare. Tu, quoniam minime ignoras consuetu-
 dinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti
 mea: noli aculeos orationis meae, qui reconditi
 sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a
 me esse amissum, si quid est tibi remissum atque
 concessum. cum illae valent apud me excusationes
 iniuriae tuae, iratus animus tuus, aetas, amicitia
 nostra; tum nondum, statuo, te virium fatis ha-
 bere, ut ego tecum luctari et congredi debeam.
 quodsi esses usu atque aetate robustior; essem idem,
 qui soleo, cum sum laceffitus. nunc tecum sic agam,
 tulisse ut potius iniuriam, quam retulisse gratiam
 17 videar. Neque vero, quid mihi irascere, intellige-
 48 re possim. si, quod eum defendo, quem tu accu-
 fas; cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses
 eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, ac-
 cuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non
 debes tamen quemquam in coniurationis quaestione
 defendere. Inimico nemo magis eum, de quo nihil est
 unquam suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogi-
 tavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus.
 Cur damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est,
 dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Im-
 mo servitus est, non dicere in quem velis, ac defen-
 dere quem velis. Ac, si considerare coeperis, utrum
 magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud tibi;
 intelliges, honestius te inimicitiarum modum statue-
 49 re potuisse, quam me humanitatis. At vero cum ho-

nos agebatur amplissimus familiae vestrae, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam et defenderent, et laudarent. Intelligebat, hanc nobis a maioribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic iudicio longe dissimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro huius salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, et tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi cuiusque faciebant. Ego vero quibus ornamentis adverfor tuis? aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod iam ab hoc expetas? honor ad patrem, infignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis huius, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem et spoliatum defendo, et protego. Atque hic tu et reprehendis me, quia defendam, et irasceris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et fatis idoneum officii iudicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod praemii solet esse in iudicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est

tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius ? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata; respondeat Hortensius. sin tu ais illum comitatum Autronii et Catilinae, cum in campo, consularibus comitiis, quae a me habita sunt, caedem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: et, quid dixi vidisse nos? ego vidi. vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini. ego tectus praesidio firmo amicorum, Catilinae tum et Autronii copias, et conatum re-

52 pressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum adspirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat adhuc adumbratum indicium filii: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte ea, quae consecuta est postero die nonarum Novembr. me consule, Catilinae denuntiatione convenit? quae nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinae dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem caedis atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum prima luce consulem salutatum venisset, intromissus meo more et iure ami-

19 citiae, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempo-

53 re, cum arderet acerrime coniuratio: cum Cati-

lina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, praescriberetur: cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? num Romae? Immo longe abfuit. num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longius. num in agro Camerti, Piceno, Gallico; quas oras maxime quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus. fuit enim, ut iam ante dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiae, quae maxime ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut ⁵⁴ quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo haec mandata defertis? Gladiatores emtos esse, Fausti simulatione, ad caedem ac tumultum. Ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. Arrepta est familia: quae si esset praetermissa, posset alia familia Fausti munus praebere. Utinam quidem haec ipsa non modo iniquorum invidiae, sed et aequorum expectationi satisfacere posset! Properatum vehementer, cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. nec opinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At literae sunt ⁵⁵ Fausti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipsos emat; neque solum ad Sullam missae, sed ad L. Caesarem, Q. Pompeium, C. Memmium: quorum de sententia tota res gesta est. At praefuit familiae Cornelius. Iam si in comparanda familia suspicio est nulla; quod

praefuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere fervili obtulit se ad ferramenta prospicienda. praefuit vero nunquam: eaque res per Balbum, Fausti libertum, omni tempore administrata est.

20 At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinae, et ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cum in iisdem locis aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuisset. ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniae rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante eius rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cincii praediis venditis, aes alienum eiusdem dissolutum est: ut, quae causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendae possessionis, ea Cincio non fuerit, praediis deminutis. 57 Iam vero illud quam incredibile? quam absurdum? qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, et mandare in ultimas terras? utrum quo facilius Romae ea, quae conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At haec ipsa per se, sine ulla coniunctione, agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio se-

cum semper habuisset, hunc in adversis, et in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deferenda est 58 causa amici veteris atque hospitis) is homo est, aut ea familia ac disciplina, ut hoc credi possit, eum bellum reipublicae facere voluisse? ut, cuius pater, cum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rempublicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius aes alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romae debuit, ut in provinciis et in regnis maximae ei pecuniae deberentur: quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, iudices, ego nunquam 59 timui, cum in illa reipublicae tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem cum praediis esse existimavit suis. itaque se non modo ex suspitione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

Iam vero, quod subiicit, Pompeianos esse a Sulla 21 impulsos, ut ad istam coniurationem et ad hoc nefarium facinus accederent; id cuiusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani coniurasse vi-

dentur? quis hoc unquam dixit? aut quae fuit istius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos a colonis, ut hoc dissidio ac diffensione facta, oppidum in sua potestate posset, et Pompeianos habere. Primum, omnis Pompeianorum colonorumque diffensio, delata ad patronos est, cum iam inveterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sulla diffenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos a Sulla magis, quam
 61 sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis; qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniae, si in omni fortuna, atque in omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus iacet, per vos tutari conservarique cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione et de suffragiis suis cum colonis diffenserunt, ut idem de
 62 communi salute sentirent. Ac ne haec quidem P. Sullae mihi videtur silentio praetereunda esse virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, et cum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum republicae fortuna disiunxerit, ita carus utrisque est atque iucundus, ut non alteros demovisse, sed utroque constituisse videatur.

22 At enim et gladiatores, et omnis ista vis, rogationis Caeciliae causa comparabantur. atque in hoc loco in L. Caecilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est: cuius ego

de virtute et constantia, iudices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri; cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Caecilium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudandus. primum Caecilius, * qui id promulgarit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sulla recte reprehendit. Status enim reipublicae maxime iudicatis rebus continetur. neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de iudicio ferebat: sed poenam ambitus eam ferebat, quae fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non iudicum sententiam, sed legis vitium corriperebat. Nemo iudicium reprehendit, cum de poena queritur, sed legem. damnatio enim est iudicum, quae manebat; poena legis, quae levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui praesunt iudiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa. nemo labefactare iudicium est conatus. nihil est eiusmodi promulgatum. semper Caecilius in calamitate fratris sui iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paulo etiam longius, quam finis quotidiani officii postulat, pietas et fraternus amor L. Caecilium protulisset; implorarem sensus vestros; uniuscuiusque indulgentiam in suos

testarer ; peterem errato veniam L. Caecilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos ; ferri coepta nunquam : posita est in senatu ; populum Romanum latuit. cum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius ; et id mandato Sullae Q. Metellus praetor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Caecilius multa de republica egit : agrariae legi, quae tota a me reprehensa et abiecta est, intercessorem fore professus est : improbis largitionibus restitit : senatus auctoritatem nunquam impedivit : ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipublicae commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tum nostrum Sullam, aut Caecilium vereretur ? nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat ? eius voces, eius minae ferebantur : eius adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est, et in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

24 Hic tu epistolam meam saepe recitas, quam
67 ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis, et de summa reipublicae misi ; et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quaeris ; et, si furorem incredibilem biennio ante conceptum, erupisse in meo consulatione scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in

illa fuisse superiore coniuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, et Catilinam, et Vargunteium, et Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sulla facere potuisse. De quo etiam si quis dubitasset ante, num, id quod 68 tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere Kalendis Ianuariis cum lictoribus; sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cum Catilinae suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullae persona suscipit.

Iam enim faciam, criminibus omnibus fere dis- 69 solutis, contra atque in ceteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere expectationi hominum; de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. nunc iam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentesque convertere. Omnibus in rebus, iudi- 25 ces, quae graviores maioresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus eius, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum subito fingi, neque cuiusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paulisper mentibus 70

vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam coniuravit. Cuius aures unquam hoc respuerunt conatum esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et studio in omni flagitio, stupro, caede versatum? Quis eum contra patriam pugnantem perisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse miratur? Quis de C. Cethego, atque eius in Hispaniam profectio, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus esse videatur? omitto ceteros, ne sit infinitum.

71 tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos coniurasse cognitum est, cogitetis. intelligetis unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam eius nomen finitimum maxime est huius periculo et crimini) non sua haec vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus, quem in stirpium defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus: quem exturbare homines e possessionibus, caedem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum et armis disturbare iudicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicae cedere, non fortunae ipsi succumbere. huius si causa non manifestis-

fimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac
 vita convincerent. Agedum, conferte nunc cum il- 26
 lis vitam P. Sullae, vobis populoque Romano no- 71
 tissimam, iudices, et eam ante oculos vestros propo-
 nite. Ecquod huius factum aut commissum, non di-
 cam audacius, sed quod cuiquam paulo minus con-
 sideratum videretur? factum quaero? verbum ec-
 quod unquam ex ore huius excidit, unde quisquam
 posset offendi? At vero in illa gravi L. Sullae vic-
 toria turbulentaque, quis P. Sulla mirior? quis mi-
 sericordior inventus est? quam multorum hic vi-
 tam est a L. Sulla deprecatus? quam multi sunt sum-
 mi homines et ornatissimi, et nostri, et equestris
 ordinis, quorum pro salute se hic Sullae obligavit?
 quos ego nominarem; neque enim ipsi nolunt, et
 huic, animo gratissimo, adsunt: sed quia maius est
 beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo
 a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis;
 quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitae 73
 commemorem? dignitatem? liberalitatem? mode-
 rationem in privatis rebus? splendorem in publicis?
 quae ita a fortuna deformata sunt, ut tamen a na-
 tura inchoata compareant. Quae domus? quae ce-
 lebratio quotidiana? quae familiaris dignitas? quae
 studia amicorum? quae ex quoque ordine multitu-
 do? Haec diu multumque, et multo labore quae-
 sita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla, iudices,
 vehemens vulnus et mortiferum; verumtamen eius-
 modi, quod videretur eius vita et natura accipere
 potuisse. Honestatis et dignitatis habuisse nimis mag-
 nam iudicatus est cupiditatem: quam si nemo alius

habuit in consulatu petendo, cupidior iudicatus est hic fuisse, quam ceteri. sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse
 64 gravior, quam in ceteris. Postea vero quis P. Sullam, nisi moerentem, demissum, afflictumque vidit? quis unquam est suspicatus, hunc magis odio, quam pudore hominum adspexit lucemque vitare? Qui cum multa haberet invitamenta urbis et fori, propter summa studia amicorum, quae tamen ei sola in malis restiterunt; abfuit ab oculis vestris; et, cum lege retineretur, ipse se exilio paene multavit.
 27 In hoc vos pudore, iudices, et in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis? Adspicite ipsum: contuemini os: conferte crimen cum vita: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine re-
 75 cognoscite. Mitto rempublicam, quae fuit semper Sullae carissima: hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res eius secundae quondam erant ornatae, nunc sublevantur adversae, crudelissime perire voluit, ut cum Lentulo, et Catilina, et Cethego foedissimam vitam ac miserrimam, turpissima morte proposita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. nova quaedam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit.
 76 Nolite, iudices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuisse. neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis unquam fuit, in qua

non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriae sit inventus. belluae quaedam illae ex portentis immanes ac ferae, forma hominum indutae, exstiterunt. Perspiciate etiam atque etiam, iudices. nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius. penitus introspicite Catilinae, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes. quas vos in his libidines, quae flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quae indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis? Ex magnis, et diuturnis, et iam desperatis reipublicae morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta et eiecta, convalescere aliquando et sanari civitas posset. neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius haec stare potuisse. itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad lueudas reipublicae poenas, Furiae quaedam incitaverunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, iudices, ex his, qui cum hoc vivunt atque vixerunt honestissimorum hominum gregibus, reiicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum coetum ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum praesidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus estimationis partae fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunae deseruerit? si non aderit? si nihil adiuvabit? Quaestiones nobis servorum ac tormenta accusator minitatur: in quibus quamquam nihil periculi suscipi-

mur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis, regit quaesitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmitas metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullae torqueatur: ex ea quaeratur, num quae occultetur libido, num quod lateat facinus, num quae crudelitas, num quae audacia. nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, iudices, si a vobis vitae perpetuae vox, ea, quae
 79 gravissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullae fortuna movet, iudices, vestra moveat. vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine, aut similitate, aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis, vitam uniuscuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliata atque nudata obicere invidiae, dedere suspicioni. munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum. valeat ad poenam et ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facillime perspicere; subito flecti
 29 fingique non posse. Quid vero haec auctoritas,
 30 (semper enim de ea dicendum est: quamquam a me timide modiceque dicetur) quid, inquam, haec auctoritas nostra? qui a ceteris coniurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem iuvabit? Grave est hoc dictum fortasse, iudices, si appetimus aliquid: si, cum ceteri de no-

bis silent, non etiam nosmetipsi tacemus, grave. sed, si laedimur, si accusamur, si in invidiam vocamur: profecto conceditis, iudices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat dignitatem. Accusati sunt uno nomine consulares; ut iam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiae, quam dignitatis afferre. Adfuerunt, inquit, Catilinae, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitae eius turpitudinem in summis eius periculis non insequabantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinae fuit advocatus: improbo homini, at supplici: fortasse audaci; at aliquando amico. Cui cum adfuit post delatam ad eum primam illam coniurationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in iudicio, cum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset; ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt, si illa res prima valet; non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspitione periculi sui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sella curuli, atque ornamentis et suis, et consulatus honestavit; quid est, quomobrem consulares, qui Catilinae adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, qui ante hunc causam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil a se adiumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia atque animo in

republicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de unoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat; potest quisquam dicere unquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus et periculis, quibus paene oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime, quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego praecipue de consularibus disputo. nam haec et hominum ornatissimorum, qui praetores fuerunt, et universi senatus, communis est laus: ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset, attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam.

30 Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo
 83 Catilinae consul non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a fanitate, adeo oblitus constantiae meae, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem conservare cupiam, et in animum inducam, cuius nuper ferrum reuderim, flammamque restinxerim, eiusdem nunc causam vitamque defendere? Si medius fidius, iudices, non me ipsa respublica, meis laboribus et periculis conservata, ad gravitatem animi et constantiam sua dignitate revocaret; tamen hoc natura est insitum, ut, quem timueris,

quicum de vita fortunisque contenderis, cuius ex infidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventae salutis: ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quae pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et consilio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego vero, iudices, non modo nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet; sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. non in ea republica verfor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur. Grave esse videretur, eum, qui investigarit coniurationem, qui patefecerit, qui opprefferit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in iudicio: Non defenderem, si coniurasset. non dico id, quod grave est: dico illud, quod in his causis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo: Ego ille coniurationis investigator atque ultor, certe non defenderem Sullam, si coniurasse arbitrarer. Ego, iudices, de tantis omnium periculis cum quaererem omnia, multa audirem, non crederem omnia, cave-rem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius in iudicio, nullius suspicione, nullius literis de repub-

- 31
86
lica P. Sullae rem ullam ad me esse delatam. Quam-
obrem vos, dii patrii ac penates, qui huic urbi at-
que huic imperio praesidetis, qui hoc imperium,
qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui
haec tecta atque templa, me consule, vestro numine
auxilioque servastis, testor, integro me animo ac
libero, P. Sullae causam defendere: nullum a me
sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum
contra salutem omnium defendi ac tegi. nihil de hoc
consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi.
- 87
Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inex-
orabilis in ceteros esse visus sum, (persolvi patriae,
quod debui: reliqua iam a me meae perpetuae con-
suetudini naturaeque debentur:) tam sum misericors,
iudices, quam vos: tam mitis, quam qui lenissimus.
In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi co-
actus: reipublicae praecipitanti subveni: patriam de-
mersam extuli: misericordia civium adducti, tunc
fuimus tam vehementes, quam necesse fuit. salus
esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas
illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum poenam amore
reipublicae sum adductus; sic ad salutem innocen-
tium voluntate deducor.
- 88
Nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio
dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc
propulsandae calamitatis suae causa supplex ad vos,
iudices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo
nota nefariae turpitudinis inuratur. Nam ipse qui-
dem, si erit vestro iudicio liberatus, quae habet or-
namenta, quae solatia reliquae vitae, quibus lae-
tari et perfrui possit? domus erit, credo, exorna-

ta : aperientur maiorum imagines : ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, iudices, hæc amissa sunt : omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius iudicii calamitate occiderunt. sed ne extinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti sceleris in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miser, coniurati et conscelerati, et proditoris filius nominetur : huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne aeternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflictæ, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt iudiciorum itinera et fori, quam campi et disciplinarum. Non iam de vita P. Sullæ, iudices, sed de sepultura contenditur. vita erepta est superiore iudicio : nunc, ne corpus eiiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat ? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur ? Nuper is homo fuit in civitate P. Sullæ, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret : nunc, spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit : quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, iudices, vos obtestatur. Te ipsum iam, Torquate, expletum esse huius miseris, par erat : etsi nihil aliud Sullæ, nisi consulum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad causam, non ini-

micitiæ deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortuna misera ac lucuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum atque moeroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? libenter reddiderit, adempta ignominia foedissimi criminis. an vero inimicum ut expellas? cuius ex miseriis, si es ses crudelissimus, videndo fructum caperes maiorem, quam audiendo. O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o caecam cupiditatem! o praeposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrymas reciderunt, ut, qui paulo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic, spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut cui novae calamitati locus ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quae coepit: reperit novum moerorem: non patitur, hominem calamitosum uno modo afflictum, uno in luctu perire. Sed iam impediior egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam. vestrae iam sunt partes, iudices; in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono. vos, reiectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos iudices confedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in im-

probos fueram, laboravi, et, quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos severitatem iudiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigare. Hoc cum impetrare a vobis ipsa causa debet; tum est vestri animi atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire convenerit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in rebus coniuncti sumus, mansuetudine et misericordia vestra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

M. TULLII
CICERONIS
PRO
A. LICINIO ARCHIA
POETA
ORATIO SEXTA ET VICESIMA.

A R G U M E N T U M.

A. Licinius Archias fuit Antiochenus, qui cum poetica flo-
ret laude, & ab omnibus paene Italiae populis expeteretur,
inprimisque apud principes quosdam Romanos esset gra-
tiosus, hoc etiam eorum opera consecutus est, ut civitate
Romana donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea
movit Gravius quidam, eumque reum fecit lege Plautia Pa-
piria de civitate, qua cautum erat, ut, qui foederatis ci-
vitatibus adscripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Ita-
lia domicilium habuissent, & LX diebus apud Praetorem
essent professi, ii demum cives haberentur. Huius igitur
causa suscepta Cicero, commemorata Archiae secum &
summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta
diluuit ac refellit, sed leviter & non nisi perfunctorie. Itaque,
ut iustae orationis mensuram impleret, arripuit occasionem,
cum in humanitatis inprimisque poeticae facultatis, tum in
ipsius Archiae laudes digrediendi, ostenditque, dignissimum
civitate Rom. Archiam esse.

SI quid est in me ingenii, iudices, quod sentio quam
fit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua
me non infitior mediocriter esse versatum; aut si hu-

iufce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruiffe: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo iure debet. Nam quoad longiffime potest mens mea refpicere fpatium praeteriti temporis, et pueritiae memoriam recordari ultimam, inde ufque repetens, hunc video mihi principem, et ad fufcipiendam, et ad ingrediendam rationem horum ftudiorum exftitiffe. Quodfi haec vox, huius hortatu praeceptisque conformata, nonnullis aliquando faluti fuit; a quo id accepimus, quo ceteris opitulari, et alios fervare poffemus, huic profecto ipfi, quantum eft fitum in nobis, et opem, et falutem ferre debemus. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quaedam in hoc facultas fit ingenii, neque haec dicendi ratio aut difciplina: ne nos quidem huic uni ftudio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quafi cognatione quadam inter fe continentur. Sed ne cui veftrum mirum effe videatur, me in quaefitione legitima, et in iudicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Romani, lectiffimum virum, et apud feveriffimos iudices, tanto conventu hominum ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a confuetudine iudiciorum, verum etiam a forenfi fermone abhorreat: quaefo a vobis, ut in hac caufa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum fpero, non moleftam; ut me pro fummo poeta atque eruditif-

ſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique praetore exercente iudicium, patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius; et in eiſmodi perſona, quae, propter otium ac ſtudium, minime in iudiciis periculisque tractata eſt, uti prope novo quodam et inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi a vobis tribui concedique ſentiam: perficiam proſecto, ut hunc A. Licinium non modo non ſegregandum, cum ſit civis, a numero civium; verum etiam, ſi non eſſet, putetis adſciſcendum fuiſſe.

3 Nam ut primum ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit; primum Antiochiae (nam ibi natus eſt, loco nobili, celebri quondam urbe et copioſa, atque eruditiffimis hominibus liberaliſſimisque ſtudiis affluentibus) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. poſt in ceteris Aſiae partibus, cunctaeque Graeciae, ſic eius adventus celebrabatur, ut famam ingenii exſpectatio hominis, exſpectationem ipſius adventus

5 admiratioque ſuperaret. Erat Italia tunc plena graecarum artium ac diſciplinarum; ſtudiaque haec et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis; et hic Romae, propter tranquillitatem reipublicae, non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate, ceterisque praemiis donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare, cognitione atque hoſpicio dignum exiſtimarunt. Hac tanta celebritate ſamae cum eſſet iam abſentibus notus, Romam ve-

nit, Mario consule et Catulo. nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum praetextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturae atque virtutis fuit, ut domus, quae huius adolescentiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus 6 illis iucundus Q. Metello, illi Numidico, et eius Pio filio. audiebatur a M. Aemilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio. a L. Craffo colebatur: Lucullos vero; et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore; quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant. Interim satis longo intervallo, cum 4 esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. quae cum esset civitas aequissimo iure ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit; idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege et Carbonis, *Si qui 7 foederatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent: et, Si sexaginta diebus apud praetorem essent professi.* Cum hic domicilium Romae multos iam annos haberet, professus est apud praetorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac

lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. quid enim horum infirmari, Grati, potest? Hera-
 cleaene esse tum adscriptum negabis? Adest vir
 summa auctoritate, et religione, et fide M. Lucul-
 lus, qui se non opinari, sed scire; non audivisse,
 sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt
 Heraclideanfes legati, nobilissimi homines: huius iu-
 dicii causa, cum mandatis, et cum publico testimo-
 nio venerunt; qui hunc [adscriptum] Heraclen-
 sem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heraclensium
 publicas; quas Italico bello, incenso tabulario, in-
 terisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quae
 habemus, nihil dicere; quaerere, quae habere non
 possumus: et de hominum memoria tacere, litera-
 rum memoriam flagitare: et, cum habeas amplissi-
 mi viri religionem, integerrimi municipii iusiuran-
 dum fidemque, ea, quae depravari nullo modo pos-
 sunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere
 corrumpi, desiderare. At domicilium in Italia non
 habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, se-
 dem omnium rerum ac fortunarum suarum Romae
 collocavit? At non est professus. Immo vero iis ta-
 bulis professus, quae solae ex illa professione, col-
 legioque praetorum, obtinent publicarum tabula-
 rum auctoritatem. Nam cum Appii tabulae negli-
 gentius asservatae dicerentur, Gabinii, quamdiu in-
 columis fuit, levitas, post damnationem calamitas,
 omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, ho-
 mo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta
 diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem et ad
 iudices venerit, et unius nominis litura se commo-

rum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videris. Quae cum ita sint, quid ¹⁰ est, quod de eius civitate dubitetis, praesertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Et enim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte praeditis, gratuito civitatem in Graecia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii praedito gloria, noluisse. Quid? cum ceteri, non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepperint; hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, reiicietur? Census nostros ¹¹ requiris scilicet. est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis, Iulio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non ius civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se iam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quae tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio eum in civium Romanorum iure esse versatum, et testamentum saepe fecit nostris legibus, et adiit hereditates civium Romanorum, et in beneficiis ad aerarium delatus est a L. Lucullo praetore et consule. Quaere argu- ⁶ menta, si qua potes. nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revincetur.

Quaeres a nobis, Grati, cur tantopere hoc ho- ¹²

mine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessae conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. ceteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem asserre fructum, neque in adspectum lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, iudices, ut ab nullius unquam me tempore aut comodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas
 73 avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt tempestivis conviviiis: quantum denique aleae, quantum pilae; tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumfero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis haec quoque censetur oratio et facultas; quae quantumcunque est in me, nunquam amicorum periculis defuit. quae si cui levior videtur; illa quidem certe, quae summa sunt, ex quo fonte hauriam, sen-
 74 tio. Nam, nisi multorum praeceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suavissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque

honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obieciſſem. Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quae iacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores et graeci et latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

Quaeret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, 7
 quorum virtutes literis proditae sunt, istane doc- 15
 trina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturae ipsius habitu prope divino, per seipos et moderatos et graves exstitisse fateor. etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae; tum illud nescio quid praecclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse 16
 hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Laelium, L.

Furium, moderatissimos homines et continentissimos: ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adiuvantur, nunquam se ad eorum studium contulissent. Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi adversionem humanissimam ac liberalissimam iudicaretis. Nam ceterae neque temporum sunt, neque aetatum omnium, neque locorum: haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernociant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

17 Quodsi ipsi haec neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari debemus, etiam cum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus?

18 Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis,) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore? quo-

ties revocatum eandem rem dicere, commutatis
 verbis atque sententiis? Quae vero accurate cogi-
 tateque scripsisset; ea sic vidi probari, ut ad ve-
 terum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego
 non diligam? non admirer? non omni ratione de-
 fendendum putem? Atqui sic a summis hominibus
 eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum stu-
 dia, et doctrina, et praeceptis, et arte constare;
 poetam natura ipsa valere, et mentis viribus ex-
 citari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Qua-
 re suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poe-
 tas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere
 commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudi- 19
 ces, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc
 poetae nomen, quod nulla unquam barbaria viola-
 vit. Saxa et solitudines voci respondent; bestiae
 saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt:
 nos instituti rebus optimis non poetarum voce mo-
 veamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt
 suum: Chii suum vindicant, Salaminii repetunt,
 Smyrnaei vero suum esse confirmant. itaque etiam
 delubrum eius in oppido dedicaverunt: permulti alii
 praeterea pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi 9
 alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expe-
 tunt: nos hunc vivum, qui et voluntate et legibus no-
 ster est, repudiabimus? praesertim cum omne olim
 studium atque omne ingenium contulerit Archias ad
 populi Romani gloriam laudemque celebranda?
 nam et Cimbricas res adolescens attigit, et in ^{illi C.} ~~in~~
 Mario, qui durior ad haec studia videbat, iucundus
 fuit. Neque enim quisquam est ~~ta-~~ averfus a Mu- 20

sis, qui non mandari verbis aeternum suorum
 laborum facile praeconium patiat. Themistoclem
 illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum
 ex eo quaereretur, quod acroama, aut cuius vo-
 cem libentissime audiret: *Eius, a quo sua virtus
 optime praedicaretur.* Itaque ille Marius item eximie
 L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea, quae
 21 gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum,
 magnum atque difficile, et in multa varietate terra
 marique versatum, totum ab hoc expressum est:
 qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et
 clarissimum virum, verum etiam populi Romani
 nomen illustrant. Populus enim Romanus aperuit,
 Lucullo imperante, Pontum, et regis quondam opi-
 bus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Ro-
 mani exercitus, eodem duce, non maxima manu
 innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi
 Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum,
 eiusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius
 belli ore ac faucibus ereptam esse, atque servatam:
 nostra semper feretur et praedicabitur, L. Lucul-
 lo dimicante, cum interfectis ducibus depressa ho-
 stium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa
 navalis: nostra sunt tropaea, nostra monumenta,
 nostri triumphus. Quare, quorum ingeniis haec ferun-
 22 tur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus
 fuit Africano superiori noster Ennius. itaque etiam
 u. sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus
 e maiore. At iis laudibus certe non solum ipsi,
 qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen or-
 natur. In coelu. huius proavus Cato tollitur. mag-

nus honos populi Romani rebus adiungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergo ¹⁰ illum, qui haec fecerat, Rudium hominem, maiores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate eiciemus?

Nam si quis minorem gloriae fructum putat ex ²³ graecis versibus percipi, quam ex latinis, vehementer errat; propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res hae, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiuntur; cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriae causa, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse ²⁴ dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunata*, inquit, *adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris*. Et vere. nam, nisi Illias illa exstitisset; idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit, nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quadam gloriae

commoti, quasi participes eiusdem laudis, magno
 25 illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si ci-
 vis Romanus Archias legibus non esset, ut ab ali-
 quo imperatore civitate donaretur, perficere non
 potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret, cre-
 do, hunc petentem repudiasset? quem nos in con-
 cione vidimus, cum ei libellum malus poeta de
 populo subiecisset, quod epigramma in eum fecis-
 set tantummodo alternis versibus longiusculis, sta-
 tim ex iis rebus, quas tunc vendebat, iubere ei
 praemium tribui sub ea conditione, *ne quid postea*
scriberet. Qui sedulitatem mali poetae duxerit aliquo
 tamen praemio dignam, huius ingenium et virtu-
 26 tem in scribendo et copiam non expetisset? Quid?
 a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate
 multos donavit, neque per se, neque per Lucullos
 impetravisset? qui praesertim usque eo de suis rebus
 scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poetis, pin-
 gue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen
 11 aures suas dederet. Neque enim est hoc dissimulan-
 dum, quod obscurari non potest; sed prae nobis
 ferendum: trahimur omnes laudis studio; et opti-
 mus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi phi-
 losophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda
 gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso,
 in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt,
 27 praedicari de se, ac nominari volunt. Decimus qui-
 dem Brutus, summus ille vir et imperator, Attii,
 amicissimi sui, carminibus templorum ac monumen-
 torum aditus exornavit suorum. Iam vero ille, qui
 cum Aetolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non

dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati, poetarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore, et a poetarum salute abhorrere.

Atque, ut id libentius faciatis, iam me vobis, ¹⁸ iudices, indicabo, et de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et iucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter hanc laudis et gloriae: qua quidem detracta, iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil ¹⁹ animus praesentiret in posterum, et, si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas; nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes et dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum ¹² omni posteritate adaequandam. An vero tam parvi ¹² animi videamur esse omnes, qui in republica, at- ²⁰ que in his vitae periculis laboribusque versamur,

ut, cum usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quae gerebam, iam tum in gerendo spargere me ac diffeminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam. Haec vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector.

31 Quare conservate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam vetustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis; causa vero eiusmodi, quae beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobatur. Quae cum ita sint; petimus a vobis, iudices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis aeternum se testimonium laudum daturum esse profiteretur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti; sic in vestram ac-

cipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quae de cau-³⁰sa pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: quae non fori, neque iudiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui iudicium exercet, certo scio.

M. TULLII
CICERONIS
AD
QUIRITES
POST REDITUM
ORATIO SEPTIMA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

P. Lentulo & Q. Metello Coss. cum, agente Lentulo, deprecante Cn. Pompeio, ab exilio revocatus esset Cicero, in quo sedecim menses fuerat; populo in hac oratione gratias egit. Omnis ergo oratio versatur in demonstranda beneficii sibi tributi magnitudine; quod haec ipsa est grati animi significatio, cum, quantum sit beneficium, intelligere nos ostendimus, & facilius fidem facimus, gratum nobis beneficium esse. Haec demonstratio duas partes habet: prima comparat hunc praesentem statum suum, quem populo debebat, cum superiori, illumque huic longe praefert, quamquam & illum amplissimum fuisse fatetur: altera autem restitutionem suam comparat cum restitutione aliorum Consularium, P. Popillii, Q. Metelli Numidici, & C. Marii, seque multo honorificentius esse restitutum ostendit; cum illi, deprecantibus propinquis multis, rogantibus tribunis tantum, restituti sint, ipse autem nemine praeter fratrem supplicante, Scito & lege, totius Italiae consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente Lentulo, deprecante Pompeio, revocatus sit. In conclusione populo suam fidem, pietatem, omniaque pollicetur, quae ab homine grato in populum & rempublicam proficisci possint.

QUOD precatus a Iove Optimo Maximo, ce-
 terisque diis immortalibus, sum, Quirites, eo tem-
 pore, cum me fortunasque meas pro vestra inco-
 lunitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas
 rationes unquam vestrae salutis anteposuissem, fem-
 piternam poenam sustinerem, mea voluntate sus-
 ceptam: sin et ea, quae ante gesseram, conservan-
 dae civitatis causa gessissem, et illam miseram pro-
 fectionem vestrae salutis gratia suscepissem, ut,
 quod odium scelerati homines et audaces in repub-
 licam et in omnes bonos conceptum iamdiu con-
 tinerent, id in me uno potius, quam in optimo
 quoque, et in universa republica deficeret: hoc si
 animo in vos, liberosque vestros fuisset, ut aliquan-
 do vos, patres conscriptos, Italiamque universam,
 memoria mei, misericordia, desideriumque tene-
 ret: eius devotionis me esse convictum iudicio deo-
 rum immortalium, testimonio senatus, consensu
 Italiae, confessione inimicorum, beneficio divino,
 immortalique vestro, maxime laetor, Quirites. Et
 si homini nihil est magis optandum, quam pro-
 spera, aequabilis, perpetuaque fortuna, secundo vi-
 tae sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tran-
 quilla et placata omnia, fuissent; incredibili qua-
 dam, et paene divina, qua nunc, vestro beneficio,
 fruor, laetitiae voluptate caruissem. Quid dulcius ho-
 minum generi a natura datum est, quam sui cui-
 que liberi? mihi vero, et propter indulgentiam
 meam, et propter excellens eorum ingenium, vita
 sunt mea cariores. tamen non tanta voluptate erant

3 suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam
fuit unquam iucundius, quam mihi meus frater. non
tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum
carebam; et posteaquam vos me illi, et mihi eum
reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: re-
liquae meae fortunae recuperatae plus mihi nunc
voluptatis afferunt, quam tunc incolumes affere-
bant. Amicitiae, consuetudines, vicinitates, clien-
telae, ludi denique, et dies festi, quid haberent
voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo.
4 Iam vero honos, dignitas, locus, ordo, benefi-
cia vestra, quamquam mihi semper clarissima vi-
sa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora vi-
dentur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem
patria, dii immortales! dici vix potest, quid cari-
tatis, quid voluptatis habeat! quae species Italiae!
quae celebritas oppidorum! quae forma regionum!
qui agri! quae fruges! quae pulchritudo urbis! quae
humanitas civium! quae reipublicae dignitas! quae
vestra maiestas! quibus ego omnibus antea rebus
sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona va-
letudo iucundior est eis, qui e gravi morbo re-
creati sunt, quam qui nunquam aegro corpore fu-
erunt; sic ea omnia desiderata magis, quam assidue
2 percepta, delectant. Quorsum igitur haec disputo?
5 quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam
tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque in-
credibili genere dicendi, qui vestrorum magnitu-
dinem multitudinemque beneficiorum, quae in me,
fratremque meum, et liberos nostros contulistis,
non modo augere, aut ornare oratione, sed enume-

rare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus: a vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum et incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepti temporibus eam, quae paene amissa est; a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam iudicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt; vos reddidistis. multa praeterea a diis immortalibus optata consecuti sumus. nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos affecuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore uni populo Romano debeamus.

Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi praeterea cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, iam spectata aetate filius, non L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis ac patri-

bus vestris supplicaverunt. Quodsi ipsius summa dignitas maximaeque res gestae non satis valerent; tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum natu lacrymae populum Romanum movere potuerunt. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam praestantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione reddiit; sed in discessu civium, exercitu se armisque revocavit. Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina quaedam et inaudita pietas atque virtus, fratrisque mei miserimi atque optimi quotidianae lacrymae, fordesque lugubres a vobis deprecatae sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret; qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam; et tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse, non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se a me esse se iunctum. Pro me praesente senatus, hominumque praeterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem absente unius squalorem fordesque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam coniugis miserae squalor et luctus, atque optimae filiae moeror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymaeque pueriles, aut itineribus necessariis,

aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis.

Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt; sic, illud, quod mea virtus praestare debuit, adiutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro; nunquam de Q. Metello, nobilissimo et constantissimo cive; nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitiis [superiores] illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus atque arma valuerunt. at de me ut valerem, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum et coloniarum factus est. at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. illi, inimicis interfectis, magna civium caede facta, reducti sunt. ego iis, a quibus eiectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro et mirissimo, altero consule referente reductus sum; cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus praeberet, spiritu duntaxat vi-

veret, re quidem *infra omnes mortuos amandatus*
5 *esset.* Nunquam de P. Popillio L. Opimius, for-
11 *tissimus consul, nunquam de Q. Metello non mo-*
do C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is qui-
dem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquen-
tissimus, cum A. Albino collega senatum aut po-
pulum est cohortatus. at pro me superiores con-
sules semper, ut referrent, efflagitati sunt; sed ve-
riti sunt, ne gratiae causa facere viderentur, quod
alter mihi affinis erat, alterius causam capitis re-
ceperam: qui provinciarum foedere irretiti, totum
illum annum querelas senatus, luctum bonorum,
Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis vero Ian. po-
steaquam orba respublica consulis fidem, tanquam
legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, pa-
rens, deus salutis nostrae, vitae, fortunae, memo-
riae, nominis, simulac de solemnī religione retu-
lit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de
12 *me agendum iudicavit. Atque eo die confecta res*
esset, nisi is tribunus plebis, quem ego maximis
beneficiis quaestorem consul ornaveram, cum et
cunctus ordo, et multi eum summi viri orarent,
et Cn. Oppius focer, optimus vir, ad pedes eius
flens iaceret; noctem sibi ad deliberandum postu-
lasset: quae deliberatio non in reddenda, quemad-
modum nonnulli arbitrabantur; sed, ut patefactum
est, in augenda mercede consumpta est. Postea res
acta est in senatu alia nulla; et cum variis rationi-
13 *bis impediretur, voluntate tamen perfecta senatus,*
causa ad vos mense Ian. deferebatur. Hic tantum in-
terfuit inter me, et inimicos meos. Ego, cum ho-

mines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique vidissem : cum intelligerem , veteres ad spem caedis Catilinae copias esse revocatas : cum viderem , ex ea parte homines , cuius partis nos vel principes numerabamur , partim quod mihi invidere , partim quod sibi timerent , aut proditores esse , aut desertores salutis meae : cum duo consules , emi pactione provinciarum , auctores se inimicis reipublicae tradidissent : cum egestatem , avaritiam , libidines suas viderent expleri non posse , nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent : cum senatus equitesque Romani flere pro me , ac , mutata veste , vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur : cum omnium provinciarum pactiones , cum omnia cum omnibus foedera , reconciliationes gratiarum , sanguine meo sancirentur : cum omnes boni non recusarent , quin vel pro me , vel mecum perirent : armis decertare pro mea salute nolui , quod et vincere , et vinci luctuosum reipublicae fore putavi. At inimici mei , mense Ian. cum de me ¹⁴ ageretur , corporibus civium trucidatis , flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque cum ego abfui , eam rempublicam habuistis , ut aequae me , atque illam , restituendam putaretis. Ego autem , in qua civitate nihil valeret senatus , omnis esset impunitas ; nulla iudicia , vis et ferrum in foro versarentur : cum privati se parietum praesidio , non legum tuerentur : tribuni plebis , vobis inspectantibus , vulnerarentur , ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur , consulis fasces frangerentur , deorum immortalium tem-

pla incenderentur; rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, 15 dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis rei-publicae periculofissimis temporibus aedilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps periculorumque focius fuisset; dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem eius, clementissimo atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adiuvante, reliqui magistratus paene omnes fuerunt defensores salutis meae. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, praesidio, copiis, T. Annius et P. Sextius, praestanti in me benevolentia et divino studio exstiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornavit; salutem vobis, municipiis coloniisque omnibus com- 26 mendavit. Ita me nudum a propinquis, nulla cognitione munitum, consules, praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum 7 auctores, testes, laudatores fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos fuit Cn.

Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quae universae reipublicae, salutem, otium, dignitatem. Cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. primum vos docuit, meis consiliis rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute coniunxit; hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes praetorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, et ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, L. Gellii: qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo paene sensit; dixit in concione vestra, *Si ego con-*

ful, cum fui, non fuiffem, rempublicam funditus interituram fuiffe.

8 En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctori-
 18 tate fenatus, tanta confenfione Italiae, tanto ftu-
 dio honorum omnium, agente P. Lentulo, con-
 fentiensibus ceteris magistratibus, deprecante Cn.
 Pompeio, omnibus hominibus faventibus, diis de-
 nique immortalibus, frugum ubertate, copia, vi-
 litate, redditum meum comprobandis, mihi, meis,
 reipublicae reftitutus, tantum vobis, quantum fa-
 cere poffum, Quirites, pollicebor: primum, qua
 fanctiffimi homines pietate erga deos immortales
 effe folent, eadem me erga populum Romanum
 femper fore; numenque veftrum aeque mihi gra-
 ve et fanctum, ac deorum immortalium in omni
 vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem
 respublica ipfa reduxit, nullo me loco reipublicae
 19 defuturum. Quodfi quis exiftimat, me aut volun-
 tate effe mutata, aut debilitata virtute, aut animo
 fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit vis
 et iniuria, et fccleratorum hominum furor detra-
 here, eripuit, abftulit, diffipavit: quod viro forti
 adimi non poteft, id manet, et permanebit. Vidi
 ego fortiffimum virum, municipem meum, C. Ma-
 rium, quoniam nobis, quafi aliqua fatali neceffita-
 te, non folum cum his, qui haec delere voluiffent,
 fed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum ta-
 men vidi, cum effet fumma fenectute, non modo
 non infracto animo propter magnitudinem calami-
 20 tatis, fed confirmato atque renovato. Quem ego
 met dicere audivi, tum fe fuiffe miferum, cum ca-

reret patria, quam obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis; cum in paludibus demersus, concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset; recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest; quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar: quoniam illi arti in bello ac seditione locus est; huic in pace atque otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permittet, cogitabo. Denique, 9 Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicae, quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiae, nefarie prodiderunt: tertium, qui, cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi et dignitati meae: quartum, qui, cum custodes reipublicae esse deberent, salutem meam, statum civitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar genera singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus; malos cives, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia ca-

vendo; invidos, virtuti et gloriae serviendo; mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab
 22 iis provinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi maiori curae est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum iniurias crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendae iniuriae facilior ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exaequari: tum etiam ne tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas. Odi-
 23 dium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicae communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reipublicae repetere utcunque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque aequum est, tempore et die memoriam beneficii definire. Postremo qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior; neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur necesse est. [Atque
 in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniae debitaе; propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit; qui reddidit, non habet: gratiam et qui
 10 retulit, habet; et qui habet, dissolvit.] Quapropter
 24 memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii

permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque praestabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis a republica propulsandis, animum; neque in sententia simpliciter referenda, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica laedendis, libertatem; nec in perferendo labore, industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam. Atque haec cura, Quirites, 25
erit infixā animo meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quae suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis iudicavit.

M. TULLII
CICERONIS
POST
REDITUM IN SENATU
ORATIO OCTAVA ET VICESIMA.

A R G U M E N T U M.

Cum redisset in urbem Cicero, postridie hanc orationem in senatu recitavit, in qua, commemorata beneficii sibi tributi magnitudine, cum senatui in univcrsum omni, tum singulis quibusdam gratias agit. Initium facit a Lentulo & Metello Consulibus, quorum illius praecipua opera in Cicerone restituendo enituerat, hic autem, privatis inimicitiis reipubl. condonatis, non intercesserat Lentuli actioni. Hic occasionem arripit ad Consules superioris anni, quo eiectus erat, Gabinium & Pisonem digrediendi, eosque omnibus modis vexandi. pergit deinde ad tribunos plebis, quod eorum post Consules maxima erat in legibus ferendis & abrogandis potestas, iisque omnibus inprimisque Miloni & P. Sextio nominatim gratias agit. Sequuntur deinde praetores septem, octavus enim Appius Claudius, P. Clodii frater, a reliquis dissenferat, qui omnes nominatim, nullus tamen praecipue laudantur. E reliquis autem Senatoribus nulli nisi Pompeio nominatim gratias agit, qui pro Cicerone municipia & colonias adierat, omnique gratia & ope ad eius restitutionem incubuerat. In conclusione rationem consilii sui reddit, quo erat in relinquenda urbe usus. Erant enim, qui timidum appellarent, quod cum amicorum opes maximas haberet, tamen cessisset Clodio. Tandem nihil de sua fortitudine in defendenda salute reipublicae hoc tam gravi casu deminutum esse, confirmat pro Deo sua.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in
 me, fratremque meum, liberosque nostros meritis
 parum vobis cumulate gratias egero; quaeso, ob-
 testorque, ne meae naturae potius, quam magnitu-
 dini vestrorum beneficiorum, idtribuendum putes-
 tis. Quae enim tanta potest existere ubertas ingenii,
 quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque
 incredibile genus orationis, quo quisquam possit ve-
 stra in nos universa promerita, non dicam com-
 plecti orando, sed percensere numerando? qui mihi
 fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, libe-
 ris nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem,
 qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rem-
 publicam, qui patriam, qua nihil potest esse iucun-
 dius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis.
 Quodsi parentes carissimos habere debemus, quod
 ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas
 tradita est; si deos immortales, quorum beneficio
 et haec tenuimus, et ceteris rebus aucti sumus; si
 populum Romanum, cuius honoribus in amplissimo
 consilio, et in altissimo gradu dignitatis, atque in
 hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc
 ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis de-
 cretis sumus honestati: immensum quiddam et infi-
 nitum est, quod vobis debemus, qui vestro singu-
 lari studio atque consensu, parentum beneficia, deo-
 rum immortalium munera, populi Romani hono-
 res, vestra de me multa iudicia, nobis omnia uno
 tempore reddidistis: ut, cum multa vobis, magna
 populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia

diis immortalibus debeamus; haec antea singula per illos habuerimus, nunc universa per vos recuperaverimus. Itaque, patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum universi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare placuisset, defensoreme salutis meae. posteaquam vobis potestas decernendi non est permessa per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non ab his consularibus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriae, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui et promulgarent de salute mea, et ad vos saepe numero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, impediabantur lege, non ea, quae de me, sed ea, quae de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui haec paene delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicae revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessis-

fem; princeps autem civitatis, non legum praesidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meae proscriptionis recitaretur: nunquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere. Postea vero quam 3 singulari et praestantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine et tenebris lucem in republica Kal. Ian. dispicere coepistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri summa dignitas, cum praetorum, tribunorum plebis paene omnium virtus et fides, reipublicae subvenisset: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium saeculorum, omnis memoriae facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas iam in patriam revertisset. Quo quidem mense, quid inter me et meos 6 inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur; illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem videbatis. Quo 7 quidem tempore, cum is excessisset, qui caedi et flammae, vobis auctoribus, restiterat; cum ferro et facibus homines tota urbe volitantes, magistratum

recta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri et clarissimi consulis fascis fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis, sanctissimum corpus, non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipublicae, paulum a mea causa recesserunt. reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent.

4 Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae,

8 fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicae reddidisset. qui ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se et republica dignam, dicere. Cum a tribuno plebis vetaretur, cum praeclarum caput recitaretur, *Ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset*; totam illam clausulam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis optime de republica meritus, nominatim, sine iudicio, una cum senatu reipublicae esset ereptus. Ut vero iniit magistratum, non dicam, quid egit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul est? quanto maius dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem me-

dicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non saepe unum consulem improbum, duos vero nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam, dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset. Quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tempore ¹⁰ consul fuisset unicus; dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustae, humiles, parvae, oppletae tenebris ac fordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt; non consules, sed mercatores provinciarum ac venditores vestrae dignitatis. quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa praesertim publica et consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio, non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim ⁵ ullam ullius boni spem haberet in eo, cuius primum ¹¹ tempus aetatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte cor-

poris potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset, egestatem et luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec honorum proscriptionem effugere potuisset? Quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicae detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis, praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur; ne obnuntiare concilio aut comitiis; ne legi intercedere liceret; ut lex Aelia et Fufia ne valerent; quae nostri maiores certissima subsidia reipublicae contra tribunitios furores esse voluerunt.

¹² Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum fordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent; quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriae preces repudiavit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quae, si eius vir Catulina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembr. quae me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, praestanti dignitate hominem, et salutem

meae pro familiaritate, reipublicae pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe iussit: et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctisque mutassetis, atque idem omnes boni iam ante fecissent; ille unguentis oblitus, cum toga praetexta, quam omnes praetores, aedilesque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum, et luctum gratissimae civitatis; fecitque, quod nemo unquam tyrannus, ut, quo minus occulte vestrum malum gerneretis, nihil diceret; ne aperte incommoda patriae lugeretis, ediceret. Cum vero in Circo Flaminio, 6 non a tribuno plebis consul in concionem, sed a 13 latrone archipirata, productus esset; primum processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce et temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displicere. Ubi nobis haec auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris et helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Caesoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, praeter simulatam versutamque tristitiam, nulla res commendaret: non iuris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas: quem praeteriens cum incultum, horridum, moestumque vidisses; etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putares. Cum hoc homine, an cum stipite Aethiope si in foro constitisses, nihil crederes

interesse. sine sensu, sine sapore, elingue, tardum,
 inhumanum negotium. Cappadocem modo abrep-
 tum de grege venalium diceres. Idem domi quam
 libidinosus? quam impurus? quam intemperans,
 non ianua receptis, sed pseudothyro intromissis vo-
 luptatibus? cum vero etiam literis studere incipit,
 et helluo immanis cum Graeculis philosophari, tunc
 est Epicureus, non penitus illi disciplinae, quae-
 cunque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis.
 Habet autem magistros non ex istis ineptis,
 qui dies totos de officio ac de virtute differunt;
 qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro
 patria subeunda adhortantur: sed eos, qui dispu-
 tent, horam nullam vacuum voluptate esse de-
 bere; in omni parte corporis semper oportere ali-
 15 quod gaudium delectationemque versari. His uti-
 tur quasi praefectis libidinum suarum: hi volupta-
 tes omnes vestigant atque odorantur: hi sunt con-
 ditores instructoresque convivii: iidem expendunt
 atque aestimant voluptates, sententiamque dicunt,
 et iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse
 videatur. horum ille artibus eruditus, ita contempsit
 hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libi-
 dines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si
 7 modo vultum importunum in forum detulisset. Is
 me, quamquam me quidem non (cognoram enim,
 propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab
 hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis
 abstulisset); sed vos, populumque Romanum, non
 consilio, neque eloquentia, quod in multis saepe
 16 accidit, sed rugis supercilioque decepit. L. Piso, tu-

ne ausus es isto oculo, non dicam isto animo; ista fronte, non vita; tanto supercilio, (non enim possum dicere, tantis rebus gestis,) cum A. Gabiniio consociare consilia pestis meae? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? cum hoc tū coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicae statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addiceres? te consule, tuis edictis et imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicae subvenire. Capuaene te putabas, in qua urbe domici- 17
lium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore; an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus, in Circo Flaminio productus, cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum a patria pestem depellerent, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis tuis, praerogativae primum custodem praefeceras, quem Kalendis Ian. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipublicae tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum; tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu, clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum republica non tribu-

nitio, sed consulari ictu concidiffem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuiffi, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam praedam; saltem dum conticesceret illa lamentatio
 18 et gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidiffem rempublicam, cum tibi arbitria funeris solvebantur. uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio; de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, fenatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, aerarium, provinciae, legiones, imperia donabantur.

8 Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, summa tribunorum plebis praetorumque fide et diligentia sublevati. Quid ego de praestantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam; primo de vi postulavit. posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque testa, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus et copiis ab intestino la-

irocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitutum depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatus exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudi-²⁰ni commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, iuxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cuius ego clientibus, libertis, familia, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meae calamitatis non adiutor solum, verum etiam socius videretur. Iam ceterorum officia, studiaque²¹ vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispus? cui ego ipsi, parenti, fratrique eius sentio quantum debeam: qui cum a me voluntas eorum in privato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Iam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, et amicitiae et reipublicae causa, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quae de me agere co-²²natus est, ea contra vim et ferrum perficere potu-

isset; mense Ianuario nostrum statum recuperassemus. quem ad salutem meam voluntas impulit, vis
 9 retardavit, auctoritas vestra revocavit. Iam vero praetores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Caecilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare; publice promulgarit de mea salute cum collegis paene omnibus; direptoribus autem meorum bonorum in ius ad-
 undi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi
 23 mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Craffi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa et in me, et in rempublicam constiterunt.

Quae cum libenter commemoro, tum non in-
 vitus nonnullorum in me nefarie commissa praeter-
 tereo. non est mei temporis iniurias meminisse: quas
 ego etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci malle.
 alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me
 meritis referam gratiam; amicitias igne perspectas
 tuear; cum apertis hostibus bellum geram; timidis
 amicis ignoscam; proditoribus meis non indicem
 dolorem profectionis meae; defensores reditus dig-
 24 nitate consolet. Quodsi mihi nullum aliud esset of-
 ficium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces
 ipsos, et principes, atque auctores salutis meae,
 fatis gratus iudicaretur; tamen exiguum reliquae vi-
 tae tempus non modo ad referendam, verum etiam
 ad commemorandum gratiam mihi relictum
 putarem. Quando enim ego huic homini ac liberis
 eius, quando omnes mei gratiam referent? quae
 memoria, quae vis ingenii, quae magnitudo ob-

Servantiae, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto et iacenti consulari fidem dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere potuit, quam quod, illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solum, qui eius vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam, hoc senatum iudicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus et flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et paene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. quo tempore quantam vim naturae bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissi-

mus, tum vero optimus, mihiq̄ue amicissimus, et
 auctoritatis, et orationis suae divina quadam gra-
 vitate, ad suis generis communisque sanguinis facta
 virtutesque revocavit, ut haberet in consilio et fra-
 trem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes
 Metellos, praestantissimos cives, paene ex Ache-
 ronte excitatos : in quibus Numidicum illum, cui-
 26 bus, ipsi ne luctuosus quidem visus fuit. Itaque di-
 mittitur non modo salutis defensor, qui ante hoc
 unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam ad-
 scriptor dignitatis meae. Quo quidem die, cum
 CCCCXVII ex senatu essetis, magistratus autem hi
 omnes adessent; dissensit unus, is, qui sua lege con-
 iuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque
 illo die, quo rempublicam meis consiliis conserva-
 tam gravissimis verbis et plurimis iudicassetis, idem
 consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in
 concione, postero die, dicerentur; cum quidem ipse
 egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstan-
 te Italia tota, ut nemo cuiusquam conducti aut per-
 11 diti vocem acerbam atque inimicam bonis posset
 27 audire. Ad haec non modo adiumenta salutis, sed
 etiam ornamenta dignitatis meae, reliqua vos iidem
 addidistis : decrevistis, ne quis ulla ratione rem im-
 pediret; qui id impedisset, graviter molesteque la-
 tuos; illum contra rempublicam, salutemque bo-
 norum, concordiamque civium facturum; et ut ad
 vos de eo statim referretur; meque etiam, si diu-
 tius calumniarentur, redire iussisset. Quid? ut age-
 rentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid,

ut ad illam diem, cum res redisset, rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime maiores comitia iusta dici haberique voluerunt, accessit in patriam, ut eadem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacun- 28
que aut aetate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius ordinumque omnium? quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives; sed equis insignibus et curru aurato reportati.

Possum ego fati in Cn. Pompeium unquam gra- 29
tus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum, salutem reipublicae et conservatam per me, et coniunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse cum propter metum dimicationis, et sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea et

promulgarent et referrent? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor, vim et crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, et publicis literis consignavit, princepsque Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaboravit? Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit?

Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi, et agam gratias. universis egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me praecipua merita multorum, quae fileri nullo modo possunt, tamen huius temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam praeterire. Ego vos universos, patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus et venerari, et precari: sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit aetas mihi ad eorum erga me
 31 merita praedicanda atque recolenda. Hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias

esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis; laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

Quibus ego rebus obiectis, cum mihi privato ³² confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram; multa mecum ipse reputavi. Dixerat in con- ¹³ cione consul, se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum. nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur. aditus templorum erant non solum praesidiis et manu, verum etiam demolitione sublatis. Alterum consulem, ut me et rempublicam non modo defere-
ret, sed etiam hostibus reipublicae proderet, pactionibus Clodius suorum praemiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. Duae partes esse in republica cum putaren- ³³ tur: altera me deposcere, propter inimicitias; altera timide defendere, propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam

infitiando suspensionem hominum curamque minuē-
 runt. Quare cum viderem senatum ducibus orba-
 tum, me a magistratibus partim oppugnatum, par-
 tim proditum, partim derelictum; servos simulatio-
 ne collegiorum nominatim esse conscriptos, copias
 omnes Catilinae paene iisdem ducibus ad spem cae-
 dis et incendiorum esse revocatas; equites Roma-
 nos, proscriptionis; municipia, vastitatis; omnes,
 caedis metu esse permotos: potui, patres conscrip-
 ti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi armis-
 que defendere; nec mihi ipse ille animus idem meus,
 vobis non incognitus, desuit. sed videbam, si vicis-
 sem praesentem adversarium, nimium multos mihi
 alios esse vincendos. si victus essem; multis bonis
 et pro me, et mecum, etiam post me esse pereun-
 dum; tribunitiique sanguinis ultores esse praesen-
 tes, meae mortis poenas, iudicio et posteritati re-
 14 fervari. Nolui, cum consul communem salutem sine
 34 ferro defendissem, meam privatus armis defendere;
 bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam
 suis desperare: ac, si solus essem interfectus, mihi
 turpe; si cum multis, reipublicae funestum fore vi-
 debatur. Quod si mihi aeternam esse aerumnam pro-
 positam arbitrarer; morte me ipse potius, quam
 sempiterno dolore multassem. sed cum viderem,
 me non diutius, quam ipsam rempublicam ex hac
 urbe abfuturum: neque ego illa exterminata mihi
 remanendum amplius putavi; et illa, simul atque
 revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum
 leges, mecum quaestiones, mecum iura magistra-
 tuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas,

mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum et hominum sanctitates omnes, et religiones abfuerunt. Quae si semper abessent; magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. sin aliquando revocarentur; intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando et conservando collocavit. qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei.

Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus; non modo in ea defendenda nihil minuat de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cuius ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? nam et inportata est, quia defenderam civitatem; et mea voluntate suscepta est, ne a me defensa respublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello, summo et clarissimo viro, spectata iam adolescentia filius: non L. et C.

Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellius Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate; filius; consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus est; squalore et lacrymis, et quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, et rerum gestarum memoriam usurpari coegit. qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitae et mortis deponeret; tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum
 3^s ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute et pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum; qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis; qui Pontum et Bithyniam quaestor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popillio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti; cum alter eorum senatui paruisset, alter vim caedemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus; sed reditu suo senatum cunctum paene delevit. nulla de illis magistratum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum exsisterunt.

Quare cum me vestra auctoritas arcessierit, populus Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta paene suis humeris reportarit; non committam, patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quae in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quae ipse praestare possim, praesertim cum illa amissa recuperarim, virtutem et fidem nunquam amiserim.

M. TULLII
CICERONIS
PRO
DOMO SUA
AD PONTIFICES
ORATIO NONA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero, statim habuit hanc orationem ad Pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam & everfam, deinde, ne profana unquam fieri posset, Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Est autem omnis haec in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quae per eos dies Cicero in senatu de republica, id est, de Cn. Pompeio rei frumentariae praeficiendo fenserat. Secunda de iure publica agit, & in ea ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quemquam civem eiici, aut de capite eius, vel de bonis quidquam detrahi, sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus pl. esse Clodius non potuerit: quo modo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primum quia servatum adoptandi ius non est, nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare iam liberos possit, &, cum potuerit, sit expertus: adoptavit Clodium senatorem

annos viginti natus; qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quaeri a pontificum collegio soleat, quae causa sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum: nihil horum in illa adoptione quaesitum est. Atque haec de non servato adoptionis iure. Quae omnis notio, cum Pontificum esse debuit, apud ipsos Pontifices dicuntur. Ad augures autem, qui aderant, de curiata lege disputat, qua Clodius est adoptatus. Nefas, inquit, est, agi cum populo, cum de coelo servatur: at quo die lata lex est, Bibulus consul de coelo servavit: rata igitur esse non potest: quod si rata non est, qui potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus pl. esse? Accedit ad infirmandam curiatam legem altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum, id est, ut promulgata lex per tres nundinas, antequam perferatur, populo pateat. quod spatium, tantum abest, ut servatum sit, ut eam legem Caesar consul vix per tres horas promulgatam pertulerit. Tertia pars, vel si tribunus pl. & per auspicia & per leges Clodius esse potuerit, quod utrumque iam negatum est, ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse, demonstrat. id enim privilegium est: quod sacrae leges & XII tabulae vetant. Neque vero hoc tantum contra leges, sed illud etiam, quod de eius capite fortunisque omnibus, qui neque adesse iussus erat, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulit: cum iudicia populi ita moderata essent a maioribus constituta, primum, ut ne poena capitis cum pecunia coniungeretur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusaretur: tum, ut ante magistratus accusaret, intermissa die, quam multam irrogaret, aut iudicaret: postremo, ut esset accusatio trinum nundinum, id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari coeptus esset, ad diem iudicii trinae nundinae intercederent, prodicta die, qua die iudicium esset futurum: eamque diem si qua res auspiciis aut excusatione sustulisset, tota causa iudiciumque tolleretur. Nec verba legis vitio carent; sunt enim haec: *Velitis, iubeatis, ut M. Tullio aevi & igni in-*

terdictum fit. Cum ferri debuerit, *ut interdicator*, non, *ut interdictum fit.* quomodo enim, quod factum non est, id ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Peccatum est igitur in forma legis: quid in ipsa veritate? non minus. scriptum est enim: *Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit*: qui si falsum retulit, recte scripta lex est: si verum, nulla est. verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatus iussu in coniuratos animadvertisse, senatus ipse, cum eum restituit, indicavit. Sunt igitur haec in lege vitia, primum quod lata nominatim est de capite civis indemnati: alterum, quod imperite, ut interdictum esset aqua & igni, cui nondum interdicitum esset: tertium, quod simul de pluribus rebus: quartum, quod per vim. Id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit, *ut ei venire Romam liceret*, sed *ut veniret*. Quarta pars Clodii maledictum, exsulem, &c. Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione subeat exsulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes: optime de patria meritum, senatus, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanae, id est, paganorum, & montanorum, denique etiam municipiorum, coloniarum, & totius Italiae de meo reditu decreta declarant. In ferenda vero lege, quae celebritas unquam maiori populi Romani, quantus omnis generis hominum, aetatum, ordinumque splendor? Quod ad damnationem attinet, exsul non sum. indemnatus enim discessi, nemo me ulla unquam lege interrogavit, nemo postulavit, nemo diem dixit. libertatem vero, aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum ea quoque ratione, quod in ipsa rogatione nihil tulerat, quo minus Cicero esset non modo in civium, sed etiam in senatorum numero; & quod in lege illa suffragium tulerant non populus Romanus, sed multitudo hominum e servis conductis, & facinorosis, & egentibus congregata. Quinta primum eisdem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se

ipse gloriosius praedicaret: deinde iis, qui obiicerent ei discessum e patria. Sexta, de domo recuperanda quantum laboraret, quamque improbe Clodius fecerit in ea dedicanda, & quid spectarit, ostendit. Dedicatio improbatur, quod non affuerit collegium Pontificum, sed unus tantum pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente & lingua titubante. In extrema parte preces ad Iovem, Iunonem, Minervam, ad patrios Penates, & familiares, ad Vestam continentur: ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput pro eorum caeremoniis atque templis perditissimorum civium furori ferroque obiecerit; si nihil unquam magis, quam de reipublicae salute laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdemque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut ab ipsis iam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur.

CUM multa divinitus, Pontifices, a maioribus nostris inventa atque instituta sunt; tum nihil praeclarius, quam quod eosdem et religionibus deorum immortalium, et summae reipublicae, praeesse voverunt: ut amplissimi et clarissimi cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices] religiones, sapienter interpretando, [rempublicam] conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est; haec profecto tanta est, ut omnis reipublicae dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia, vestrae sapientiae, fidei, potestatique commissa creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constitutum est, utrum posthac amentes ac perditos ma-

gistratus improborum ac sceleratorum civium praefidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicae, suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit; aliae caeremoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate sapientiaque, pontifices, ea, quae furore improborum in republica, ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, iure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quae ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum; respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cuius exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

2 Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipublicae sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeii coniunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisi tu, inquit, apud pontifices superior; sed iam, quoniam te ad populum contuli-

sti, sis inferior, necesse est. Itane vero? quod in imperita multitudine est viriosissimum, varietas et inconstantia, et crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum monumentorumque deterret? Tunc es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus? quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico. impudentiae primum respondebo tuae. Hunc igitur, funesta reipublicae pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et exercitus terrore, et consulum scelere, et audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiae, domo et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservandae reipublicae causa, confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni, et domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum caedem paratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, et tibi, et gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse. postea:

quam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariae, convenisse, ministros autem scelerum tuorum perterritos; partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optime de me ac de republica meritis, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensionis nostrae, et precibus tuis salutem ac dignitatem meam praetulisset, me arcefferent in senatum: cum tanta multitudo civium, tam recenti beneficio suo, me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem: cum praesertim te iam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem? Utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem? Primum dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam, vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et iucundam fuisse. At enim nonnulli, propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo; nec quaero, fueritne aliquid pertimescen-

dum̄ puto, suo quemque arbitrato timere oportere. Cur ego non timuerim, quaeris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se in senatu esse non posse, ego non idem fenserim? Cur, cum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere; mihi uni necesse erit et meam, et aliorum vicem pertimescere?

An, quia non condemnavi sententia mea duo consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritis, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi fermo in animis nostris iam ante defixerat: deinde eam, quae erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata ac recens; nec, si quod in sententia vitium est, magis sit eius, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus iudicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt; concede, non timuisse eos, qui remanserunt. sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit; cum

- omnes adefsent, coeptum est referri de inducendò senatusconsulto. ab universo senatu reclamatum est.
- 5 Sed quaero, in ipsa sententia, quoniam princeps sum eius atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meae partes in ea causa non praecipuae fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? quae res, quae causa maior esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia tua tuorumque; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonae causam putarunt?
- 11 Frumentum provinciae frumentariae partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum, miserant; partim, quo gratius esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in praesenti, atque ante oculos proposito periculo: neque id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus. nam, cum ingravesceret annona, ut iam plane inopia ac fames, non caritas timeretur; concursus est ad templum Concordiae factus, senatum illuc vocante Metello consule. qui si verus fuit, ex dolore hominum et fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit. sin in causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? Quid, si utrumque
- 12 fuit, et ut fames stimularet homines, et tu in hoc ulcere, tanquam unguis, existeres? nonne fuit eo

maior adhibenda medicina, quae et illud nativum, et hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur et praesens caritas, et futura fames. non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum malum. si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus. si utrumque, ut et res esset ea, quae sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; videturne ipsa respublica et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est; difficultatem annonae, summamque inopiam rei frumentariae, ut homines non iam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent, nemo negat. hanc istum otii et pacis hostem, causam arrepturum fuisse ad incendia, caedem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines a Q. Metello; fratre tuo, con-¹³ sule, in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiae. His atque huiusmodi ducibus, cum tu in annonae caritate in consules, in senatum, in bona fortunamque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla

possiet: cum, desperatis ducibus, decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta fax adhaeresceret?

- 14 Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meae paene praecipuae.
- 6 Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceterae pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam praestare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concursatio nocturna? num a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariae praefuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuisssem. Sed homo ad caedem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis iniecerat. Cum de mea dignitate in templo Iovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset; subito, illo ipso die, carissimam annonam nec opinata vilitas consecuta est.
- 15 Erant, qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. nonnulli autem illam rem ad illam rationem coniecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, iam paene belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cuius adventu fore vilitatem boni viri dicitabant, annona flagitabatur.
- 7 Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, de-

pulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni exspectatus. multis sententiis iam dictis, 16 rogatus sum sententiam. dixi reipublicae saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur a me frumenti copia, annonae vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum exploitatione. improborum convicia sustinere non poteram. delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum. Ita- 17 que, sive hunc diu immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive ego met aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia, pro tanto beneficio populi Romani praestare debui: praesto, promitto, spondeo. nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonae nomine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc 8 officio, quod fuit praecipue meum, sententia mea 18 reprehenditur? Rem maximam eripui e peste sum-

mi periculi, non solum eam, sed etiam vos a caede, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicae malis sceleris sui faces inflammavit.

Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non iam tibi sic respondebo, ut ceteris: Cn. Pompeio plurima, periculosissima, maxima, terra marique bella extra ordinem esse commissa, quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriae
 19 populi Romani poenitere. non ita tecum ago. Cum his haec a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissimum; sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: cum Pompeio datum sit, id se, pro dignitate hominis, ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impediatur Cn. Pompeii triumphis: quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum
 20 cum Mithridate Tigraeque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quae tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemaeum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, causa incognita, publicasses, populumque Romanum scelere obligasses: cum in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius imperii immisisses, cuius cum patre,

avo, maioribus societas nobis et amicitia fuisset: huius pecuniae deportandae, et, si quis suum defenderet, bello gerendo M. Catonem praefecisti. Dices, quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicae, virtute, consilio, ratione vitae mirabili ad laudem, et prope singulari. Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli reipublicae extra ordinem praefici? Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam; qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiiis, ceterisque caedis et incendiis ducibus, obieceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti; et tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. Literas in concione recitasti, quas tibi a C. Caesare missas diceres. CAESAR PULCHRO: cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque adscriberet, *Proconsul*, aut *Tribuno plebis*: deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. quas aut nunquam tibi ille literas misit; aut, si misit, in concione recitari noluit; aut, sive ille misit, sive tu finxisti; certe consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, et

in eo negotio, quod gessit, fides et continentia; tegere videntur improbitatem et legis, et actionis
 23 tuae. Quid? homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutaſti pactiōnem, et Ciliciam ad praetorem item extra ordinem transfuisti; Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini taeterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, et constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciae, meo sanguine tibi esset persolutum,
 24 tamen aeriarium cum eo partitus es? Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit; eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicae pestibus? Nos, quod nominatim rei maximae, paene iam desperatae, summum virum saepe ad extrema reipublicae discrimina delectum, praefecimus, a te reprehende-
 10 mur? Quid tandem? si, quae tum illis reipublicae tenebris, caecisque nubibus et procellis, cum se-

natum a gubernaculis deiecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege praedonum impurissimo plenissimis velis navigares; si, quae tum promulgasti, constituisti, promissisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii, (dicam ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est,) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu reconditus, et penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipublicae, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectam metu, ad aliquam spem libertatis et pristinae dignitatis erexit. Hic vir extraordinem rei frumentariae praeficiendus non fuit? scilicet tu heluoni spurcissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipēs, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est; deinde inopia: impendebat fames, incendia, caedes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis et bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, eius viri auxilium implorasse rempublicam, a quo saepe se et servatam et amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida,

fratricida, fororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes iam dii atque homines iudicaverunt, conservatoris reipublicae, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, moerentibus bonis omnibus, totius Italiae praecibus repudiatis, oppressa captaque republica? mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicae flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, coniuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meae saluti opem et auxilium tulisset.

Definant, definant homines, iisdem machinis, sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitiae consularis fuit unquam in hac civitate coniunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius, quis senatui saepius dixit? qui tantus fuit labor, quae similtas, quae contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio benevolentiae praetermissa est? Hanc nostram coniunctionem, hanc conspersionem in republica bene gerenda, hanc iucundissimam vitae atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt; cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, mone-

rent; iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent: ut neque ego, ab illo quae mihi petenda essent, fatis audaciter petere possem; neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus, quae meum tempus postularet, fatis prolixè mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo coniunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde definant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me
tum desertum puto, sed paene deditum; nec, quae sint in illa reipublicae flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reipublicae fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem; etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare et tacere. Illud vero est hominis ingrati, tacere. Itaque libentissime praedicabo, Cn. Pompeium studio et auctoritate, aequè ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, praecipue pro salute mea laborasse. Hic tuus, P. Lentule, cum tu nihil aliud,
dies et noctes, nisi de salute mea cogitares, confi-

liis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia coloniasque adiit: hic Italiae totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiae fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecra-
 31 vit. Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet; post illam sententiam, quam dixeram de annonae, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant; aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cuius forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus, aut de religione pontificum, aut de republica, quam eum aut caeremoniarum ius, aut civitatis salus coegerit.

32 Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerat, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas pro-
 vexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate eius orationis, quae pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quae cum sit in ius religionis, et in ius reipublicae distributa, religionis partem, quae multo est verbosior, praetermittens, de iure
 33 reipublicae dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, caeremoniis, sacris, pontificum collegium docere cona-

ri; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus maiores nostri vos solos et consuli, et scire voluerunt? 13
Nego potuisse iure publico, legibus iis, quibus haec civitas utitur, quemquam civem ulla eiusmodi calamitate affici, sine iudicio: hoc iuris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse; hoc nobis esse a maioribus traditum; hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. Videsne, me non radi- 34
citus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse parricidium. dico apud pontifices: augures adsunt: verfor in medio iure publico. Quod est, pontifices, ius adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare iam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberatorumne causa? At procreare potest. habet uxorem: suscepit etiam liberos. exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiae gentis cur intereunt, quod in te est? quae omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit. Nisi forte ex te ita 35
quaesitum est, num perturbare rempublicam seditio-

nibus velles; et ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non aetas eius, qui adoptabat, quaesita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniae, sacrorum secutae sunt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas; neque patris heres; neque, amissis sacris paternis, in haec adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deseruisti, et quam polluisti, iure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatum relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per aetatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices. nego, istam adoptionem pontificio iure esse factam: primum, quod haec vestrae sunt aetates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per aetatem esse potuerit, vel eo, quo fuit. deinde quod causa quaeri solet adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, et legitimo, et pontificio iure quaerat; et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut haec simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quae maior calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem ac maritum; dicere, filium senatorem populi Ro-

mani sibi velle adoptare; id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituat, sed ut e patriciis exeat, et tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure. nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis: iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam velit, tribunum plebis se fieri non licere? angustiorem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur. Ita populus Romanus brevi tempore, ³⁸ neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes; neque auctores centuriatorum et curiatorum comitorum: auspiciaque populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto huius collegii probatam, contra omne pontificium ius factam, pro nihilo esse habendam; qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures. quorum ego libros, si qui sunt ¹⁵ reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo iure ³⁹ augurum curiosus. haec, quae una cum populo didici, quae saepe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, cum de coelo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dica-

tur, audes negare de coelo esse servatum? Adest praefens vir singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus. hunc consulem illo ipso die contendo servasse de coelo. Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Caesaris, viri fortissimi? Minime. neque enim mea iam quidquam interest, exceptis his telis, quae ex illius actionibus in meum corpus
40 immissa sunt. Sed haec de auspiciis, quae ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te. tu, tuo praecipitante iam, et debilitato tribunatu, auspicio- rum patronus subito exististi: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti: te interrogante augures re- sponderunt, cum de coelo servatum sit, cum popu- lo agi non posse: tibi M. Bibulus quaerenti, se de coelo servasse respondit: idemque in concione di- xit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum ple- bis non fuisse: tua denique omnis actio posteriori- bus mensibus fuit: omnia, quae C. Caesar egisset, quae contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere; quod si fieret, dicebas, te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte ho- minis amentiam, ubi per suum tribunatum Caesaris
41 actis illigatus teneretur. Si et sacrorum iure pontifi- ces, et auspicio- rum religione augures totum ever- tunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an
16 etiam apertius aliquod ius populi atque legum? Ho- ra fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quae- dam de republica, quae mihi visa sunt ad illius mi- feri causam pertinere. haec homines improbi ad

quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum; nihil reprehendo. sin eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Didiam latae essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse. Atque ego ⁴² hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse; qui etiam de me ipso, cum tua rogatione funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant: [quod de me cive, ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicae; quod salvis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant.] Quare licebit, ut opinor, nobis, eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

Fueris sane tribunus plebis tam iure ac lege, quam ⁴³ fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti? Vetant leges sacrae, vetant XII tabulae, le- ¹⁷ ges privis hominibus irrogari: id est enim privilegium. nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minus haec civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, et

omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, poenam in cives Romanos nominatim sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabit, ut proscribere possit, quos velit? quaero enim, quid sit aliud proscribere. *VELITIS, IUBEATIS, ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque eius ut mea sint.* Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum est? haec lex? haec rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem iam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: faturavi etiam perfidiam et scelus proditorum: denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, iam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii atque

45 homines iudicaverunt. Vobismetipsis, pontifices, et vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. nam, cum tam moderata iudicia populi sint a maioribus constituta: primum, ut ne poena capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur; ut ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut iudicet; quarta sit accusatio trinum nundinum prodicta die, qua die iudicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem, aut auspiciis,

aut excusatione sustulit, tota causa iudiciumque sublata est. Haec cum ita sint in re, ubi crimen est, 18
 ubi accusator, ubi testes: quid indignius, quam, 45
 qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus, conductos, ficarios, egentes, et perditos suffragium ferre, et eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat praeter conversionem status et inclinationem communium temporum; quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, et ab hac illustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Da- 47
 te hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paulisper animis iuventutem, et eos maxime, qui imminere iam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quae coeant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari, et spe largitionis oblata.

At quid tulit legum scriptor peritus et callidus? VELITIS, IUBEATIS, ut *M. Tullio aqua et igni interdicator?* Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine iudicio ferendum. Non tulit, ut interdicator. quid ergo? *Ut interdictum sit.* O coenum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia, quoniam iam dialecticus es, et hoc quoque

liguris; quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis fanciri, aut suffragiis
 48 confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti: neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires, hunc Clodium esse, qui contra leges faceret; alios, qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiae, cuiusquam tibi potestas fuit; neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis; neque pontificem adhibere, quem velles; postremo ne in praedae quidem societate mancipem, aut praedae socium, extra tuorum gladiatorum numerum; aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi
 19 furem, aut sicarium, reperire potuisti. Itaque cum tu
 49 florens ac potens per medium cohortis popularis volitares; amici illi tui, te uno amico recti et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent. qui in iudicium venerant, sive accusatores erant, sive rei, te deprecante damnabantur. denique etiam ille novitius Ligur, venalis adscriptor et subscriptor tuus, cum M. Papii, sui fratris, esset testamento et iudicio improbatus, mortem eius se velle persequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit. accusare alienae damnationis scelerisque focios, propter calumniae metum,
 50 non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quae iure rogata videatur; cuius quam quisque partem tetigit, digito, voce, praeda, suffragio, quo-

cunque venit, repudiatus convictusque discessit.

Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim, *Quod M. Tullius falsum senatusconsultum retulerit*. Si igitur retulit falsum senatusconsultum, tum est rogatio; si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu iudicatum, me non modo non e mentitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, et L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum et stuprorum omnium, Decumis et Clodiis auctoribus, obtinere? Tulisti de me, ne reciperer, ⁵¹ non ut exirem; quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romae. Quid enim diceres? damna- ²⁰ tum? certe non. expulsus? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. poena est, qui receperit; quam omnes neglexerunt. eiectio nusquam est. Verum sit. quid? operum publicorum exactio: quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: praeterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecraste, te monumentum fecisse, in meis aedibus te signum dedicaste, eaque te ex una rogatiuncula fecisse; unum et idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? Tam ⁵²

hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cuius maiores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub praecone subiiceretur, et exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam; cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret; cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam
 53 niam de uno homine scriberes, una res esset? Quod si iam populus Romanus de ista re consultus esset, et non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis displiceret? Quae est, quaeso, alia vis, quae sententia Caeciliae legis et Didiae, nisi haec, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

Quid si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta iam urbe, lapides iacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviem ci-
 23 vitatis, sine summa vi pervenire potuisti? Cum in
 54 tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas: cum edictis tuis tabernas claudi iubebas: non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quaerebas: cum arma in aedem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid

per vim agi posset, machinabare : cum vero gradus Castoris convellisti ac removisti ; tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque adscensu repulisti : cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque advocacy, manibus, ferro, lapidibus discussisti ; tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum haec furiosa vis vefani tribuni plebis facile 55 superari frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid ? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permetterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent ; te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur ; me tererent minis ; mihi caedem et dimicationem denuntiarent ; meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos terrore complerent ; proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me praesidio spoliarent ; senatum pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare, et supplicare, mutata veste, prohiberent : ne tum quidem vis erat ? Quid igitur ego cessi, aut qui timor 22 fuit ? non dicam, in me : fac me timidum esse natura : quid illa tot virorum fortissimorum millia ? quid nostri equites Romani ? quid senatus ? quid denique omnes boni ? si nulla erat vis, cur me flentes potius profecuti sunt, quam aut increpantes retinue-

runt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si
 mecum ageretur more institutoque maiorum, ut
 57 possem praesens sustinere? Utrum si dies dicta es-
 set, iudicium mihi fuit pertimescendum? an sine
 iudicio privilegium? iudicium in causa tam turpi?
 scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset igno-
 ta, dicendo non possem explicare. an eam causam
 probare non poteram, cuius tanta bonitas est, ut
 ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per
 se probarit? an senatus, an ordines ii, qui cuncta
 ex Italia ad me revocandum convolaverunt, seg-
 niores, me praesente, ad me retinendum et conser-
 vandum fuissent in ea causa, quam ipse iam par-
 ricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad
 meam pristinam dignitatem expetitur, atque revo-
 58 catum queratur? An vero in iudicio periculi nihil
 fuit; privilegium pertimui, ne, mihi praesenti si
 multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops
 autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respub-
 lica a magistratibus? Quid? si vocatae tribus es-
 sent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua
 salute merito, sed omnino in ullo civi comproba-
 vissent? An, si ego praesens fuisset, veteres illae
 copiae coniuratorum, tuique perditii milites atque
 egentes, et nova vis sceleratissimorum consulum
 corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium
 crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem
 23 luctu meo mentes illorum satiari potui. Quid enim
 59 vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, rap-
 tavistis, omni crudelitate laceravistis. quid mea filia?
 cuius fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis

erant iucundae; ceterorum omnium mentes, oculosque flectebant. quid parvus filius? quem, quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit; quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum eius moeror, squalor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur; quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis; qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis horrificum quoddam et nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, spe et avaritia devorasses, argenti et supellectilis meae cupiditate esse caecatum: non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achaïam, Thessaliam, Boeotiam, Graeciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona civium Romanorum condonasses; alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum, et columnarum, et valvarum fuisse. Neque porro illa manus copiaeque Catilinae caementis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum internecivumque suscepimus, non praeda adducti, sed odio

solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatae mentes nostrae fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquod bellum semper videtur: * * *

- 27 Nihil erat latum de me; non adesse eram iussus;
 62 non citatus. abfueram: eram etiam tuo iudicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tuscularo, altera ad alterum consulem, transferebatur: feratusconsulta volabant: columnae marmoreae ex aedibus meis, inspectante populo Romano, ad forum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non modo instrumentum, aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferebantur: cum ipsa villa non praedae cupiditate, (quid enim erat praedae?) sed odio et crudelitate funditus everteretur. domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, et in coniuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc
 63 furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quae inveterata, compresso odio atque tacito, iam erumpebat, nata tam audaces duces, excepi meo corpore. in me uno consulares faces iactae manibus tribuniciis; in me omnia, quae ego quondam retuderam, coniurationis nefaria tela adhaeserunt. Quodsi, ut multis fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem; aut vicissem cum magna interneccione improborum, sed tamen

civium ; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una cum republica concidissem. Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem 64 mihi summa cum dignitate reditum; nec intelligebam, fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem. quod si non liceret; audieram et legeram, clarissimos nostrae civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute reipublicae universae dubitarem? hoc meliore conditione, quam Decii, quod illi ne auditores quidem suae gloriae, ego etiam spectator meae laudis esse potuissem. Itaque infractus furor tuus inanes 25 faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani iniuria tantisque ruinis novae crudelitati locus. Cato fuerat proximus. quid ageres? 65 non erat, ut qui modus moribus fuerat, idem esset iniuriae. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. praeda perierit. alia non deerit: hunc modo amandandam esse. Sic M. Cato, invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. eiiciuntur duo, quos improbi videre non poterant; alter per honorem turpissimum; alter per honestissimam calamitatem. Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed 66 virtutibus hostem semper fuisse; me expulso, Cato amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea, quae gerebat, omnia, quaeque gesserat, se fecisse, et facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo

veniam daturum non arbitrabatur. qui ex eius custodia, per insidias, regis amici filium, hostem captivum, surripuisset, et ea iniuria virum fortissimum laceffisset: speravit iisdem se copiis cum illo posse configere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare; et primo quidem, adiutoribus consulibus: postea fregit foedus Gabinius; Piso tamen
 67 in fide mansit. Quas iste tum caedes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quam facile ferro, quotidianisque insidiis, cum iam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiaque privarit, domumque coniecero, vidistis. ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens et congregata, cum haec Cn. Pompeium terruerit iam distracta et exstincta.

26 Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuariis
 68 vir prudentissimus, et cum reipublicae, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipublicae, cessisse tempestati, amiciorum vobis ceterisque civibus, quam mihi ac meis exstitisse; vi, armis, dissensione hominum ad caedem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri; nihil esse iure scriptum, aut posse valere: omnia contra leges moresque maiorum, temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. quodsi illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni; ne illa, quae nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia ve-

rrior, gravior, utilior, melior reipublicae nulla esse potuit. hominis enim scelere et furore notato, similis a republica labe in posterum demovebatur. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me 69 sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis; non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis aedibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescunque de me senatus sententiam dixit, toties iudicavit; quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso et 70 Gabinius, vidit. Homines legum iudiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum. nam impediabantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia Syriaque tulerat. Hanc tu, 27 P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse unquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul saepe dixisti: ex Kalendis Ianuariis, quoad perfecta res est, de

me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio iudicabant, Piso et Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum
 71 de me ad senatum tecum una retulit, iudicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cuius est gravissimum iudicium de iure legum, quotiescunque de me consultus est, toties eam nullam esse iudicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed **UT VENIREM.** non enim voluisti id, quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus.

72 Hunc tu etiam, portentosa pestis, exulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses et factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exsul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati; opinione autem hominum, etiam si est poena damnati. Utrum igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re iudicata? Peccato? Iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. non modo iam nemo est tam imperitus, qui ea, quae gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriae, qui non

meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum tantu- 28
lumve consilium, quod non de meis rebus gestis 73
ea, quae mihi essent optatissima et pulcherrima, iudicari-
t? Summum est populi Romani, populorum-
que et gentium omnium ac regum consilium senatus.
decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vel-
lent, ad me unum defendendum venirent; ostendit-
que, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuif-
sem, nec futuram esse ullam, si non rediissem. Proxi- 74
mus est huic dignitati ordo equester. omnes omnium
publicorum societates de meo consulatu, ac de meis
rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fe-
cerunt. Scribae, qui nobiscum in rationibus mo-
numentisque publicis versantur, non obscurum de
meis in rempublicam beneficiis suum iudicium de-
cretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe
collegium, nulli pagani aut montani, (quoniam ple-
bi quoque urbanae maiores nostri conventicula,
et quasi consilia quaedam esse voluerunt,) qui non
amplissime, non modo de salute mea, sed etiam
de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina 75
atque immortalia municipiorum et coloniarum, et
totius Italiae decreta commemorem, quibus, tan-
quam gradibus, mihi videor in coelum adscendisse,
non solum in patriam revertisse? Ille vero dies
quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me feren-
tem, populus Romanus vidit, sensitque, quantus
et quanta dignitate esses? constat enim, nullis un-
quam comitiis, campum Martium tanta celebra-
te, tanto splendore omnis generis hominum, ae-

- tatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum iudicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinae gregales de me dicere
76 solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate laetitiaque comitatum honestavit, tantae mihi iucunditati fuit, ut tua mihi confcelerata illa vis, non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam reprehendere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum.
- 29 Quodsi in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis; semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti; iterum, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.
- 77 Esto, non fuit in me poena ulla peccati. at fuit iudicii. Cuius? quis me unquam ulla lege interroga-

vit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati poenam sustinere indemnat? hoc tribunium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet cum hoc iuris a maioribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere. credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, *Auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitae necisque potestatem haberet, ut in filio.* Quaero, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id **xxx** curiae iussissent, num id iussum esset ratum? certe non. quid ita? quia ius a maioribus nostris, qui non ficte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere. Quin- 78 etiam, si decemviri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescunque vellet quis, in hoc genere solo rem iudicatam referre posse voverunt. Civitatem vero nemo unquam ullo populi iussu amittet invitus. Qui cives Romani in co- 30 lonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. id autem ut esset faciendum, non ademptione civitatis, sed tecti, et aquae, et ignis interdictione faciebant. Populus Romanus, L. Sulla 79 dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis

civitatem ademit; ademit iisdem agros. de agris raturum est; fuit enim populi potestas: de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, conitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit; hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. consulari homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam fervorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romae non fuisse? Quod si non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans; cur non iuret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnae probaveris? Hoc tu igitur homo popularis iure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, VELITIS, IUBEATISNE, Sedulii centum se velle et iubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere? Tum igitur maiores nostri populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea iura sanxerunt, quae nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum iudicata, nec denique universi populi Romani potestas, quae ceteris in rebus est maxima, labefactare posset. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulae, per gratiam, qui tibi

ob eam legem statuam in meis aedibus posuit; ut locus ipse, in tua tanta iniuria, legem et inscriptionem statuae refelleret. quae res municipibus Anagninis multo maiori dolori fuit, quam quae idem ille gladiator scelera Anagninae fecerat. Quid? si ne scriptum quidem unquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse; tu huius, ut acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris?

Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem, non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides iudiciis senatus, populi Romani, totius Italiae honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua et igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quaere hoc e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: iube adesse: latitat omnino: sed si requiri iusseris, invenient hominem apud fororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si patrem tuum, civem, medius fidius, egregium, dissimilemque vestri, nemo unquam sanus exsulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promul-

gasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani tem-
 poris noluit, eique imperium est abrogatum. si in
 illo poena legitima turpitudinem non habuit propter
 vim temporum; in me, cui dies dicta nunquam est,
 qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno plebis
 citatus, damnati poena esse potuit, ea praefertim,
 32 quae ne in ipsa quidem rogatione proscrip̄ta est? At
 84 vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui
 casum, et hanc fortunam conditionemque nostram.
 Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium,
 qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non
 viveres, L. Philippus censor avunculum suum prae-
 teriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere,
 quare rata non essent, quae erant acta in ea republi-
 ca, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse vo-
 luisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu iura-
 tus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam,
 85 meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum
 locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum
 testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem
 tribuerit, quod et si adessem? quis me non modo
 civis, sed focius recipere contra tuam legem et iu-
 vare dubitavit? Denique universus senatus multo
 ante, quam est lata lex de me, GRATIAS AGENDAS
 CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUAE M. TULLIUM;
 tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE RE-
 PUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus pe-
 stifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem
 eiectum universus senatus non modo civem, sed
 86 etiam egregium civem semper putavit? At vero, ut
 annales populi Romani et monumenta vetustatis lo-

quintur, Caeso ille Quintius, et M. Furius Camillus, et M. Servilius Ahala, cum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt; damnatique comitiis centuriatis cum in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quodsi his damnatis non modo non immi-
 nuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit (nam, etsi optabilius est, cursum vitae conficere sine dolore, et sine iniuria; tamen ad immortalitatem gloriae plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum); mihi, sine ullo iudicio populi profecto, tum amplissimis omnium iudiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit? Fortis et constans ⁸⁷
 in optima ratione civis, P. Popillius, semper fuit; tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. quis enim iam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis; tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. Quodsi et illis, ³³
 qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum iniuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum republica, redii cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero con-

fule reducete, altero praetore petente, tuum scelus, meum probrum putas esse oportere? Ac, si me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, e civitate eiecisset, idemque postea mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque iniuriam suam restitutione mea reprehendisset; tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudicium non dignitati potius, quam dedecori putaret esse oportere. nunc vero, cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit; condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem; contraque a populo Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie caedem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteris: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios praefeceris. O speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescant, multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidistum, cum etiam tibi, contra senatus totiusque Italiae auctoritatem et studium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor atque impera-

tor omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum atque aetatum omnium, suffragium se, non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum, non tabernis, sed municipiis clausis, venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo praecipiti furori atque impio sceleri restitsem. sed publicam causam contra vim armatam sine populi praesidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri vis intima, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior, gestam multis fenatusconsultis non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, et tecum, et cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad servos, medius fidius, res pervenisset. tantum homines impios ex vetere illa coniuratione iniustum nefariis mentibus honorum odium retinebat.

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quae soleam de me praedicare; et homo facetus, inducis etiam sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse me Iovem: eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, quod Iovem esse me dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Iovis esse existimo. sed tamen, ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non sivist. Sed vide, ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu iure

35 eandem sororem et uxorem appellare possis. Et quo-
93 niam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me
ipso gloriosius praedicare; quis unquam audivit,
cum ego de me, nisi coactus, ac necessario dice-
rem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidi-
nes obiiciuntur, ego respondere soleo, meis con-
siliis, periculis, laboribus, patriam esse conserva-
tam; non tam sum existimandus de gestis rebus glo-
riari, quam de obiectis non confiteri. sed si mihi
ante haec durissima reipublicae tempora nihil un-
quam aliud obiectum est, nisi crudelitas illius tem-
poris, cum a patria perniciem depuli; quid? me
huic maledicto utrum non respondere, an demisse
94 respondere decuit? Ego vero etiam reipublicae
semper interesse putavi, me illius pulcherrimi fac-
ti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum
omnium, pro salute patriae gessissem, splendorem
verbis dignitatemque retinere; praesertim cum mi-
hi uni in hac republica, audiente populo Romano,
opera mea hanc urbem et hanc rempublicam esse
salvam, iurato dicere fas fuisset. Exstinctum est
iam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut
crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem,
omnium civium studiis desideratum, repetitum, ar-
95 cessitum vident. Aliud exortum est. obiicitur mihi
meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine
mea maxima laude non possum. Quid enim, pon-
tifices, debeo dicere? peccati me conscientia pro-
fugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non
modo peccatum non erat, sed erat res, post natos
homines pulcherrima: Iudicium populi pertimuisse?

At id nec propositum ullum fuit, et, si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi praesidium defuisse? Falsum est. Me mortem timuisse? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dice- 36
rem, nisi coactus; (nihil enim unquam de me dixi sublatius, asciscendae laudis causa potius, quam criminis depellendi :) dico igitur, et quam possum maxima voce dico : Cum omnium perditorum et 96
coniuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos; me vidisse, si vicissem, tenues reipublicae reliquias; si victus essem, nullas futuras. quod cum iudicissem, desleyi coniugis miserae dis-
cidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae ruinas : sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. speravi, id quod accidit, me iacentem posse a vivis viris fortibus excitari; si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices, magnum atque incredi- 97
bilem dolorem : non nego : neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot rerum tanta varietate divellerer (quas idcirco praetereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum), infitiam me esse hominem, et communem naturae.

sensum repudiare? Tum vero neque illud meum
 factum laudabile, nec beneficium ullum a me in
 rempublicam profectum dicerem, si quidem ea rei-
 publicae causa reliquisset, quibus aequo animo ca-
 rerem; eamque animi duritiam, sicut corporis,
 quod, cum uritur, non sentit, stuporem potius,
 37 quam virtutem putarem. Suscipere tantos animi do-
 98 lores, atque ea, quae capta urbe, accidunt victis,
 stante urbe unum perpeti, et iam se videre di-
 strahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi
 fortunas, patriae denique causa patriam ipsam amit-
 tere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis,
 praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre
 praetextatos inimicos, nondum morte complora-
 ta, arbitria petentes funeris; haec omnia subire
 conservandorum civium causa, atque ita, ut do-
 lenter absis, non tam sapiens, quam ii, qui nihil
 curant, sed tam amans tuorum ac tui, quam com-
 munis humanitas postulat; ea laus praeclara, atque
 divina. Nam qui ea, quae nunquam cara ac iucunda
 duxit, animo aequo reipublicae causa deferit, nullam
 benevolentiam insignem in rempublicam declarat: qui
 autem ea relinquit, reipublicae causa, a quibus cum
 summo dolore divellitur, ei patria cara est; cuius sa-
 99 lutem caritati anteponit suorum. Quare, disrumpatur
 licet ista furia, [atque] audiat haec ex me, quoniam
 laceffivit: bis servavi; ut consul togatus armatos vi-
 cerim; privatus consulibus armatis cesserim. Utrius-
 que temporis fructum tuli maximum; superioris,
 quod ex senatus auctoritate, et senatum, et omnes
 bonos, meae salutis causa, mutata veste vidi; po-

sterioris, quod et senatus, et populus Romanus, et omnes mortales, et privatim, et publice iudicaverunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio ¹⁰⁰ continetur. Nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis; video me plane, ac sentio restitutum. si mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico doloris mei, sceleris sui, publicae calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam poenam sempiternam putet? In conspectu praeterea totius urbis domus est mea, pontifices: in qua si manet illud, non monumentum [urbis,] sed sepulchrum, inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua tropaea et de me, et de republica videam constituta. An ego tantam aut ³⁸ animi duritiam habere, aut oculorum impudentiam ¹⁰² possim, ut, cuius urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties iudicavit, in ea possim intueri domum meam everfam, non ab inimico meo, sed ab hoste communi, et ab eodem exstructam et positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit fletus honorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. ecquid aliud? aequum accidisse Melio populus Romanus iudicavit; nomine ipso Aequimelii, Melii poena comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam everfa; atque in eodem loco aedes posita Telluris. In Vacca

pratis domus fuit M. Vacci, quae publicata est et everfa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. M. Manlius, cum ab adfcenfu Capitolii Gallorum impetum repuliffet, non fuit contentus beneficii fui gloria; regnum appetiffe est iudicatus: ergo eius domum everfam duobus lucis conveftitam videtis. Quam igitur maiores noftri fccleratis ac nefariis civibus maximam poenam conftitui poffe arbitrati funt; eandem ego subibo ac fuflinebo, ut apud pofteros noftros non exftinctor coniurationis et fccleris, fed auctor et dux fuiſſe videar? Hanc vero, pontifices, labem turpitudinis et inconfantiae poterit populi Romani dignitas fuſtinere, vivo ſenatu, vobis principibus publici confilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam poenae publice conftitutaee coniuncta eſſe videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra ſalutem reipublicae fecerat, et ſenatus ſententia eſt interfectus, et eius domus everfa et publicata eſt: in qua porticum poſt aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Iſta autem fax ac furia patriae, cum urbem, Piſone et Gabinio ducibus, cepiſſet, occupaiſſet, teneret; uno eodemque tempore et clariffimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo coniungebat: ut, qua poena ſenatus affecerat everſorem civitatis, eadem iſte, oppreſſo ſenatu, afficeret eum, quem patres conſcripti cuſtodem patriae iudicaſſent. Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo urbis loco porticum eſſe patiemini, furoris tribunitii, ſcleris conſularis, crudelitatis coniura-

torum, calamitatis reipublicae, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, et semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis: nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitionosa dedicatio deterret,

O rem, quam homines soluti ridere non desinant; tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunc cin' vos, qui estis antistites caeremoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicae religionis? O dii immortales! (vos enim haec audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? ex isto ore religionis verbum excidere, aut elabi potest? quam tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret, impu- 40
rissime taeterrimeque violasti. Adspicite, adspicite, 105
pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum,) monete eum, modum quandam esse religionis: nimium esse superstitionis non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanaticae, sacrificium, quod alienae domi fieret, invisere? quae autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos factis posse placari, nisi etiam muliebribus religioni-

bus te implicuiffes? quem unquam audifti maiorum tuorum, qui et facra privata coluerunt, et publicis facerdotibus praefuerunt, cum facrificium Bonae Deae fieret, interfuiffe? neminem, ne illum quidem, qui caecus eft factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falfo homines opinari; cum ille, qui nihil viderat fcienſ, quod nefas eſſet, lumina amiſit; iſtius, qui non ſolum adſpectu, ſed etiam inceſto flagitio et ſtupro polluit caeremonias, poena omnis oculorum ad caecitatem mentis eſt converſa. Hoc auctore tam caſto, tam religioſo, tam ſancto, tam pio, poteſtis, pontifices, non commoveri, cum ſuis dicat ſe manibus domum civis optimi evertiſſe, et eam iisdem manibus conſecraſſe?

106 Quae tua fuit conſecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, ſi quod ius non eſſet rogare, ne eſſet rogatum? Ius igitur ſtatuetis eſſe, uniuſcujuſque veſtrum ſedes, aras, focos, deos penates, ſubiectos eſſe libidini tribunitiae? in quem quiſque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non ſolum affligere, quod eſt praefentis infaniae, quaſi tempeſtatis repentinae, ſed etiam in poſterum tem-
41 pus religione ſempiterna obligare? Equidem ſic
107 accepi, pontifices, in religionibus ſuſcipiendis, caput eſſe, interpretari, quae voluntas deorum immortalium eſſe videatur; nec eſt ulla erga deos pietas, niſi honeſta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod ſit iniuſtum atque inhoneſtum arbitrare. Hominem invenire iſta
labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit,

cui meas aedes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset; tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere. deos immortales existimatis, cuius labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam et everfam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra ¹⁰⁸ contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. at, qui aliqua se contagione praedae, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici iudicii poenam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas, deos Penates et familiares meos Lares expulit, ut a te ipsa, tanquam in captivis sedibus, collocaretur? Quid est sanctius, quid omni ¹⁰⁹ religione munitius, quam domus uniuscuiusque civium? hic arae sunt, hic foci, hic dii Penates, hic sacra, religiones, caeremoniae, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab au- ⁴² ribus vestris repellendus, qui, quae maiores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

110 At quae dea est? Bonam esse oportet, quando-
 quidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est.
 Eam tu igitur domi meae collocasti, quam ex urbe
 tota sustulisti? Tu, cum collegas tuos, summa po-
 testate praeditos, negares liberos esse: cum in tem-
 plum Castoris aditus esset apertus nemini: cum
 hunc clarissimum virum, summo genere natum,
 summis populi beneficiis usum, pontificem, et con-
 sularem, et singulari bonitate, et modestia praedi-
 tum (quem satis mirari, quibus oculis adspicere
 audeas, non queo) audiente populo Romano a pe-
 dissequis conculcari iuberis: cum indemnatum ex-
 turbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum prin-
 cipem orbis terrae virum, inclusum domi contine-
 res: cum forum armatis catervis perditorum homi-
 num possideres: Libertatis simulacrum in ea domo
 collocabas, quae domus erat ipsa indicio tui cru-
 delissimi dominatus, et miserrimae populi Romani
 111 servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua
 debuit pellere, qui nisi fuisset, in fervorum po-
 43 testatem civitas tota venisset? At unde inventa est
 ista Libertas? quaesivi enim diligenter. Tanagraea
 quaedam meretrix fuisse dicitur, eius non longe a
 Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro posi-
 tum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus
 ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum
 aedilitatis suae deportavit. etenim cogitarat omnes
 superiores muneris splendore superare. Itaque omnia
 signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fa-
 nis, et communibus locis, tota e Graecia, atque
 insulis omnibus, honoris populi Romani causa, sane

frugaliter domum suam deportavit. Is posteaquam ¹¹² intellexit, posse se, interversa aedilitate, a L. Pisone consule praetorem renuntiari, si modo eadem prima litera competitorem habuisset aliquem; aedilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quam publicae libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? haec me domo mea pellet? haec ultrix afflictæ civitatis, reipublicae spoliis ornabitur? haec erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O ¹¹³

Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis coniunctior:) tantumne te sefellit, cum mihi summa et quotidie maiora praemia in republica fore putabas? negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicae. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constriatum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent: quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem. ¹¹⁴

Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut eius, qui perniciose reipublicae consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis

tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adiuvantibus disturbaret, everteret, idque cum eius civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret; nonne responderes, id, nisi everfa civitate, accidere non posse?

44 At videte hominis intolerabilem audaciam cum
 115 proiecta quadam et effrenata cupiditate. Monumentum iste nunquam, aut religionem ullam excogitavit; habitare laxe et magnifice voluit; duasque et magnas, et nobiles domos coniungere. eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam caedis eripuit, a Q. Seio contendit, ut sibi domum venderet: cum ille id negaret, primo se luminibus eius esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumus, se vivo, illam domum istius nunquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope
 116 midio carius, quam aestimabat. Quorsum igitur haec oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars aedium mearum decima ad Catuli porticum accessit: causa fuit ambulatio, et monumentum, et ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavementatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum; cetera eiusmodi, facile ut omnium domos et laxitate, et dignitate superaret. Et

homo religiosus, cum aedes meas idem emeret, et venderet; tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emioni illi adscribere. posuit scilicet Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marfis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, aedes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem aedium partem assignavit non suae genti Fonteiae, sed Clodiae, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam 45
 variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis?

Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud 117
 pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse; praesertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in uno, quae est in his omnibus; sed tamen auget et aetas, et honos dignitatem. opus erat etiam scientia; quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit? Frater, in- 118
 quit, uxoris meae. Si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis, ut nondum consecutus sit; tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam coniunctionem affinitatis, minor est putanda. si autem scientia est quaesita; quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuae, fra-

tri tuo germano antelatum videbat. et si in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coegit. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Ergone pontificem putatis, si is postem tenuerit, et aliquid dixerit, domum uniuscuiusque consecrare posse? At istae dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a maioribus nostris constitutae sunt. Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret. Quid, si quis similis istius (neque enim iam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum eius per pontificem dedicarit; id vos ista auctoritate constituetis, ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Caepionis, inimici sui, postem aedium tenuisset, et pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae? Nihil loquor de pontificio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, caeremoniis: non dissimulo me nescire ea, quae, etiamsi scirem,

diffimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quae etiam ad nostras aures saepe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi. ibi enim postis est, ubi templi aditus est, et valvae. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando. simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed iam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

Quamquam quid ego de dedicatione loquor? aut ¹²² quid de vestro iure, et religione contra, quam proposueram, disputo? Ego vero, si omnia sollemni- ⁴⁷ bus verbis, veteribus et priscis institutis acta esse dicerem; tamen me reipublicae iure defenderem. An, cum tu eius civis discessu, cuius unius opera senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties iudicassent, oppressam taeterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres; domum eius, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses; posset recreata respublica sustinere? Date huic religioni aditum, pontifices; iam ¹²³ nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, et verba, ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transfulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis; si tribunus plebis verbis non minus priscis, et paene sollemnibus, bona civis cuiuspiam consecravit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum

Cicer. Oper. Vol. V. R

ex fenatu censor eiecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religionibus obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quodsi tum nihil est actum; quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges, heluatus tecum simul reipublicae sanguinem, ad coelum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus aerarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea iura constituisti in praeclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est; quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet ius, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid focus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid voluisti? Nam si est illud

ratum; mitto Gabinium; tua domus certe, et, quid-
 quid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille
 tibi ludus fuit; quid te impurius, qui religiones
 omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando?
 Iam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. 126
 quippe vides, poenam illam a te in alium institu-
 tam, in te ipsum esse conversam. Sed homo om-
 nium scelerum flagitiorumque documentum, quod
 in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiae,
 libidines adolescentiae, dedecus et egestatem reli-
 quae vitae, latrocinium consulatus vidimus; cui ne
 ista quidem ipsa calamitas iniuria potuit accidere:
 id in me infirmas? et gravius esse dicis, quod uno
 adolescente, quam quod concione tota teste, feci-
 sti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. 127
 Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? dis- 49
 cite orationem, pontifices, et vos flamines: etiam
 tu, rex, disce a gentili homine; quamquam ille
 gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine
 religionibus dedito, iusto, tum omnium religio-
 nam perito. Quid? in dedicatione, nonne et quis
 dicit, et quid, et quomodo, quaeritur? An tu haec
 ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit,
 quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis
 eras tu, qui dedicabas? quo iure? qua lege? quo
 exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus
 Romanus praefecerat? video enim esse legem ve-
 terem tribunitiam, quae vetet, iniussu plebis aedes,
 terram, aram consecrare. neque tum hoc ille Q.
 Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque
 suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut

possessiones indemnatorum civium consecrarentur:
 neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fe-
 cerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam
 128 deterrere videretur, quam admonere. Sed quia con-
 secrabantur aedes, non privatorum domicilia, sed
 quae sacrae nominantur: consecrabantur agri, non
 ita ut nostra praedia, si quis vellet, sed ut impera-
 tor agros de hostibus captos consecraret: statue-
 bantur arae, quae religionem afferrent, [ipso] si
 loco essent consecratae: haec, nisi plebs iussisset,
 fieri vetuit. Quae si tu interpretaris de nostris aedi-
 bus atque agris scripta esse; non repugno. sed quae-
 ro, quae lex lata sit, ut tu aedes meas consecra-
 res: ubi tibi haec potestas data sit: quo iure fece-
 ris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis
 omnium nostrum, nec de pontificio, sed de iure
 50 publico disputo. Lex Papiria vetat, aedes iniussu
 plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris aedibus,
 ac non de publicis templis. Unum ostende verbum
 consecrationis in ipsa tua lege; si illa lex est, ac non
 129 vox sceleris, et crudelitatis tuae. Quodsi tibi tum
 in illo reipublicae naufragio omnia in mentem ve-
 nire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incen-
 dio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exsu-
 libus, et cum legatis regis faceret, sed vacuo ani-
 mo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet:
 esses omnia, si minus re, at verbis legitimis con-
 secutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecu-
 niarum; foedera feriebantur provinciarum; regum
 appellationes venales erant; fervorum omnium vi-
 catim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in

gratiam reconciliabantur; imperia adscribebantur novae iuventuti; Q. Seio venenum misero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore et custode imperii, interficiendo consilia inibantur; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta res publica consulum prodicione, vi tribunitia teneretur. haec cum tot, tantaque agerentur; non mirum est, praesertim in furore animi et caecitate, multa illum et te fefellisse.

At videte, quanta vis sit huius Papiriae legis, ¹³⁰ in re tali; non qualem tu affers, sceleris plenam et furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiae fecerat, idque in publico collocarat. hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causae videretur, quin id signum, curiamque Concordiae ⁵¹ dedicaret. Quaeso, pontifices, et hominem cum homine, et tempus cum tempore, et rem cum re comparete. Ille erat summa modestia et gravitate censor; hic tribunus plebis, scelere et audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi, et gubernatione positum senatus: tuum porro tempus, libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena iustitiae, sapientiae, dignitatis. censor enim, penes quem maiores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiae signum volebat in curia, curiamque ei deae dedicare. Prae- ¹³¹ clara voluntas, atque omni laude digna. praescribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiae dicerentur, si sedem ipsam ac tem-

plum publici consilii, religione Concordiae devinxisset. Tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum praesentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore et minis, consulum societate et nefario foedere, servitute oppressam civitatem teneres; Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium pudicitiae, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quae poterat, sine cuiusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optime de republica meriti cruore ac paene ossibus simulacrum
 132 non libertatis publicae, sed licentiae, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domestica; tamen instituto ceterorum vetere, ad pontificem detulisses. novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares; referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus visus est, qui aetate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisi dignitatem.
 52 An tu auderes quaerere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus eripui, quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis eius, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctae gentes, testimonium huius urbis atque imperii conservati dedid-

fent ? Quid diceres, o nefanda et pernicioſa labes ¹³³
civitatis ? Ades, ades, Luculle, Servili, dum de-
dico domum Ciceronis, ut mihi praeceatis, poſtem-
que teneatis. Es tu quidem cum audacia, tum im-
pudentia ſingulari ; ſed tibi tamen oculi, vultus, ver-
ba cecidiſſent, cum te viri, qui ſua dignitate per-
ſonam populi Romani atque auctoritatem imperii
ſuſtinerent, verbis graviffimis perterruiſſent ; neque
ſibi fas eſſe dixiſſent, furori intereſſe tuo, atque
in patriae parricidio, et ſcelere. Quae cum videres, ¹³⁴
tum te ad tuum affinem, non delectum a te, ſed
relictum a ceteris contuliſti. quem ego tamen cre-
do, ſi eſt ortus ab illis, quos memoriae proditum
eſt ab ipſo Hercule, perfuncto iam laboribus, ſa-
cra didiciſſe, in viri fortis aerumnis, non ita cru-
delem fuiſſe, ut in vivi etiam ſpirantis caput bu-
ſtum ſuis manibus imponeret : qui aut nihil dixit,
aut fecit omnino, poenamque hanc maternae te-
meritatis tulit, ut mutam in delicto perſonam, no-
menque praeberet : aut, ſi dixit aliquid verbis haefi-
tantibus, poſtemque tremebunda manu tetigit ; certe
nihil rite, nihil caſte, nihil more inſtitutoque per-
fecit. Viderat ille Murenam, vitricum ſuum, con-
ſulem deſignatum, ad me conſulem cum Allobro-
gibus communis exitii indicia afferre : audierat ex
illo, ſe a me bis ſalutem accepiffe, ſeparatim ſe-
mel, iterum cum univerſis. Quare quis eſt, qui ¹³⁵
exiſtimare poſſit, huic novo pontifici, primam hanc
poſt ſacerdotium inſtituenti, vo-
cemque mittenti, non et linguam obmutuiſſe, et
manum obtorpuiffe, et mentem debilitatam metu

concidisse : praesertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret; fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas poenas affinitatis impurissimae sustineret?

53 Sed, ut revertar ad ius publicum vindicandum,
 136 quod ipsi pontifices semper non solum ad suas caeremonias, sed etiam ad populi iussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Aemilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim praefecisset, atque eius iussu faceret; non videri ea recte posse dedicari. Quid, cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminino, Q. Metello, consulibus, aram, et aediculam, et pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Iulius praetor retulit? cum P. Scaevola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia, iniussu populi dedicasset, sacrum non videri. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso senatusconsulto facile cognoscetis. Recita
 137 senatusconsultum. SENATUSCONSULTUM. Videtisne, praetori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? et ut, si quae essent incisae, aut inscriptae literae, tollerentur? O tempora! o mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiae dedicare pontifices in templo

inaugurato prohibuerunt : post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione literarum existare monumentum. tu, procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicae tenebris offusus, demerso populo Romano, everso atque eiec- to senatu, dirueris, aedificaris, religione omni violata, reipublicae tantum nomine contaminaris; in civis huiusce aedibus, et in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum delatae reipublicae collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris; id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his moenibus, esse laturam?

At si, pontifices, neque is, cui licuit, neque id, ¹³⁸ quod fas fuit, dedicavit; quid me attrinet iam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis ac verbis, quibus caeremoniae postulant, dedicasse? Dixi a principio, nihil me de scientia ⁵⁴ vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito iure pontificum, dicturum. quae sunt adhuc a me de iure dedicandi disputata, non sunt quaesita ex occulto aliquo genere literarum, sed sumta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex senatusconsulto, ex lege. Illa interiora, iam vestra sunt, quid dici, quid praecipere, quid tangi, quid teneri ius fuerit. Quae si omnia ex Co- ¹³⁹ runcanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent; aut si M. Horatius

ille Pulvillus, qui, cum eius dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente Capitolium dedicavit, huiusmodi alicui dedicationi praefuisset; tamen in scelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, fororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: praesertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros saepe mulier, et inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque mens, neque

55 vox, neque lingua consisteret. Delatum tum est
 140 ad vos, pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste praeposteris verbis, omnibus obscoenis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, haesitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit, et fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo unquam praedo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliaisset, deinde aram aliquam in litore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis praedonem, fuisse censetis, cum pro detestatione tot

141 scelerum unam aram nefarie consecraret? Non po-

tuit ullo modo (quamquam et insolentia dominatus extulerat animos, et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac saepe peccare, praesertim illo pontifice, et magistro, qui cogere-
tur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem ac praesidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in eius aedes immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos extinctoris sui, et ab istius inflammato atque ignito furore iam tum me, seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere praeceps, neque institutas caeremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

Quae cum ita sint, pontifices, revocate iam ani- 56
mos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad uni- 142
versam rempublicam, quam antea cum viris forti-
bus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus
sustinetis. Vobis universi senatus perpetua auctori-
tas, cui vosmetipsi praestantissimi semper in mea
causa praefuistis; vobis Italiae magnificentissimus ille
motus, municipiorumque concursus; vobis cam-
pus, centuriarumque una vox omnium, quarum
vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes
societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut
spe denique sunt bona, omnes hi suam erga meam
dignitatem studium, et iudicium non modo com-
missum, verum etiam commendatum esse arbitran-

143 tur. Denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem
 atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gen-
 tibus posteritatisque perspicuum, divino me numine
 esse reipublicae redditum, idcirco mihi videntur
 fructum ipsum reditus et gratulationis meae, ad
 suorum sacerdotum potestatem iudiciumque revo-
 casse. Hic est enim reditus, pontifices, haec resti-
 tutio, in domo, in sedibus, in aris, in focus, in
 diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis
 sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit;
 ducibusque consulibus, tanquam urbe capta, hanc
 unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi
 delendam putavit; tamen illi dii penates ac fami-
 liares mei, per vos in meam domum mecum erunt
 57 restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter
 144 beneficia populus Romanus Optimum, propter vim
 Maximum nominavit, teque, Iuno regina, et te,
 custos urbis, Minerva, quae semper adiutrix con-
 siliorum meorum, testis laborum exististi, pre-
 cor ac quaeso; vosque, qui maxime me repeti-
 stis, atque revocastis, quorum de sedibus haec mihi
 proposita est contentio, patrii penates familiares-
 que, qui huic urbi et reipublicae praesidetis, vos
 obtestor, quorum ego a templis ac delubris pe-
 stiferam illam et nefariam flammam depuli; teque,
 Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes ab ho-
 minum amentia, furore et scelere defendi, cuius-
 que ignem illum sempiternum non sum passus aut
 sanguine civium restingui, aut cum totius urbis in-
 145 cendio commisceri: ut, si in illo paene fato reipub-
 licae obieci meum caput pro vestris caeremoniis

atque templis, perditissimorum civium furori atque ferro: et, si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quaereretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si et eo ipso tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, praemiis praetermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium laborassem; tum mihi republica aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriae non profuissent; ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse et commissam putabo. Nam nunc quidem, ponti-¹⁴⁶ fices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimae et maximae partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriae contuentur. quem cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis; nolite, quaeso, eum, cuius reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum. Non me bonorum direptio,⁵⁸ non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet: caduca semper et mobilia haec esse duxi; non virtutis atque ingenii, sed fortunae et temporum munera: quorum ego non tam facultatem unquam et copiam expetendam putavi, quam et in utendo rationem, et in carendo patientiam. Etenim ad no-

strum usum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris; liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac nostrae memoriae, relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam aedificata, quam everfa, carere sine maxima ignominia reipublicae, meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctae Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et iucundum meum reditum intelligitis esse; quaeso obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restitulistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

M. TULLII
CICERONIS
DE
HARUSPICUM RESPONSIS
IN SENATU
ORATIO TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Exaudito in agro propinquo & suburbano, qui Latiniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, & horribili armorum fremitu, perterrita tam novo tantoque motu civitate, senatus, ut solebat in similibus prodigiis atque ostentis, haruspices, Etrusca vetere disciplina instructos, & interpretandi peritos, consulendos censuit. Haruspices haec responderunt, scriptaque senatui dederunt: Postulationes debitas esse Iovi, Saturno, Neptuno, diis coelestibus:

Ludos minus diligenter factos, pollutosque :

Loca sacra & religiosa, profana haberi :

Oratores contra ius fasque interfectos :

Fidem & iusiurandum neglectum :

Sacrificia vetusta, occultaque minus diligenter facta, pollutaque.

Monere deos immortales, ne per optimatum discordiam dissensionemque patribus principibusque caedes periculaque creentur, auxilioque deminuti deficientur, quare ad unum imperium provinciae redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat :

Ne deterioribus, repulsisque honos augeatur.

Octo sunt haec haruspicum responsa: quorum ex illo, loca sacra & religiosa profana haberi, Clodius Aedilis cur. in concione dixit, in ea causa domum esse Ciceronis; quam a se consecratam, profanam haberi, inde sumpta Cicero occasione suae domus defendendae, invidiaque liberandae, hanc orationem habuit in senatu, in qua, post expiatam aedium suarum religionem, ita in ipsum Clodium est in-
 vectus, ut omnia fere haruspicum responsa ad ipsum pertinere ostenderit; quodsi quid calamitatis reipublicae impendeat, eiusdem sceleri furorique tribuendum. Nam quod ad primum responsum attinet, unde commota sit ira deorum immortalium, *Ludos minus diligenter factos pollutosque*; non posse Ludos ullos, nisi Megalesia significari, quae Clodius Aedilis fecerat, pollueratque fervorum multitudine in scenam immissa; cum ad eos ludos liberi tantum homines accedere solerent. De locis sacris religiosis, quod secundum responsum erat, quod in eum Clodius contulerat, in ipsum retorquet, dicitque, suam domum tribus iudiciis esse liberatam; quam vero domum Clodius, vetere domino Q. Seio interfecto, teneat, in ea sacellum, aras fuisse. in eadem causa ponit amicos Clodii, L. Pisonem, qui Dianae sacellum in Coeliculo sustulerat, & Sex. Serranum, qui sacella suffoderat, incenderat, inacidificarat, oppresserat. In tertio responso, *Oratores contra ius fasque interfectos*, notari, ait, scelus Clodii & Pisonis: quorum ille Theodosium Chium, legatum a libera civitate missum, sic percutiendum curaverit, hic Platonem ex Orestide, libera Macedoniae parte, cum ad se legatus venisset, crudelissima nece affecerit. Quarto, *Fidem & iusiurandum neglectum*, designari iudices illos, qui manifesto incestus crimine Clodium contra fidem et iusiurandum absolverant. In quinto, *Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta, pollutaque*, facile Clodii culpam agnosci, qui sacra Bonae deae, omnium vetustissima & occultissima, stupro nefario polluisset. Sextum, ad Clodium ex parte quadam spectare, quia discordiam optimatum moliretur; ex alia parte ad optimates ipsos inter se disidentes. Septimum, *Ne deterioribus, repulsisque honos au-*

geatur, distribuitur in Vatinium & Clodium. repulsam enim tulerat Vatinius in petitione aedilitatis: deterrimus autem omnium mortalium Clodius videbatur, qui parentes, deos immortales, patriam laesisset.

HESTERNO die, Patres conscripti, cum me et vestra dignitas, et frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commovisset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, et P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus vendicaret. Itaque hominem furentem exultantemque continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compressi. Attamen ignarus ille, qui consules essent, ex sanguis atque aestuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inani- bus minis, et cum illius Pisoniani temporis Gabini- nique terroribus. Quem cum egredientem inse- qui coepissem; cepi equidem fructum maximum, et ex consurrectione omnium vestrum, et ex comiratu publicanorum. sed vecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; et simulac Cn. Lentulum consulem adspe- xit, concidit in curiae paene limine, recordatio- ne, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis. cuius ego de effrenato et praecipiti furore quid dicam? haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro,

P. Servilio, confectus ac trucidatus. cuius si etiam vim et gravitatem illam singularem, ac paene divinam, assequi possem; tamen non dubito, quin ea tela, quae coniecero inimicus, quam ea, quae collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

2 Sed tamen mei facti rationem exponere illis vo-
 3 lo, qui hesternum die dolore me elatum, et iracundia longius prope digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu confideratum, ac multo ante meditarum. Ego enim, patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur; primo reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, praemiisque nefariae factionis funditus una cum republica oppressum extinctumque voluerunt: quique suo ductu, et imperio cruento illo atque funesto, supplicia neque a fociorum moenibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, everisionem, depopulationem, vastitatem eam, sua cum praeda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac paene huius imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum; neque id tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum vester; atque omnium bonorum do-

lor postulavit. In Clodium vero non est hodie 3
 meum maius odium, quam illo die fuit, cum il-
 lum ambustum religiosissimis ignibus, cognovi mu-
 liebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pon-
 tificis maximi emissum. tum, inquam, tum vidi, ac
 multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur;
 quanta impenderet procella reipublicae. Videbam,
 illud scelus tam importunum, audaciam tam imma-
 nem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non
 posse arceri otii finibus: erupturum illud malum ali-
 quando, si impunitum fuisset, ad perniciem civita-
 tis. Non multum mihi sane post ad odium accessit. 5
 nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio se-
 veritatis, odio dignitatis, odio reipublicae. non me
 magis violavit, quam senatum, quam equites Ro-
 manos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam.
 non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos
 deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit,
 quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo
 etiam eius familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Ita-
 que eum nunquam a me esse accusandum putavi,
 non plus, quam stipitem illum, qui, quorum ho-
 minum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse
 diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac
 belluam, pabulo inimicorum meorum et glande cor-
 ruptum? qui si sensit, quo sese scelere devinxerit;
 non dubito, quin sit miserrimus. sin autem id non
 videt; periculum est, ne se stuporis excusatione de-
 fendat. Accedit etiam, quod, exspectatione omnium, 6
 fortissimo et clarissimo viro, T. Annio, devota
 et constituta ista hostia esse videtur; cui me praeri-

pere desponsam iam et destinatam laudem, cum ipse eius opera et dignitatem et salutem recuperarim; 4 valde est iniquum. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, paene captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit; sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus esse videtur, et quasi divino munere donatus reipublicae. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, 5 qui curiam, qui forum, qui templa omnia caede incendiisque terreret, non modo vincere, verum etiam 7 vincere oporteret. Huic ego, et tali, et ita de me, ac de patria merito viro, nunquam mea voluntate prae-ripiam eum praesertim reum, cuius ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii iam non diuturna implicatus, feretur tamen haesitans, et in me impetum impeditus facere conabitur; resistam, et aut concedente, aut etiam adiuvante Milone, eius conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stans tacenti minaretur, voce tantum attingi legum initium et iudicii. confedit ille. conticuit. Diem dixisset, ut iecerat: fecissem, ut ei statim tertius a praetore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur, et cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quae commisit, iam se esse consecratum Miloni: si quod in me

telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum.

Atqui paulo ante, patres conscripti, concionem ⁸ habuit, quae est ad me tota delata: cuius concionis primum universum argumentum sententiamque audite. cum riferitis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis. De religionibus, sacris et caeremoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius: P. inquam, Clodius sacra et religiones negligi, violari, pollui questus est. non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur. etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatusconsultis; quae sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonae Deae stuprum intulerit, eaque sacra, quae viri oculis, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solum adspectu virili, sed flagitio stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc ⁹ proxima concio eius expectatur de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris et religionibus conqueratur, an ex fororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) *loca sacra et religiosa, profana haberi*. In ea causa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. Gaudeo mihi de toto hoc ¹⁰ ostento, quod haud scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non mo-

do iustam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope iam voce
 11 Iovis Optimi Maximi praemoneri. Sed primum expiabo religionem aedium mearum, si id facere vere ac sine cuiusquam dubitatione potero. sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur; non modo patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religionique parebo.

6 Sed quae tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua atque pura? Quamquam vestrae domus, patres conscripti, ceterorumque civium, multo maxima ex parte sunt liberae religione, tamen una mea domus iudiciis omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe. ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosi ad hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo? quae (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus iudiciis, liberata est: quam primum inimicus ipse, in illa tempestate ac nocte reipublicae, cum cetera scelera stilo illo impuro, Sex. Clodii ore tincto, conscripsisset, ne una quidem attigit litera religionis. deinde eandem domum populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium aetatum ordinumque suffragiis, eodem iure esse iussit,
 12 quo fuisset. Postea vos, patres conscripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furiae, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox in-

terdiceretur, decreviffis, ut de mearum aedium religione ad pontificum collegium referretur. Quae tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responfo ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium Vestaeque matris caeremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post Romanam conditam, huius unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuiffent, id semper populo Romano, semper fenatui, semper ipsis diis immortalibus fatis sanctum, fatis augustum, fatis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Caesar, flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia ampliffimorum ac sapientiffimorum civium adstante, omni religione, una mente, omnes liberaverunt. Nego unquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quae ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse. quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant iudicium. Religionis explanatio vel ab uno

pontifice perito recte fieri potest; quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est. tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam unquam de caeremoniis virginum iudicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiae principe, P. Lentulo et Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, cum omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adessent; cumque alii, qui honoribus populi Romani antecesserant, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent; domum meam, ¹⁴ iudicio pontificum, religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc praecipue iuris habet, ut ab ipsis, qui sacris praesunt, sacer non esse iudicatus sit? Verum referte: quod ex senatusconsulto facere debetis. aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, et eam religione omni liberastis; aut senatus ipse iudicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicavit; aut, id quod certe fiet, ad pontifices reiicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiae maiores nostri sacra, religionesque et privatas, et publicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud iudicare, ac iudicaverunt? Multae sunt domus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio, an paene cunctae iure optimo; sed tamen iure privato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipi, iure nexi. nego esse ullam domum aliam, aequae privato iure, atque optima lege, publico

vero omni praecipuo, et humano, et divino iure
 munitam. quae primum aedificatur ex auctoritate 15
 senatus, pecunia publica; deinde contra vim nefari-
 am huius gladiatoris, tot senatusconsultis munita
 atque septa est. Primum negotium iisdem magi- 8
 stratibus est datum anno superiore, ut curarent,
 ut sine vi mihi aedificare liceret, quibus in maxi-
 mis periculis, universa respublica commendari so-
 let: deinde, cum ille saxis, et ignibus, et ferro
 vastitatem meis sedibus intulisset, decrevit senatus,
 eos, qui id fecissent, lege de vi, quae esset in eos,
 qui universam rempublicam oppugnassent, teneri.
 Vobis vero referentibus, o post hominum memo-
 riam fortissimi atque optimi consules, decrevit idem
 senatus frequentissimus, qui meam domum violaf-
 set, contra rempublicam esse facturum. Nego, uilo 16
 de opere publico, de monumento, de templo, tot
 senatus exstare consulta, quot de mea domo, quam
 senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex
 aerario aedificandam, a pontificibus liberandam, a
 magistratibus defendendam, a iudicibus puniendam
 putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam
 beneficiis, data domus est in via publica; at mihi
 in Palatio restituta. illi locus; at mihi etiam pa-
 rietes atque tectum. illi, quam ipse privato iu-
 re tueretur; mihi, quam publice magistratus om-
 nes defenderent. Quae quidem ego si aut per me,
 aut ab aliis haberem; non praedicarem apud vos,
 ne nimis gloriari viderer. sed, cum sint mihi data
 a vobis, cum ea attententur eius lingua, cuius an-
 tea manu everfa vos mihi et liberis meis, mani-

bus vestris reddidistis; non ego de meis, sed de vestris factis loquor; nec vereor, ne haec mea vestrorum beneficiorum praedicatio, non grata potius, quam arrogans videatur. Quamquam, si me, 17 tantis laboribus pro communi salute perfunctum, efferreret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesternum die quendam murmurantem: quem aiebant negare, ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cuius essem civitatis, respondi, me, probantibus et vobis, et equitibus Romanis, eius esse, quae carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quaero ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? literate respondiissem. tacuisssem? desertum negotium. Potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modo respondet, quidquid potest, cum est laceffitus: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

9 Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, et magnitudine ostenti, et gravitate responfi, et una atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui forte videor plus, quam ceteri, qui aequae, atque ego, sunt occupati, versari in studio literarum, his delecter, aut utar omnino literis, quae nostros animos deterrent atque avocant a religione. 18

Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut fatis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: qui statas sollemnesque caeremonias, pontificatu; rerum bene gerendarum auctoritates, augurio; fatorum veteres praedictiones Apollinis, vatum libris; portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri putarunt: quae quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnanique temporis extremum paene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandae, delendique imperii coniurationem non obscure nobis paulo ante praedixerint. Deinde etiam ¹⁹ cognovi, multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de deorum immortalium numine reliquisse. quae quamquam divinitus perscripta video, tamen eiusmodi sunt, ut ea maiores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors, qui aut, cum suspexerit in coelum, deos esse non sentiat, et ea, quae tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet; aut, cum deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum, et auctum, et retentum? Quam volumus licet, patres conscripti, ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos, nec denique hoc ipso huius gentis ac terrae domestico natiyo-

que sensu, Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.

10 Quare, ne plura de re minime loquar dubia,
 20 adhibete animos; et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem admovete: *Quod in agro Latinienſi auditus eſt ſtrepitus cum fremitu.* Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriae datam disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? *Exauditus in agro propinquo et suburbano eſt ſtrepitus quidam reconditus, et horribilis fremitus armorum.* Quis est ex gigantibus illis, quos poetae ferunt bellum diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo tantoque motu non magnum aliquid deos populo Romano praemonstrare, et praecinare fateatur? De ea re scriptum est, postulationes esse Iovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis coelestibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quae ob delicta, quaero. *Ludos minus diligenter factos pollutosque.* Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotii sunt tensae, curricula, praecentio, ludi, libationes, epulaeque ludorum publicorum,) vosque, pontifices, ad quos epulones Iovis Optimi, Maximi, si quid est praetermissum aut commissum, afferunt; quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis et pro te, et pro collegis tuis, et pro pontificum collegio, nihil cuius-

quam aut negligentia contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia sollempnia ac iusta ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum caeremonia esse servata. Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos, pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater Idaea, te, te, Cn. Lentule, cuius abavi manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses; haud scio an vivere nobis, atque his de rebus iam queri liceret. vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta fervorum ab hoc aedili religioso, repente fornicibus ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quae in privato quondam tuo proavo. te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum stans senatus, equitesque Romani, et omnes boni sequebantur, cum ille fervorum et ludiorum multitudini senatum populumque Romanum vinctum ipso confesso, et constrictum spectaculis, atque impeditum turba et angustiis tradidisset. An, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum omisit, aut, si aedilis verbo, aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, et mentes deorum immortalium, ludorum instauratione placantur: si ludi ab laetitia ad metum traducti sunt; si non intermissi, sed perempti, atque sublati sunt; si civitati universae scelere eius, qui ludos ad luctum conferre voluit, extiterunt dies illi festi paene funesti: dubitabimus, quos

24 ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos? Ac si vo-
 lumus ea, quae de quoque deo nobis tradita sunt,
 recordari; hanc Matrem magnam, cuius ludi vio-
 lati, polluti, paene ad caedem et ad funus civita-
 tis conversi sunt, hanc, inquam, accepimus, agros
 et nemora cum quodam strepitu fremituque perag-
 12 rare. Haec igitur vobis, haec populo Romano,
 et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa
 patefecit. nam quid ego de illis ludis loquar, quos
 in palatio nostri maiores ante templum, in ipso
 Matris magnae conspectu, Megalensibus fieri cele-
 brarique voluerunt? qui sunt more institutisque ma-
 xime casti, sollemnes, religiosi: quibus ludis pri-
 mum ante populi confessum senatui locum P. A-
 fricanus iterum consul ille maior dedit; ut eos lu-
 dos haec lues impura pollueret: quo, si qui liber
 aut spectandi, aut etiam religionis causa, accesser-
 rat, manus afferebantur: quo matrona nulla adiit,
 propter vim confessumque fervorum. Ita ludos
 eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis ter-
 ris arcessita in hac urbe confederit; qui uni ludi
 ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo
 ipso et appetita religio externa, et Matris magnae
 nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fece-
 runt, servi spectaverunt; tota denique, hoc aedile,
 25 fervorum Megalesia fuerunt. Proh dii immortales!
 qui magis nobiscum loqui possētis, si essētis ver-
 sareminique nobiscum? ludos esse pollutos signifi-
 catis, ac plane dicitis. Quid magis deformatum,
 inquinatum, perversum, conturbatum dici potest,
 quam, omne servitium, permissu magistratus, li-

beratum, in alteram scenam immiffum, alteri prae-
 pofitum, ut alter confeffus poteltati fervorum ob-
 iiceretur, alter fervorum totus effiet? Si examen
 apum ludis in scenam veniffet, harufpices accien-
 dos ex Etruria putaremus: videmus univerfi repen-
 te examina tanta fervorum immiffa in populum
 Romanum feptum atque inclufum, et non commo-
 vemur? Atque in apum fortaffe examine, nos ex
 Etrufcorum fcriptis harufpices, ut a fervitio cave-
 remus, monerent. Quod igitur ex aliquo difiuncto ²⁶
 diverfoque monftro fignificatum caveremus, id cum
 ipfum fibi monftum eft, et cum in eo ipfo peri-
 culum eft, ex quo periculum portenditur, non per-
 timefcemus? Iftiusmodi Megalefia fecit pater tuus?
 iftiusmodi patruus? Is mihi etiam generis fui men-
 tionem facit, cum Athenionis, aut Spartaci exem-
 plo ludos facere maluerit, quam Caii, aut Appii,
 Claudiorum? Illi cum ludos facerent, fervos de ca-
 vea exire iubebant; tu in alteram fervos immiffi,
 ex altera liberos eiecifti. itaque qui antea voce prae-
 conis a liberis femovebantur, tuis ludis non voce,
 fed manu liberos a fe fegregabant. Ne hoc quidem ¹³
 tibi in mentem veniebat, Sibyllino facerdoti, haec
 facra maiores nostros ex velttris libris expetiffie? fi
 illi funt velttri, quos tu impia mente conquiris, vio-
 latis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac ²⁷
 igitur vate fuadente quondam, defeffa Italia Punico
 bello, atque ab Annibale vexata, facra ifta maio-
 res noftri afcita ex Phrygia Romae collocaverunt;
 quae vir is accepit, qui eft optimus populi Romani
 iudicatus, P. Scipio; femina autem, quae matro-

narum castissima putabatur, Q. Claudia: cuius priscam illam severitatem [sacrificii] mirifice tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui, coniuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est haec tota religio constituta, neque curulis aedilitas, quae inaxime hanc tueri religionem solet, permovit, quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, 28 scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deorum, vastaris, et Brogitaro Gallograeco, impuro homini ac nefario, cuius legati, te tribuno, dividere in aede Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum fanumque venderis? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? omnia illa, quae vetustas, quae Persae, quae Syri, quae reges omnes, qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quae denique nostri maiores tam sancta duxerunt, ut, cum refertam urbem, atque Italiam sanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic deae vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, et in illo loco fanoque persolverent. 29 Quod cum Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis; Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum, saepe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam

regem appellari cum Brogitaro iubes. sed alter est rex, iudicio senatus, per nos; pecunia Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti. nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum nullum dedit; quod eam partem legis tuae, quae congruebat cum iudicio senatus, ut ipse rex esset, non repudiavit; quod Pessinuntem per scelus a te violatum, et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret; quod caeremonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non finit, mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, ut ad haec haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos praedictum et responsum esse fateatur?

Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Com-¹⁴
mitte vel consulibus, vel senatui, vel collegio pon-³⁰
tificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis, ut dixi antea, liberata est. At in iis aedibus, quas tu, Q. Seio, equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, sacellum dico fuisse et aras. tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo ac docebo. agatur modo haec res,³¹
(quod ex eo senatusconsulto, quod nuper est factum, referri ad vos necesse est): habeo, quae de locis religiosis velim dicere. cum de domo tua dixerero; in qua tamen ita est inaedificatum sacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum:

tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire. nuper id patuisse dicunt, et ego recordor. nunc sanctissimam partem ac sedem maximae religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quod aedes Telluris est curationis meae; quod is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, secundum fratrem suum iudicatam esse dicebat: movet me etiam in hac caritate annonae, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem ostento

32 Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus civili iure perscriptum est, lege tamen naturae, communi iure gentium sancitum est, ut nihil mortales a diis im-

15 mortalibus usu capere possint. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quae fiunt cum maxime? quae videmus? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum et sanctissimum Dianae facellum in Coeliculo sustulisse? adsunt vicini eius loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia, illo ipso in facello, statuto loco, anniversarii factitarint. Et conquirimus, dii immortales quae loca desiderent, quid significant, de quo loquantur? A Sex. Serrano sanctissima facella suffossa, inaedificata, oppressa, summa denique turpitudine esse foedata nescimus? Tu meam domum

33 religiosam facere potuisti? Ecqua mente? quam amiferas. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. qua lege? quam ne in illa quidem

impunitate tua scripseras. quo pulvinari ? quod stupraras. quo simulacro ? quod ereptum ex meretricis sepulchro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit ? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius tectum ; non ut ego te despiciam, sed ne tu adspicias urbem eam, quam delere voluisti.

Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. 16
Oratores contra ius fasque interfectos. Quid est hoc ? 34
 de Alexandrinis esse video sermonem : quem ego non refuto. sic enim sentio, ius legatorum, cum hominum praesidio munitum sit, tum etiam divino iure esse vallatum. Sed quaero ab illo, qui omnes indices tribunus e carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicae omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit ; ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera missum, sica percussum ? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certo scio. Nec confero 35
 nunc in te unum omnia. spes maior esset salutis, si, praeter te, nemo esset impurus. plures sunt. hoc et tu tibi confidis magis, et nos prope iure diffidimus. Quis Platorem ex Orestide, quae pars Macedoniae libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Theffalonicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit ? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere

non poterat, in vincula coniecit, et medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero foedissime et crudelissime venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

17 Sed recitemus, quid sequatur. *Fidem et iusiurandum neglectum*. Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor; sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu praesidium postulassent. quare autem de his dici suspicer, haec causa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne periurium, et te ipsum tamen in periurii poenam ab iis, quibuscum coniurasti, non vocari.

37 Et video, in haruspicum responsis haec esse subiuncta, *Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta pollutaque*. Haruspices haec loquuntur, an patrii penatesque dii? multi enim sunt, credo, in quos huius maleficii suspicio cadat. Quis praeter hunc unum? Obscure dicitur, quae sacra polluta sint? quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? *Vetusta occultaque*. Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, saepius, cum te accusaret, usurpasse, quam haec, quae nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetustum est, quam haec, quod a regibus aequale huic urbi ac-

cepimus? quod autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes? quo non modo improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium, omni memoria, violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Vestales, fit pro populo Romano, fit in ea domo, quae est in imperio; fit incredibili caeremonia; fit ei deae, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit. Non ignovit, mihi 18 crede, non. nisi forte tibi ignotum putas, quod te iudices emiserunt excussum et exhaustum; suo iudicio absolutum, omnium condemnatum: aut quod oculos, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens vide- 38 rat, ut quisquam poenam, quae sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis oebset caecitas plus, quam libidinis? ne id quidem sentis, coniventes illos oculos abavi tui, magis optandos fuisse, quam hos flagrantis sororis? Tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges hominum poenas deesse adhuc, non deorum. homines te in re foedissima defenderunt; homines turpissimum nocentissimumque laudarunt; homines prope confitentem propter pecuniam iudicio liberaverunt; hominibus iniuria tui stupri, illata in ipsos, dolori non fuit; homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt; hominum beneficia prorsus concedo tibi; ac maiora non esse quaerenda.

39 A diis quidem immortalibus quae potest homini maior esse poena furore, atque dementia? nisi forte in tragoediis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari vides et consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus et gemitus Philocetae tam miseri (quamquam sunt acerbi) quam illa exsultatio Athamantis, et quam somnium matricidarum. Tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta iactas, cum aedes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis, cum, quod in eas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis; tum das eas poenas, quae solae sunt hominum sceleri a diis immortalibus constitutae. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se; denique ipsum corpus tenuissima saepe de causa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

19 Sed, quoniam de iis omnibus, quae haruspices
40 commissa esse dicunt, satis est dictum; videamus, quid iidem haruspices a diis iam immortalibus dicant moneri: *Ne per optimatum discordiam dissensionemque, patribus principibusque caedes, periculaque creentur, auxilioque diminuti deficientur: quare ad unum imperium provinciae redeant, exercitusque pulsus, diminutioque accedat.* Haruspicum verba sunt haec omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc

optimatum discordiam molitur? idem iste: nec ulla
 vi ingenii, aut consilii sui, sed quodam errore nostro;
 quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile
 perspexit. hoc enim etiam turpius afflictaur respubli-
 ca, quod ne ab eo quidem vexatur, ut tanquam
 fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vul-
 neribus adversis cadere videatur. Ti. Gracchus con- 41
 vellit statum civitatis, qua gravitate vir! qua elo-
 quentia! qua dignitate! nihil ut a patris avi-
 que Africani praeestabili insignique virtute, praeterquam quod
 a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Grac-
 chus. quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate di-
 cendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta or-
 namenta ad meliorem mentem voluntateinque esse
 conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus et
 paene demens, ut auctor esset egregius, et ad ani-
 mos imperitorum excitandos inflammandosque per-
 fectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius
 tanta in dicendo gravitas, tanta iucunditas, tanta bre-
 vitas fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel
 ut boni minus bene sentirent, perficere dicendo.
 Cum his conflictari, et pro salute patriae quotidie
 dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam
 gubernabant, molestum; sed habebat ea molestia
 quandam tamen dignitatem. Hic vero, de quo ego 20
 ipse tam multa nunc dico, proh dii immortales! 42
 quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civi-
 tas, si cadet (quod dii omen obruant!) a viro
 tamen confecta videatur? qui post patris mortem,
 primam illam aetatulam suam ad scurrarum locu-
 pletium libidines detulit; quorum intemperantia ex-

pleta, in domesticis est germanitatis stupris voluntatus : deinde iam robustus, provinciae se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines Barbarorumque factiavit : post, exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc, Romaeque, recenti adventu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos faceret : a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime praevaricaretur. inde cum Murena se in Galliam contulit : in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflavit. unde ut rediit, quaestum illum maxime foecundum uberemque, campestem, totum ad se ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbissime populum, idemque vir clemens divisores omnium tribuum domi
 43 ipse suae crudelissima morte mactaret. Exorta est illa, reipublicae, sacris, religionibus, auctoritati vestrae, iudiciis publicis funesta quaestura : in qua idem iste deos hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia, violavit. Atque hic ei gradus (o misera tempora, stultasque nostras discordias !) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus est aditus ad popularem iactationem, atque adscensus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini foederis, cui feriendo, quaestor C. Mancini consulis cum esset, interfuerat, et in eo foedere improbando senatus severitas dolori, et timori fuit ; istaque res illum, fortem et clarum virum, a gravitate patrum desciscere coegit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo

animi, ad expetendas domestici sanguinis poenas excitavit. Saturninum, quod in annonae caritate quaestorem a sua frumentaria procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum praefecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caioque Iulio, consulatum contra leges petenti, resistantem, longius, quam voluit, popularis aura provexit. Fuit in his omnibus ²¹ causa, etsi non iusta, (nulla enim potest cuiquam ⁴⁴ male de republica merendi iusta esse causa,) gravis tamen, et cum aliquo animi, et virili dolore coniuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis, purpureisque fasciis, a strophio, a psalterio, a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent; nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret. Hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a diis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri [non] liceret. Quod anno ante frater Metellus, ⁴⁵ et concors etiam tum senatus, principe Cn. Pompeio sententiam dicente, excluderat, acerrimeque una voce ac mente resisterat; id post diffidium optimatum, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater consul, ne fieret, obstiterat; quod affinis et sodalis, vir clarissimus, qui illum reum non laudarat, excluderat; id is consul efficeret in discordiis principum; qui illi unus inimicissimus esse debuerat;

et eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset poenitere. Iniecta est fax foeda ac luctuosa reipublicae: petita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensus bonorum omnium, totus denique civitatis status. haec enim certe petebantur, cum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum concitabatur. Excepi, et pro patria solus exarsi; sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis et fumantem videretis. Non 22 sedabantur discordiae; sed etiam crescebat in eos 46 odium, a quibus nos defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus conquiescamus. non finit eadem ista labe: eas habet conciones, ea miscet ac turbar, ut se modo vendat his, modo illis: nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud? illos homines sapientissimos gravissimosque miror: primum, quod quemquam clarum hominem, atque optime de republica meritum, impurissimi voce hominis violari facile patiuntur: deinde quod existimant, perditum hominis profligatque maledictis posse, id quod minime conducit ipsis, cuiusquam gloriam dignitatemque violari: postremo, quod non sentiunt id, quod tamen mihi iam

suspicari videntur, illius furentis ac volatici impetus in se ipsos posse converti. Atque ex hac n⁴⁷
 mia nonnullorum alienatione a quibusdam, haerent ea tela in republica, quae quamdiu haerebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. An iste, nisi primo se dedisset iis, quorum animos a vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabatur; nisi eos in coelum suis laudibus praeclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Caesaris, (in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat,) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quae faciebat, facere clamaret; nisi consules causam coniunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicae vexator esse potuisset? Idem, posteaquam respirare vos a metu caedis, emer²³
 gere auctoritatem vestram e fluctibus illius servitutis,⁴⁸
 reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se coepit subito fallacissime venditare. Tum leges Iulias contra auspicia latas, et hic, et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa [lex,] quae totum eius tribunatum continebat; quam caecus amentia non videbat: producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quaerebat ex eo, C. Caesare leges ferente, de coelo semperne servasset? semper se ille servasse dicebat. augures interrogabat, quae ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, et de me optime meriti; sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius processit: in

ipsum Cn. Pompeium, auctorem, ut praedicare
est solitus, consiliorum suorum, invehì coepit.
49 inibat gratiam a nonnullis. Tum vero est ratus se
posse, quoniam togatum domestici belli extincto-
rem nefario scelere foedasset, illum etiam, illum ex-
ternorum bellorum, hostiumque victorem, affligere:
tum est illa in templo Castoris scelerata et paene
deletrix huius imperii sica deprehensa: tum ille, cui
nulla hostium diutius urbs unquam fuit clausa, qui
omnes angustias, omnes altitudines, omnium ob-
iecta tela, semper vi et virtute perfregit, obsessus
est ipse domi; meque nonnulla imperitorum vitu-
peratione timiditatis meae, consilio et facto suo li-
beravit. nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium for-
tissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit,
quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lu-
cem non adspicere, carere publico, minas eius per-
ferre, cum in concionibus diceret, velle se in Cari-
nis aedificare alteram porticum, quae Palatio re-
sponderet; certe mihi exire domo mea, ad priva-
tum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipubli-
24 cae gloriosum. Videtis igitur, hominem per seipsum
50 iampridem afflictum ac iacentem, perniciosis op-
timatum discordiis excitari; cuius initia furoris,
dissensionibus eorum, qui tum a vobis seiuncti vi-
debantur, sustentata sunt. Reliqua iam praecipiti-
antis tribunatus, etiam post tribunatum, obtrecta-
tores eorum atque adversarii defenderunt: ne a re-
publica reipublicae pestis removeretur, restiterunt:
etiam, ne causam diceret: etiam, ne privatus esset.
Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi

viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquit, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque optime de mea salute meritis accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio. Mihi, medius fidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus effererat, videbatur. Utrum tandem C. Marius splen-⁵¹ didior, cum eum C. Glauca laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? an ille demens, et iampridem ad poenam exitiumque praeceps, foedior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror; cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor; in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certe laudat, et unum esse in hac civitate dignum huius imperii gloria dicit; et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiae factam. Quod ego quam-⁵² quam, quid sit, nescio; tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere poruisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus connivebant, et nonnunquam eius indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequabantur, quam se cito inverterit. nunc enim iam

laudat illum ; in eos invehitur , quibus se antea venditabat. Quid existimatis , eum , si redivus ei gratiae patuerit , esse facturum , qui tam libenter in
 25 opinionem gratiae irrepit ? Quas ego alias optimatium discordias a diis immortalibus definiri putem ?
 53 nam hoc quidem verbo neque P. Clodius , neque quisquam de gregalibus eius , aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina , quae in id genus civium cadere possunt : *Deteriores* , *repulsos* , [quod iam audietis] hos appellant , quorum et mentes et res sunt perditae , longeque a communi salute disiunctae. Quare , cum dii immortales monent de optimatium discordiis ; de clarissimorum , et optime meritorum civium diffensione praedicunt , cum principibus periculum caedemque portendunt ; in tuto collocant Clodium , qui tantum abest a principibus , quantum a puris , quantum a religiosis. Vobis , o clarissimi atque optimi cives , et vestrae salutis consulendum et prospiciendum vident. caedes principum ostenditur ; id , quod interitum optimatium sequi necesse est , adiungitur. ne in unius imperium res recidat , admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur , tamen ipsi nostro sensu coniecturaque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros , nisi aut universus interitus , aut victoris dominatus , aut regnum. Dissensit cum Mario , clarissimo cive , consul nobilissimus et fortissimus , L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus , ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna discedit. utrisque horum secunda fortuna

regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempublicam recuperavit. Inest 55 hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, et iniustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio. qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus expectant. qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnunquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur haec e civitate discordia. iam omnes isti, qui portentuntur metus, exstinguentur: iam ista serpens, quae tum hic delitescit, tum se emergit et fertur illuc, compressa atque elisa morietur. Monent enim 26 iidem, ne occultis consiliis respublica laedatur. Quae sunt occultiora, quam eius, qui in concione ausus est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictionem intermitteri, claudi aerarium, iudicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque everfionem civitatis, in mentem subito in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimae ac demantissimae temeritatis. verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, iustitium illud concocum ac meditatatum est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, et perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

Sequitur illud, *Ne deterioribus repulsisque honos 56 augeatur.* Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus Omnium mortalium

sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt affecuti. nam id quidem multis saepe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod praedicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit. Deteriores cavete; quorum quidem magna est natio: sed tamen eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poeta praestanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum vellet inducere; nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset; multaque in eo penitus defixa atque haerentia praeteriret. Parentibus, et diis immortalibus, et patriae nos primum natura conciliat. eodem enim tempore et suscipimur in lucem, et hoc coelesti spiritu auge-mur, et certam in sedem civitatis ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit: deorum ignes, solia, mensas, abditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. Quid de patria loquar? qui primum eum civem vi, ferro, periculis, ur-

be, omnibus patriae praefidiis depulit, quem vos patriae conservatorem esse saepissime iudicaveratis: deinde everfo senatus, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentisque publicae, vi, caede, incendiisque pervertit: suffulit duas leges, Aeliam et Fufiam, maxime reipublicae salutares: censuram exstinxit, intercessionem removit: auspicia delevit: consules, sceleris sui focios, aerario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quae ab illo in patriam sunt edita. Quid, quae in singulos cives, quos necavit? focios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit? Quid vero? ea, quanta sunt, quae in ipsum se scelera, quae in suos edidit? quis minus unquam percipit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quae navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius aetas fuit? quis unquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poetae fingendo exprimere potuerunt, quae tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantium Brogitarorumque praedas exforbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque ieiunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis Rostra ipsa mandentem?

Quare, id quod extremum est in haruspicum re- 60

sponsis, *Providete, ne reipublicae status commutetur*: etenim vix haec, si undique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohaerebunt. Fuit quondam ita firma haec civitas, et valens, ut negligentiam senatus, vel etiam iniurias civium ferre posset. Iam non potest. aera-rium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulgus: iudicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit: civem, qui se pro patriae salute opponat invidiae, frustra posthac requiretis. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscunque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus. nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito; deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis: quo ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam iampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, patres conscripti, tam tristem, tam gravem non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, et has partes, honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis deberem, et possem sustinere: sed tamen facile, tacentibus ceteris, reticuissem: sed haec oratio omnis fuit non auctoritatis meae, sed publicae religionis. mea fuerunt verba fortasse plura; sententiae quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. Quodsi cetera magis pervulgata nos saepe et leviora moverunt;

vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium
 permovebit? nolite enim id putare accidere posse,
 quod in fabulis saepe videtis fieri, ut deus aliquis
 lapsus de coelo, coetus hominum adeat, versetur in
 terris, cum hominibus colloquatur. cogitate genus
 sonitus eius, quem Latinienses nuntiarunt: recorda-
 mini illud etiam, quod nondum est relatum, quod
 eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiae
 nuntiatur terrae motus horribilis, cum quibusdam
 multis metuendisque rebus. haec eadem profecto,
 quae futura prospicimus, impendentia pertimescetis.
 Etenim haec deorum immortalium vox, haec paene 63
 oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum aer
 atque terrae, motu quodam novo contremiscunt,
 et inusitato aliquid sono, incredibilique praedicunt.
 in quo constituendae nobis quidem sunt procura-
 tiones, et obsecratio, quemadmodum monemur: sed
 faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam
 salutis ostendunt: nostrae nobis sunt inter nos irae
 discordiaeque placandae.

M. TULLII
CICERONIS

PRO

CN. PLANCIO
ORATIO PRIMA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum aedilitatem simul petissent Cn. Plancius & M. Iunius Laterensis, creatus aedilis est Plancius, Laterensis praeteritus. Qua ille ignominia commotus Plancium ex lege Licinia de sodalitiis h. e. coitionibus ad corrumpenda populi suffragia factis (nam quorum opera tribus corrumpebantur, sodales & sequestres dicebantur. v. pro Coelio c. 7.) accusavit, quod inter ambitus crimina gravissimum est. In hoc periculo confugit Plancius ad Ciceronem, quem olim exulem quaestor Macedoniae complexus erat, omnibusque modis foverat, ut hoc tantum periculum a se depelleret. Itaque Cicero eum hac oratione accurate defendit ad Quaesitorem C. Alfium, quem accusator pro facultate, quam lex Licinia dabat, ediderat una cum iudicibus reliquis; qui inde iudices edititii appellantur. Primis & ultimis quatuordecim capitibus diluuntur ea, quae cum in Ciceronem erant dicta, tum in genere totaque vita Plancii reprehensa ab accusatore erant. Reliqua autem oratio c. 15--27. in ipso accusationis capite refutando versatur.

CUM propter egregiam et singularem Cn. Plancii, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam

multos et bonos viros eius honori viderem esse fautores; capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in iudicio Cn. Plancio, quae in petitione fuisset adiutrix; dolebam, iudices, et acerbè ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, praesidio, custodiaque texisset. Nunc autem vester, iudices, conspectus et confessus iste reficit et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque vestrum. video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit; cuius non exstet in me suum meritum; cui non sim obstructus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meae salutis apud eos obfit, qui meipsum maxime salvum videre voluerunt; saepiusque, iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis et salutis meae, reum sibi hunc potissimum delegisse, quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. Quamquam mihi non sumo tantum, iudices, neque arrogo, ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero; nihil de poena recusabo. sin omnia praestitero, quae sunt a bonis viris expectanda; petam a vobis, iu-

dices, ut, cuius misericordia falus mea cuftodita fit, ei vos vefttam misericordiam; me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac caufa maiores fufcipio, quam in ceteris, etiam hanc moleftiam affumo, quod mihi non folum pro Cn. Plancio dicendum eft, cuius ego falutem non fecus, ac meam, tueri debeo; fed etiam pro me ipfo, de quo accufatores plura paene, quam de re, reoque dixerunt. Quamquam, iudices, fi quid eft in me ipfo ita reprehenfum, ut id ab hoc feiunctum fit, non me id magnopere conturbat: non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, cum me nimium gratum illi eſſe dicant, id mihi criminofum eſſe poſſit. quae vero ita funt agitata ab illis; ut aut merita Cn. Plancii erga me minora eſſe dicerent, quam a me ipſo praedicarentur; aut, fi eſſent ſumma, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos eſſe debere: haec mihi funt tractanda, iudices, et modice, ne quid ipſe offendam; et tum denique, cum reſpondero criminibus, ne non tam innocentia reus ſua, quam recordatione meorum temporum, deſenſus eſſe videatur.

5 Sed mihi in caufa facili atque explicata, perdifi-
 ficilis, iudices, et lubrica deſenſionis ratio proponitur. nam, ſi tantummodo mihi neceſſe eſſet contra Laterenſem dicere; tamen id ipſum eſſet in tanto uſu noſtro tantaque amicitia moleſtum. vetus enim eſt lex illa iuſtae veraeque amicitiae, quae mihi cum illo iam diu eſt, ut idem amici ſemper velint; neque eſt ullum certius amicitiae vinculum, quam conſenſus et ſocietas conſiliorum et volunta-

tum. Mihi autem non modo est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis, quod in ea causa contra dicendum est, in qua quaedam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. Quaerit enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quae multa et magna sunt; non solum huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono; contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar; aut optime de me meriti salus deferenda est. Sed ego, Laterensis, caecum me et praecipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid tu? an dignitatis iudicem putas esse populum? Fortasse nonnunquam est. utinam vero semper esset! sed est perraro; et, si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis, diligentia, et gratia petitorum honos paritur; non iis ornamentis, quae esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut invidet, aut favet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuae, quin id tibi sit commune

8 cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc
tantum disputo de iure populi: qui et potest et so-
let nonnunquam dignos praeterire; nec, si a populo
praeteritus est, quem non oportuit, a iudicibus con-
demnandus est, qui praeteritus non est. Nam si ita
esset; quod patres apud maiores nostros tenere non
potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id
haberent iudices; vel, quod multo etiam minus es-
set ferendum. tum enim magistratum non gerebat is,
qui ceperat, si patres auctores non erant facti; nunc
postulatur a vobis, ut eius exilio, qui creatus sit,
iudicium populi Romani reprehendatis. Itaque quam-
quam, qua nolui, ianua sum ingressus in causam,
sperare videor, tantum abfuturam esse orationem
meam a minima suspicione offensionis tuae, te ut
potius obiurgem, quod iniquum in discrimen addu-
cas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contu-
4 melia coner attingere. Tu continentiam, tu indu-
9 striam, tu animum in rempublicam, tu virtutem,
tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod
aedilis non sis factus, fractos esse et abiectos, et re-
pudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum
a te dissentiam. Si, medius fidius, decem foli essent
in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves, qui
te indignum aedilitate iudicavissent; gravius de te
iudicatum putarem, quam est hoc, quod tu metuis,
ne a populo iudicatum esse videatur. non enim co-
mitiis iudicat semper populus, sed movetur plerum-
que gratia; cedit precibus; facit eos, a quibus est
maxime ambitus. denique, si iudicat, non delectu
aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed

impetu nonnunquam, et quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia; semperque sapientes ea, quae populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cum te aedilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. At ¹⁰ fueris dignior, quam Plancius; de quo ipso ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior; non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es praeteritus, in culpa est. In quo primum illud debes putare, comitiis, praesertim aedilitiis, studium esse populi, non iudicium; eblandita illa, non enucleata esse suffragia; eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant, considerare saepius, quam, quid cuique a republica videatur deberi. sin autem mavis esse iudicium; non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Male iudicavit populus. At iudicavit. Non debuit. ¹¹ At potuit. Non fero. At multi clarissimi et sapientissimi cives tulerunt. est enim haec conditio liberorum populorum, praecipueque huius principis populi, et omnium gentium domini ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum est autem, qui in hac tempestate populi iactamur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo; sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius ⁵ contra te oratione potius, quam mea, disputem. qui ¹²

si tecum congregiatur, et si una voce loqui possit; haec dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed, cum essetis aequae boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submisit supplicarat. Respondebis, credo, te splendore et vetustate familiae fretum, non valde ambiendum putasse. at vero te ille ad sua instituta, suorumque maiorum exempla revocabit: semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse: M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, praetulisse: praeposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Seranum, non stultissimum hominem, (fuit enim et animi fatis magni, et consilii,) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac fordidissima. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis. me enim, quam socios, tua frui virtute malebam; et, quo plus intererat, eo plus aberas a me; certe non videbam. deinde sitientem me virtutis tuae deseruisti ac dereliquisti. coeperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quae istam eloquentiam et virtutem requirebant; quam petitionem cum reliquisses, si hoc iudicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi: si nolle; de voluntate. sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti; ego quoque, inquam, et respublica ad ea te tempora revocavi, ad quae

tu te ipse servaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnae utilitati esse possis: aediles quicumque erunt, iidem mihi sunt grati: tribuni plebis permagni interest, qui sint. quare aut redde mihi quod ostenderas; aut, si, quod mea minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam aedilitatem, etiam negligenter petenti. sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas, censeo, mihi paulo diligentius supplicare.

Haec populi oratio est; mea vero, Laterensis, 6
haec: Quare victus sis, non debere iudicem quaere- 14
re, modo ne largitione sis victus. nam, si, quotiescunque praeteritus erit is, qui non debuerit praeteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari; nihil iam est, quod populo supplicetur; nihil, quod diremtio, nihil, quod [supplicatio magistratum,] renuntiatio suffragiorum expectetur: simul ut, qui sint professi, videro, dicam: Hic familia consulari est, ille praetoria: reliquos video esse 15
equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt aequi boni viri atque integri; sed seruari necesse est gradus: cedat consulari generi praetorium, nec contendat cum praetorio equester locus. sublata sunt studia, extinctae suffragationes, nullae contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, praeter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitorum. Sin hoc per saepe accidit, ut et factos aliquos, et non factos esse miremur: si campus, atque illae undae comitorum, ut mare profun-

dum et immensum, sic effervescent quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant; in tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis, modum aliquem, et consilium, et rationem requiremus? Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? Hic, quam ille, dignior, perquam grave est dictu. Quomodo igitur est aequius? Sic credo, quod agitur, quod satis est iudici; hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere: Non recte. nam quid assequer, si illa extrema defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

7 Quid, si populi quoque factum defendo, Late-
17 rensis, et doceo, Cn. Plancium non obrepisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus hoc nostro equestri loco? possuntne eripere orationi tuae contentionem vestram, quae tractari sine contumelia non potest, et te ad causam aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. nihil dico amplius. hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascere, qui longissime a te absuit. Equidem, si quando, ut fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cum ego ad

Fabium fornicem impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo; et ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen haec tibi est prima cum Plancio, generis vestri familiaeque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias, et in consulatus petitione vincebar. Sed vide, ne haec ipsa, quae despicias, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te aedilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament; num ista est nostra culpa? etenim ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimae familiae sunt consulares, (in quibus est etiam Iuventia;) quot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e praefectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primum utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos, suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facile possum) cum huius ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem aedilem, cum praetorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, sed

etiam in praefecturam illam, fellam curulem attulisset; mirandum in modum laetati sunt. alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus; nam malevolos non esse certo scio,) nunquam intellexi vehementius hominum suorum honore laetari. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri prope dicam ipsi, montesque saevierunt. Num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo, in omni virtute principem, num de Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fulviis gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcunque Arpinatem incidaris, etiamsi nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia; tu tanta, quanta in hominibus iam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes, sunt illi quidem splendidissimi homines; sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. huius praefectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit. quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalore et luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni aerarii (nam plebem a iudicio dimisimus, quae cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam, et robustam, et assiduam frequentiam prae-buerunt. Iam municipia coniunctione etiam vici-

nitatis vehementer moventur. Omnia, quae dico 9
de Plancio, dico expertus in nobis. fumus enim 22
finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam aman-
da vicinitas, retinens veterem illum officii morem,
non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis,
non fucata, non fallax, non erudita artificio simu-
lationis vel suburbano, vel etiam urbano. nemo
Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo
Casinas, nemo Aquinas. totus ille tractus celeberrimus,
Venafranus, Allifanus, tota denique nostra
illa aspera, et montuosa, et fidelis, et simplex, et
fauitrix suorum regio, se huius honore ornari, se au-
geri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc a mu-
nicipiis adsunt equites Romani publice, cum lega-
tionis testimonio; nec minore nunc sunt sollicitudi-
ne, quam tum erant studio. etenim est gravius spo-
liari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo ut 23
alia in te erant illustriora, Laterensis, quae tibi ma-
iores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non so-
lum municipii, verum etiam vicinitatis genere vin-
cebat. nisi forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Ga-
bina vicinitas adiuuabat. quibus e municipiis vix
iam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adiun-
gam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas;
patrem publicanum: qui ordo quanto adiumento
sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Ro-
manorum, ornamentum civitatis, firmamentum rei-
publicae, publicanorum ordine continetur. Quis est 24
igitur, qui neget, ordinis eius studium fuisse in ho-
nore Plancii singulare? neque iniuria: vel quod erat
pater is, qui est princeps iam diu publicanorum;

vel quod is ab sociis unice diligebatur; vel quod diligentissime rogabat; vel quia pro filio supplicabat; vel quia huius in illum ordinem summa officia quaesturae tribunatusque constabant; vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare, et confu-
 10 lere liberis suis arbitrabantur. Aliquid praeterea, (timide dico, sed tamen dicendum est:) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficium, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, tribubus subinisi me, et supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. valuit causa rogandi, non
 25 gratia. Nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non iure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quae est officio necessitudinis coniuncta maxime. neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimum essem usus; sed ut quasi parenti, et custodi meo. non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. nemo mea restitutione laetatus est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me miseri-
 26 cordia grata fuerit. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offerebant; cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas praesentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod

C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt; quod tecto receperunt; quod fessum inedia fluctibusque recrearunt; quod viaticum congefserunt; quod navigium dederunt; quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, votis, ominibus, lacrymisque profecuti sunt, aeterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vi pulsus, vel ratione cedentem receperit, iuverit, custodierit; his, et senatui, populoque Romano, ut haberent, quem reducerent, conservarit; honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

Vitia mehercule Cn. Plancii, res hae, de quibus 11
dixi, tegere potuerunt; ne tu in ea vita, de qua 27
iam dicam, tot et tanta adiumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, et sanctissimo, atque omni laude et honore dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentuli modestissimi pudor postulabat. qui, si adefset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et focer T. Torquatus, illi omni virtute et laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis coniunctus; sed ita magni amoris, ut illae necessitudinis causae leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles huius Q. Metelli. quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos; qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus; qui homo? qui civis? qualem hunc putent, assi-

28 duitate testimonioque declarant. In Macedonia tri-
 bunus militum fuit: in eadem provincia postea quaes-
 tor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indi-
 cant hi principes civitatum suarum: qui cum missi
 sint ob aliam causam, tamen huius repentino pe-
 riculo commoti, huic assident, pro hoc laborant:
 huic si praesto fuerint, gratius se civitatibus suis
 facturos putant, quam si legationem et mandata sua
 confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti facit, ut
 morem illum maiorum, qui praescribit, in paren-
 tum loco quaestoribus suis praetores esse oportere,
 officiis benevolentiaque superarit. Tribunus ple-
 bis fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti,
 quos tu iure laudas; sed certe talis, quales si omnes
 semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset
 29 tribunus. Omitto illa, quae si minus in scena sunt,
 at certe, cum sunt prolata, laudantur; ut vivat cum
 suis: primum cum parente, (nam meo iudicio pietas
 fundamentum est omnium virtutum,) quem veretur
 ut deum, (neque enim est multo secus parens libe-
 ris,) amat vero, ut sodalem, ut fratrem, ut aequa-
 lem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum
 propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo
 viro? cuius quantam honoris huius cupiditatem fuif-
 se creditis, cum videatis luctus societatem? Quid
 de me dicam? qui mihi in huius periculo reus esse
 videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis
 veste mutata? Atqui haec sunt indicia solida, iudi-
 ces, et expressa; haec signa probitatis, non fucata
 forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis.
 facilis est illa occurfatio et blanditia popularis: ad-

spicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur; non in manus sumitur. Omnibus igitur re-³⁰bus ornatum hominem, tam externis, quam domesticis; nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis, dico; superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria; parem virtute, integritate, modestia, aedilem factum esse miraris?

Hunc tu vitae splendorem maculis adspergis istis? Iacis adulteria, quae nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verba etiam fingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis, libidinis causa: quod non crimen est, sed impunitum in maledicto mendacium. Raptam esse mimulam, quod dicitur Atinae factum a iuvene, vetere quodam in scenicos iure maximeque oppidano. O³¹ adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod licuerit, obiiciatur, tamen id ipsum falsum reperitur. Emissus aliquis e carcere, et quidem emissus per imprudentiam, emissus, ut cognostis, necessarii hominis optimique adolescentis rogatu: idem postea praetoris mandatu requisitus. Atque haec, nec ulla alia, sunt coniecta [maledicta] in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vo-¹³cem duram atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in iudicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si fordidissimus; tamen ipso nomine patrio valeret apud cle-

- mentes iudices et misericordes; valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcissima commendatione naturae. Sed cum fit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut maiores eius omnes equites Romani fuerint, summum in praefectura florentissima gradum tenuerint et dignitatis, et gratiae; deinde, ut ipse in legionibus P. Craffi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit; ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus et iustissimus iudex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia; tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit?
- 32 Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubi nam ille mos? ubi illa aequitas iuris? ubi illa antiqua libertas, quae malis oppressa civilibus, extollere iam caput, et aliquando recreata, se erigere debebat? equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaevolam, virum omnibus ingenio, iustitia, integritate praestantem, aspere, et ferociter, et libere dicta
- 14 commemorem? Consuli P. Nasicæ praeco Granius, medio in foro, cum ille, edicto iustitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset; an quod auctiones essent? Immo vero, inquit, quod

legiones. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam molienti, cum ille eum salutasset, ut sit, dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo vero, tu Druse, quid agis? ille L. Craffi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facietis saepe perstrinxit impune. nunc usque eo oppressa vestra arrogancia civitas est, ut, quae fuit olim praeconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit concessa libertas. Quae enim unquam fuit Plancio vox contumeliae potius, quam doloris? quid est autem unquam questus, nisi cum a sociis et a se iniuriam propularet? Cum senatus impediretur, quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romanis redderetur; omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit; sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius. Communis ille sensus in aliis fortasse lauit; hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quam ceteri, et vultu promptum habuit, et lingua. Quamquam, iudices, (agnosco enim ex me,) permulta in Plancium, quae ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut laceffitus; et quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfectum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum atque docto, non aspernor: stomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul id illi or-

dini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset; si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? si, quia primus scivit; utrum id fortis esse vis, an eius, qui illam legem ferebat? si fortis; nullum crimen est in casu: si consulis; splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis esse iudicatum.

15 Sed aliquando veniamus ad causam. in qua tu no-
 36 mine legis Liciniae, quae est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi edititios iudices, es secutus: quod genus iudiciorum si est aequum nulla in re, nisi hac tribuaria; non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transfulerit in ceteras causas: in ipso denique ambitu, reiectionem fieri voluerit iudicum alternorum; cumque nullum genus acerbitalis praetermitteret, hoc tamen unum praetereundum putarit. Quid? huius rei obscura causa est? an et agitata, cum ista in senatu res agebatur, et disputata hesternis die copiosius a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cuiuscunque tribus largitor esset, per hanc consensionem, quae honeste magis quam vere sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumpere, eum maxime iis hominibus, qui eius tribus essent, esse notum. Ita putavit senatus, cum reo tribus ederentur eae, quas is largitione deinctas haberet, eosdem fore testes et iudices. Acerbum omnino genus iudicii; sed tamen, si vel sua, vel ea, quae maxime esset cuique coniuncta, tribus edere-

tur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas 16
tribus edidisti? Terentinam, credo. Fuit id aequum, 38
et certe expectatum est, et fuit dignum constantia
tua. cuius tu tribus venditorem, et corruptorem,
et sequestrem Plancium fuisse clamitas; eam tribum
profecto, severissimorum praesertim hominum et
gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam. liber
enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari.
hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum
Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Crustu-
mina? nam Metiam, non quae iudicaret, sed quae
reiiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, iudices, 39
quin vos M. Laterensis suo iudicio, non ad senten-
tiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate
delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus mag-
nas necessitudines habet Plancius, cum ille non edi-
derit, iudicari officiis ab hoc observatas, non lar-
gitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista
editio non summam habeat acerbitatem, remota ra-
tione illa, quam in decernendo secuti sumus? Tu 40
deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimi-
cos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos
inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me igna-
ro, nec opinante, inscio, notes et tuos, et tuorum
necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum
meorum? eodemque adiungas, quos natura pu-
tes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas
repente, ut ante confessum eorum iudicum videam,
quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud
eosque me, ne quinque quidem reiectis, quod in
proximo reo de consilii sententia constitutum est,

- 41 cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus; idcirco ista editio per se non acerba est.
- 17 An vero nuper clarissimi cives nomen editi iudicis non tulerunt, cum ex CXXV iudicibus, principibus equestris ordinis, quinque et LXX reus reiiceret, L referret, omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent; nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita
- 42 feremus, ut neminem reiiciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare; et illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque iussit, ita fecisses, ut in hunc et suam, et ab hoc observatas tribus ederes; non modo non quererer, sed hunc, iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo. cum enim has tribus edidisti; ignotis te iudicibus uti malle, quam notis, indicavisti. fugisti sententiam legis: aequitatem omnem reiecisti: in tenebris, quam
- 43 in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinenses, aut tribules suos iudices? immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut vero etiam excitarer? Etenim, si reus tribum ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset. et, si quaesitor edendus fuisset,

quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem iustissimumque, edidisset? cuius quidem aequitas, et meae similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione prae se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quaesitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, 18
 quod non eas tribus, quibus hic maxime notus 44
 erat, edideris; sed a te doceo consilium non servatum senatus. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceret? sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent; nos non timide confiteremur. noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. Neque vero tam 45
 durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent: haec enim plena sunt officii, plena observantiae, plena etiam antiquitatis. Isto in genere et fuimus ipsi, cum ambitionis nostrae tempora postulabant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia lar-

gitione devincta, severitatem fenatus, et bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. haec doce, haec profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Placium, conscripisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse; tum mirabor, te nisi armis uti, quae tibi lex dabat, noluisse. tribulibus enim iudicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, 46 sed ne vultus quidem ferre possimus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit; quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc tibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui 49 scirent, iudicare? Ego Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui, gratiosos; quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinans criminoso. si, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitis non esse affecutum. 47 Iam, ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis sponderit, in operas plurimos patris auctoritate et gratia miserit; quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per maiores suos totam Atinatem praefecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripisse, tribules decuriavisse. quod si non potes; noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire poena.

Itaque haesitantem te in hoc fodalitiorum tribuatio crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari et pervagata declamatione contendere. sic enim tecum ago. Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu; doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit. ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne haec vera contentio? placetne sic agi? non possum magis pedem conferre (ut aiunt) aut propius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam insto atque urgeo, infector, posco, atque adeo flagito crimen: quamcunque tribuni, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium; ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit haec alia ratio Plancio, ac Laterensi. nam ut, quas tribus tu tulisti, si iam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare; sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cuiuscunque tribus rationem poposceris, redditurum.

Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis iam superioribus sit Plancius designatus aedilis. quae comitia primum habere coepit consul, cum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor; deinde habere coepit subito, praeter opinionem omnium; ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatae tribus: latum suffragium: descriptae, renuntiatae. longe plurimum valuit Plancius.

nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria praerogativa, tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit; tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum aedilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declaravit? cuius in honore non unius tribus pars, sed comitia
 50 tota comitiis fuerint praerogata? Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuae, quod multi nobiles saepe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, et populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent; non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. nunquam enim nobilitas, integra praesertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, et magnitudo animi, pluris fuit, sicut esse debuit, quam aedilitas; noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse iucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

21 Quaeis etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari; atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. vidit e-

nim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum
 hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo
 cive, C. Claudio, aedilem non esse factum, et eun-
 dem sine repulsa factum esse consulem: vidit, ho-
 minem sibi maxime coniunctum, egregium virum,
 L. Volcatium; vidit, M. Pisonem in ista aedilitate,
 offensusiuncula accepta, summos a populo Romano
 esse honores adeptos. Avus vero tuus, et P. Nasit-
 cae, tibi aedilitiam praedicaret repulsam, quo cive
 neminem ego statuo in hac republica fortiorem; et
 C. Marii, qui duabus aedilitatis acceptis repulsis, sep-
 ties consul est factus; et L. Caesaris, Cn. Octavii,
 M. Tullii: quos omnes scimus aedilitate praeteritos,
 consules esse factos. Sed quid ego aedilitias repul- 52
 sas colligo? quae saepe eiusmodi habitae sunt, ut
 iis, qui praeteriti essent, benigne a populo factum
 videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summa
 nobilitate et eloquentia, quaestor C. Coelius, clarif-
 simus ac fortissimus adolescens; tribuni plebis P. Ru-
 tilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes,
 facti non sunt: quos tamen omnes consules factos
 scimus esse. Quae tibi ultro pater, et maiores tui
 non consolandi tui gratia dicerent; neque vero,
 quo te liberarent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a
 te suscepta videatur; sed ut te ad cursum istum te-
 nendum, quem a prima aetate suscepisti, cohorta-
 rentur. nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de
 te detractum: detractum dico? si mehercules vere,
 quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam
 de virtute significatum tua. Noli enim existimare, 22
 non magnum quendam motum fuisse illius petitio-

nis tuae, de qua, ne aliquid iurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa republica sentires. fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel aetatis tuae ratio postulabat. Quamobrem
 53 in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere poterunt, providentem ante et praecaventem nunquam certe movebunt.

An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, si una tribus non tulissent? At nonnullas punctis pae-
 ne totidem. Quippe cum iam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent. quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. neque enim unquam maiores nostri sortitionem constituissent aedilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competitio-
 54 res pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam; nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarum tribuum, quo vos adiuveremini, fecisse; eosdem, cum iam essent experti, quid valerent, restrictos et tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias. quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum iudicas? an dicis

eum te arripuisse, a quo non sis rogatus? Nam quod
questus es, plures te testes habere de Voltinia, quam
quot in ea tribu puncta tuleris; indicas, aut eos tes-
tes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te
praeterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum suf-
fragia tulisse. Illud vero crimen de nummis, quos in 23
circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re re- 55
centi; nunc in causa refrixit. neque enim, qui illi
nummi fuerint, nec quae tribus, nec, qui divisor,
ostenderis. Atque is quidem eductus ad consules, qui
tum in crimen vocabatur, se inique a tuis iactatum
graviter querebatur. qui si erat divisor, praesertim
eius, quem tu habebas reum; cur abs te reus non
est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc
iudicium praeiudicii comparasti? Sed neque tu ha-
bes haec, neque eis confidis. alia te ratio, alia co-
gitatio ad spem huius opprimendi excitavit. mag-
nae sunt in te opes: late patet gratia: multi amici,
multi cupidi tui, multi fautores laudis tuae: multi
huic invident: multis etiam pater, optimus vir, ni-
mium retinens equestris iuris et libertatis videtur:
multi etiam communes inimici reorum omnium; qui
ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi
aut moveant animos iudicum suis testimoniis, aut
gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob
eam causam, dignitatem, quam volunt, consequan-
tur. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo mo- 56
re pristino non videbitis: non quo mihi fas sit
quidquam defugere, quod salus Plancii postulet;
sed quia neque necesse est, me id persequi voce,
quod vos mente videatis; et quod ita de me me-

riti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestrae prudentiae assumere, meae modestiae remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, iudices, cum huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato disperseoque sermoni, fortunas innocentium subiiciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt. nihil est autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo. sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit eiusmodi, ut non existet auctor, qui audierit; aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit: huius illa vox vulgaris, *audivi*, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

24 Sed venio iam ad L. Cassium, familiarem meum,

58 cuius ex oratione ne illum quidem Iuventium tecum exposulavi; quem ille omni et virtute et humanitate ornatus adolescens primum de plebe aedilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino; non, ut opinor, admirere, cum ego ipse non abhorrens a studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio,

digna equitis Romani vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos et ingenio et humanitati tuae tribueretur: respondebo ad ea, quae dixisti; quae pleraque de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quaesisti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse iam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet, haec illi soleo praecipere, (quamquam ad praecepta aetas non est gravis,) quae ille a Iove ortus, suis praecipit filiis:

Vigilandum est semper: multae insidiae sunt bonis.
Noctis cetera:

Non te id quod multi inuideant...

quae scripsit gravis ille et ingeniosus poeta; scripsit, non ut illos regios pueros, qui iam nusquam erant, sed ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret. Quaeris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis aedilis fieri non potuisset; sed hoc praestaret, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus et infimis sunt pares; gloriae dispares. Quis nostrum se dicit M'. Curio, quis C. Fabricio, quis C. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano,

Marcello, Maximo? tamen eosdem fumus honorum gradus, quos illi, affecuti. Etenim in virtute multi adscensus; ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum praestet. honorum populi finis est, consulatus: quem magistratum iam octingenti fere consecuti sunt. horum, si diligenter quaeras, vix decimam partem reperies gloria dignam. sed nemo unquam sic egit, ut tu: Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quaestor est factus, et tribunus plebis, et aedilis, quam si esset summo loco natus: sed haec, pari loco orti,

61 sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos T. Didii, et C. Marii; et quaeris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quae castra viderit: qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quaestor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre ma-

62 luerit. Quaeris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num iurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de iure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint, satisfacere non possunt; non in iis, qui abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguae volubilitas, non ars,

non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro tectore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit; si autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori praeficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi rei-publicae villicos: in quibus si qua praeterea est ars, facile patitur. si minus; virtute eorum et innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus? quotus quisque iuris peritus est? ut eos numeres, qui volunt esse: quod si praeterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

Iubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil ²⁶ potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis ⁶³ fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat; et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modo confiteor, summa in Laterense ornamenta esse; sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres; alia quaedam inania et levia conquiras. Praeneste fecisse ludos. Quid? alii quaestores non fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse. Quis negat? sed ita multa Romae geruntur, ut vix ea, quae fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse, si de quaestura mea dixerō. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me

postea fuisse in maximis imperiis arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quaesturae laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quaesturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Vere mehercules hoc dicam: fictum existimabam, nihil homines aliud Romae, nisi de quaestura mea, loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, fociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi. Itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. At ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens e provincia, Puteolos forte venissem, cum plurimi et lautissimi solent esse in iis locis; concidi paene, iudices, cum ex me quidam quaesisset, quo die Roma exissem, et numquid in ea esset novi. cui cum respondissem, me e provincia decedere: Etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa. Huic ego iam stomachans fastidiose, Immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, Quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quaestorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad

66 aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere; destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare; feci, ut postea quotidie me praesentem

viderent : habitavi in oculis : preffi forum : neminem a congressu meo, neque ianitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum ? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis, has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino unquam effem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificentum et praeclarum putavi, *Clarorum virorum atque magnorum, non minus otii, quam negotii, rationem exstare oportere.* Ita, si quam habeo laudem, quae, quanta sit, nescio, parta Romae est, quaesita in foro : meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda. Eadem 67 igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam; hoc facilius fortasse, quod ego huc a me ortus, et per me nixus, ascendendi; istius egregia virtus adiuvabitur commendatione maiorum. Sed, ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe abfuit, nisi forte, lege, necessitate : non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli; at valuit assiduitate, valuit observandis amicis, valuit liberalitate : fuit in oculis : petivit : ea est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eisdem honores consecuti sunt. Nam, quod ais, Cassi, 28 non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, 68 quod iis aequae meae salus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor. sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri, et cives, aedilitiis comitiis

aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis Plancio : utrum igitur me conturbare oportet? an ceteris, cum cuiusque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniae debitio, et gratiae. nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, aes retinet alienum: gratiam autem, et qui refert, habet; et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. neque ego nunc Plancio definam debere, si hoc solvero; nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset. Quae-
 69 ris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse iucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim; nec vides, istorum ipsorum caritate ad huius salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari. Nam neque illis huius salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius; et ego ipse nunquam illos adspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, huiusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicae: Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit,
 29 nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi; Q. Metellum Pium, consulem, praetoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cum quidem non dubitaret et consul, et homo nobilissimus, patronum il-

lum esse suum, et familiae suae [nobilissimae] dicere. Quo loco quaero ex te, num id in iudicio ⁷⁰ Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romae esse potuisset, aut patrem eius, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! vulnus illud reipublicae, dedecus huius imperii, turpitude populi Romani, non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, et non parricidae patriae nominandi sunt, graviolem potuerunt reipublicae infligere securim, quam, cum illum e civitate eiecerunt, qui praetor finitimo, consul domestico bello rempublicam liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium ⁷¹ Plancii facio, et, ut ais, id verbis exaggero. quasi vero me tuo arbitrato, et non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non iugulavit? immo vero, quia iugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meaeque vitae nullas ab illis infidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit ullorum unquam barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? an fuisse in iis aliquem aut famae metum, aut poenae, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi forte existimas, eos idcirco vitae meae pepercisse, quod de reditu meo non timerent. et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis

his, stante urbe et curia, redituum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, et is civis, praedicare, vitam meam, quae fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam.

30 Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus for-
 72 tasse vehementer, quam abs te sum provocatus; sed profecto nec considerate minus, nec minus amice. nam primum illud fuit asperius, me, quae de Plancio dicerem, mentiri, et temporis causa fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem et solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multae, parum iustae necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiae? quae si non essent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate hominem defenderem. fingenda fuit mihi, iudices, causa peracute, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus, non potest,) sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum ceteri
 73 vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur; eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui,

cum mihi esses amicissimus; cum vel periculum vitae tuae mecum sociare voluisses; cum me in illo tristi et acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis profectus esses; cum meos liberos et uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod eius in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quae est a me prima habita in senatu? in qua cum perpauca nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam praeteriri; statuissemque eos solum nominare, qui causae nostrae duces et quasi signiferi fuissent; in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quae propter rei magnitudinem dicta descripto est: in qua ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, et huius tanti officii servitutem adstringebam testimonio sempiterno. Nolo cetera, quae a me mandata sunt literis, recitare: praetermitto, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti literarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini iudiciorum, esse videatur.

Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quousque ista 31* *dicis? nihil in Cispio profecisti: obsoletae iam sunt 75* *preces tuae.* De Cispio mihi ne tu obiicies, quem ego de me bene meritum quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? et ei dices, *Quousque,*

- quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, *Quousque*, haec poterat esse invidia: Datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipsum id non obtinuerit, dici, *Quousque*, iridentis magis est, quam reprehendentis. nisi forte ego unus ita me gessi in iudiciis; ita et cum his, et inter hos vixi; is in causis patronus, is in republica civis et sum, et semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a
- 76 iudicibus debeam unquam impetrare. Et mihi lacrymulam Cispiani iudicii obiectas. sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lacrymulam*. Vide, quam me verbi tui poeniteat. non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, et fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, similtates, quas mecum habebat, deposuisset, meaeque salutis non modo non oppugnator (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem?
- 77 Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.
- 32 Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adiumenti dignitati meae. atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii, fortissimi et constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut in Plancio, nunquam dissimulavi me plurimum debere, semperque prae me feram. nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitae dimicationes, nec pro repub-

lica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, et iniuriam praetoris, ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius; existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum tantum iam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An vero putas, iudices idcirco minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? an, cum populus Romanus illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magistratibus defensor salutis meae, cui senatus pro me gratias agendas putavit,) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, haec cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum,) sed certe exercitus: non quia multis debeo, (leve enim onus, beneficii gratia;) sed quia saepe concurrit, propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus 79 examinato, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque intersit, et quid a me cuiusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si 33 vis, existimatio, laus, aedilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunae. Salvum tu me esse cupisti;

hic fecit etiam, ut esse possem. distineor tamen et divellor dolore, et in causa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius, multo citius meam salutem pro te abiecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuae. Etenim, iudices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me et gratum esse, et videri. Haec est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriae beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam iustis honoribus, et memoriam persolvunt? Quae potest esse iucunditas vitae, sublatis amicitis? quae porro amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus ipse, ubi alatus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cuius opes tantae esse possunt, aut unquam fuerunt, quae sine multorum amicorum officiis stare possint? quae certe, sublata memoria et gratia, nullae extare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiae significatione alligari; nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare. Quae cum ita sint, iam succumbam, Laterensis, isti tuae orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam

ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: pe-
tamque a vobis, iudices, ut eum beneficio com-
plectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit,
quod gratum praeter modum dicat esse. Ne-
que enim ad negligendam meam gratiam debet va-
lere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec liti-
giosos esse, quo minus me apud vos valere oport-
teret. Quasi vero in amicitia mea non haec prae-
sidia (si qua forte sunt in me) parata semper ami-
cis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de
me tantum audeo dicere, amicitiam meam volup-
tati pluribus, quam praesidio fuisse: meque vehe-
menter vitae meae poeniteret, si in mea familiari-
rate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

Sed hoc nescio quomodo frequenter in me con- 34
gessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in 83
ludos causam conicere noluisse, ne ego, mea con-
suetudine aliquid de thenfis misericordiae causa di-
cerem: quod in aliis aedilibus ante fecissem. Non-
nihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti ornamen-
tum orationis meae. deridebor, si mentionem then-
sarum fecero, cum tu id praedixeris. sine thenfis au-
tem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me
idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, ut mise-
rabiliores epilogos possem dicere. Non vobis vi-
deor cum aliquo declamatore, non cum laboris et
fori discipulo disputare? Rhodi enim, inquit, non 84
fui. me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicaeae (pu-
tabam in Vaccaeis dicturum) bis [in Bithynia].
Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio
cur severiorem Nicaeam putes, quam Rhodum: si

ſpectanda cauſa eſt; et tu in Bithynia ſumma cum dignitate fuiſti, et ego Rhodi non minore. Nam, quod in eo me reprehendiſti, quod nimium multos defenderim; utinam et tu, qui potes, et ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! ſed ſit veſtra diligentia, qui in cauſis ponderandis omnes fere repudiatis, ut ad nos pleraeque confluant, qui miſeris et laborantibus nihil negare poſſumus.

85 Admonuiſti etiam, quod in Creta fuiſſes, aliquid in petitionem tuam dici potuiſſe: me id perdidiffe. Uter igitur noſtrum eſt cupidior dicti? egone, qui quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipſe in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus geſtis nullas literas miſiſſe, quod mihi meae, quas ad aliquem miſiſſem, obuiſſent. quas ego mihi obuiſſe non intelligo; reipublicae video prodeſſe potuiſſe.

35 Sed ſunt haec leviora: illa vero graviora atque
86 magna, quod meum diſceſſum, quem ſaepe defle-
ras, nunc quaſi reprehendere et ſubaccuſare volu-
iſti. dixiſti enim, non auxilium mihi, ſed me auxi-
lio defuiſſe. Ego vero fateor mehercule, quod vide-
rim mihi auxilium non deeſſe, idcirco me illi auxi-
lio peperciſſe. qui enim ſtatus, quod diſcrimen,
quae fuerit in republica tempeſtas illa, quis neſcit? Tribunitius me terror, an conſularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros ſine ferro viceram? Conſules poſt hominum memoriam taeterrimi atque turpiſſimi, ſicut et illa principia, et hi recentes rerum exitus declararunt; quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emtis pro-

vinciis, a senatu, a republica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effeminata, secum et illos et consules facere, acerbissime personabat. egentes in locupletes, perditum in bonos, servi in dominos armabantur. Aderat mecum 87
senatus, et quidem veste mutata: quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint; edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille [Catilinae] consul, proscriptionis denuntiatione terrebat: ac tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini et vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxiliis studentibus 36
atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor; sed erat non iure, non legibus, non disceptando decertandum: (nam profecto, praesertim tam bona in causa, nunquam, quo ceteri saepe abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset:) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum; quibus a servis, atque a fervorum ducibus caedem fieri senatus, et honorum, reipublicae exitiosum fuisset. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse praeclearum, si finem eum vincendi viderem: quem profecto non videbam. Ubi enim praesto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus im-

probos cives respublica vicit armatis : aut , si minus
 fortes , attamen tam iusti , quam P. Mucius , qui ar-
 ma , quae privatus P. Scipio sumferat , ea , Ti. Grac-
 cho interemto , iure optimo sumta esse defendit ?
 Effet igitur pugnandum cum consulibus . nihil am-
 plius dico , nisi illud , Victoriae nostrae graves ad-
 versarios paratos ; interitus nullos ultores esse vi-
 29 debam . Hisce ego auxiliis salutis meae si idcirco de-
 fui , quia nolui dimicare ; fatebor , id quod vis , non
 mihi auxilium , sed me auxilio defuisse . sin autem ,
 quo maiora studia in me bonorum fuerunt , hoc iis
 magis consulendum et parcendum putavi ; tu id in
 me reprehendis , quod Q. Metello laudi datum est , ho-
 dieque est , et semper erit maximae gloriae ? quem , ut
 potes ex multis audire , qui tum affuerunt , constat ,
 invitissimis viris bonis , cessisse ; nec fuisse dubium ,
 quin contentione et armis superior posset esse . Ergo
 ille cum suum , non cum senatus factum defende-
 ret ; cum perseverantiam sententiae suae , non sa-
 lutem reipublicae retinisset ; tamen , quod illud vo-
 luntarium vulnus accepit , iustissimos omnium Me-
 tellorum et clarissimos triumphos gloriae laude supe-
 ravit , quod et illos ipsos improbissimos cives in-
 terfici noluit , et , ne quis bonus interiret in ea-
 dem caede , providit : ego , tantis periculis proposi-
 tis , cum , si victus essem , interitus reipublicae , si
 vicissem , infinita dimicatio pararetur , committe-
 rem , ut idem perditor reipublicae nominarer , qui
 37 servator fuisset ? Mortem me timuisse dicis . Ego
 30 vero ne immortalitatem quidem contra republi-
 cam accipiendam putarem , nedum emori cum per-

nicie reipublicae vellem. nam, qui pro republica vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis,) nunquam mehercule eos mortem potius, quam immortalitatem assequutos putavi. Ego vero, si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile praesidium salutis suae perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumsisset; tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremtum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus populusque Romanus. An, si unquam in me vitae cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium parricidarum tela commossem? quae, si viginti quiessem dies, in aliorum iugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitae cupiditas contra rempublicam est turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

Nam quod te in republica liberum esse gloria-⁹¹ tus es, id ego et fateor et laetor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam, ³⁸ si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam; primum, si bene de me meritis gratum me praebeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: sin autem, sine ullo reipublicae detrimento, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum; certe non modo non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem,

- 92 boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese non, ut oportuisset, laetos et uberes, sed magna acerbitate permixtos, tulissem, ut iam mihi fervirem, consulere meis: se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset.
- 93 Quid, si horum ego nihil cogito? et idem sum in republica, qui fui semper? tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus. quod est longe fecus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reipublicae, qui quoniam versatur, eam deligere partem, ad quam
- 39 nos illius utilitas salusque converterit. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meae, (nam haec privatim fortasse officiorum memoriam et gratiam quaerunt,) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicae pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedant? ego C. Caesaris laudibus desim, quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis iudiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear, non iudicium aliquod habuisse de reipublicae utilitate, sed hominibus amicum aut inimicum fuisse.
- 94 An, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum; cum tem-

pestate pugnam periculose potius, quam illi, salute praesertim proposita, obtemperem et paream? Neque enim inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod navigium atque cursum, ex reipublicae tempestate moderari. Ego vero haec didici, haec vidi, haec scripta legi: haec de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac republica, et in aliis civitatibus monumenta nobis literae prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem, sed, quascunque reipublicae status, inclinatio temporum, ratio concordiae postulare, esse defendendas. quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam; libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, 40
dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me 95
arcem facere ex cloaca, lapidemque e sepulchro venerari pro deo. neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cuius ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, iuris, senatus, bonorum omnium, cedens, cum mea domus ardore suo deflagrationem urbi atque Italiae toti minaretur, nisi quievisssem; Siciliam petivi animo, quae et ipsa erat mihi, sicut domus una, coniuncta; et obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maxime cum vetusta anicitia, tum mei fratris colle-

96 gia, tum respublica sociarat. Vide nunc caliginem
 temporum illorum. Cum ipsa paene insula mihi sese
 obviam ferre vellet; praetor ille eiusdem tribuni
 plebis concionibus propter eandem reipublicae cau-
 sam saepe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Si-
 ciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali
 civi et viro, benevolentiam in me, memoriam com-
 muniū temporum, pietatem, humanitatem, fidem
 defuisse? Nihil, iudices, est eorum: sed, quam tem-
 pestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut
 eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum, confi-
 lio repente mutato, iter a Vibone Brundisium terra
 petere contendi, nam maritimos cursus pracludebat
 41 hiemis magnitudo. Cum omnia illa municipia, quae
 97 sunt a Vibone Brundisium, in fide mea, iudices, es-
 sent; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno
 cum suo metu praestiterunt. Brundisium veni, vel
 potius ad moenia accessi. urbem unam mihi amicissi-
 mam declinavi, quae se vel potius excindi, quam, e
 suo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hor-
 tos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis me-
 tus, publicatio bonorum, exsilium, mors propone-
 retur, haec perpeti, si acciderent, maluit, quam cu-
 stodiam mei capitis dimittere. Huius ego, et paren-
 tis eius, prudentissimi atque optimi senis, et utrius-
 que filii manibus, in navi tuta ac fideli collocatus,
 eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens,
 Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere con-
 98 tendi. Quo cum venissem, cognovi, id quod audie-
 ram, refertam esse Graeciam sceleratissimorum ho-
 minum ac nefariorum: quorum impium ferrum ignes-

que pestiferos meus ille consulatus e manibus extorferat: qui antequam de meo adventu audire potuissent, cum tantum abessent aliquorum dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic vero simul atque me mare transisse cognovit (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, me, quod faciam, et grate, et pie facere: huic, quae pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere) nam, simulac me Dyrrhachium attingisse audivit; statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata, profectus est. O acerbam mihi, ⁹⁹ iudices, memoriam temporis illius et loci, cum hic in me incidit, cum complexus est, consperfitque lacrymis, nec loqui prae moerore potuit! o rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessalonicam me, in quaestoriumque perduxit! Hic ego nunc de praetore Macedoniae nihil dicam amplius, nisi, eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse; sed eadem timuisse, quae ceteros. Cn. Plancium fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quae timerentur, mecum ea subire et perpeti vellet. Qui, cum ad me ¹⁰⁰ L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus coniuratis audierat, animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire (propter eius provinciae mecum et cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus: vi me, inquam, Plancius, et complexu suo retinuit, multos-

que menses a capite meo non discessit, abiecta quæstoria persona, comitisque sumta.

42 O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o flebiles
 101 vigilias! o noctes acerbas! o custodiam etiam mei
 capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non
 profum, qui fortasse mortuus profuissem. memini
 enim, memini, neque unquam obliviscar noctis il-
 lius, cum tibi vigilantem, affidentem, moerentem, vana
 quaedam miser, atque inania, falsa spe inductus,
 pollicebar; me, si essem in patriam restitutus, præ-
 sentem, tibi gratiam relaturum: sin autem vitam
 mihi fors ademisset, aut vis aliqua maior reditum
 peremisset; hos, hos (quos enim ego tum alios
 animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præ-
 mia pro me persoluturos. Quid me adspectas? quid
 mea promissa repetis? quid meam fidem imploras?
 nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed
 de horum erga me benevolentia promittebam: hos
 pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo
 capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum
 desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum si-
 mul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter
 lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbis-
 102 tatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud,
 nisi moerere? nisi flere? nisi te cum mea salute com-
 plecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi
 reddiderunt. Te tamen, exsurge quæso, retinebo et
 complectar; nec me solum deprecatores fortuna-
 rum tuarum, sed comitem fociumque profitebor:
 atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo,
 tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam

meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meae: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecumque vos simul hic miserrimus, et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his praesertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare laetitiam, gloriantibus vos iam oblitos mei salutisque eius, a quo mea salus conservata est, hostes existisse: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatae vestrae voluntatis erga me: finite me, quod vobis fretus huic saepe promisi, id a vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro et obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adiutor fuisti, meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti; ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuae me etiam lacrymae impediunt, vestraeque, iudices, non solum meae: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me; quoniam illis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me saepe et multum profudistis.

M. TULLII
CICERONIS
PRO
P. SEXTIO
ORATIO SECUNDA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

P. Sextius tribunus plebis fuit, P. Lentulo Spinthere & Q. Metello Celere consulibus. Is cum esset Ciceronis & optimatum omnium amantissimus, totum tribunatum suum & ad Ciceronem restituendum & ad perniciosas leges impediendas contulit. Quae res parum abfuit, quin ei summam perniciem afferret. Nam cum primo, senatusconsulto de revocando Cicerone facto, Fabricius tribunus pl. iix Kal. Febr. rostra conscendisset, ut ad populum de eadem re ferret, operae Clodianae impetum in eum fecerunt, ut eum de rostris deiicerent, & orta utrinque pugna, magna caedes facta est: deinde cum Q. Metellus in templo Castoris cum populo ageret, & legem aliquam ad populum ferret, Sextiusque eam perniciosam existimans, descendisset, eique obnuntiavisset; iterum vis a Clodianis orta est, qua ipse paene Sextius est deletus. Harum rerum culpam cum in Sextium conferre Clodiani cuperent, eum proximo anno *lege Lutatia* reum de vi fecerunt. In quo periculo cum praeter alios Hortensius & Cicero subvenissent, eumque orationibus defendissent, absolutus est iudicum sententiis. Defensionis autem Ciceronianae haec est ratio, ut, qualis Sextius inde a pueritia, inprimisque in Tribunatu fuerit, commemoret, & quaecunque vis in foro & in templo Castoris versata sit, eam a Clodianis ortam esse ostendat. Et quoniam accusator

Sextii quaedam etiam in Ciceronem dixerat, inprimisque; quatenam esset illa optimatum natio, per ludibrium ex Cicerone quaesierat; hac occasione arrepta, fuse & graviter, qui sint optimates & populares, docet, & simul ostendit, populum Romanum etiam nunc in comitiis, concionibus ludisque significare, magis sibi optimates quam populares placere.

SI quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quod, pro tantis opibus reipublicae, tantaque dignitate imperii, nequaquam fatis multi cives forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis; et pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipublicae consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscuiusque casu cogitando recordari, uno adspectu intueri potestis, eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarent, et latrocinio domestico liberarint, moestos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicare; eos autem, qui omnia divina et humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum alacres laetosque volitare, sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. In quo cum multa sint indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod iam non per latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur; et, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis

delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, iudices, quia, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficio, esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis; iis potissimum vox haec ferviat, quorum opera et mihi, et vobis, et populo Romano restituta est.

- 2 Et, quamquam a Q. Hortensio, clarissimo viro at-
 3 que eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata; nihilque ab eo praetermissum est, quod aut pro re-
 publica conquerendum fuit, aut pro reo disputan-
 dum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propug-
 natio ei potissimum defuisse videatur, per quem est
 perfectum, ne ceteris civibus deesset. Atque ego sic
 statuo, iudices, a me in hac causa atque hoc extremo
 dicendi loco, pietatis potius, quam defensionis; que-
 relae, quam eloquentiae; doloris, quam ingenii par-
 4 tes esse susceptas. Itaque, si aut acrius egero, aut
 liberius, quam qui ante me dixerunt; peto a vobis,
 ut tantum orationi meae concedatis, quantum et
 pio dolori et iustae iracundiae concedendum pute-
 tis. neque enim officio coniunctior dolor ullius es-
 se potest, quam hic meus, susceptus ex hominis,
 de me optime meriti, periculo; neque iracundia
 magis ulla laudanda, quam ea, quae me inflammat
 eorum scelere, qui cum omnibus salutis meae de-
 fensoribus bellum esse sibi gerendum iudicaverunt.
 5 Sed, quoniam singulis criminibus ceteri responde-
 runt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de gene-
 re vitae, de natura, de moribus, de incredibile amo-

re in bonos, de studio conservandae salutis communis atque otii; contendamque, si modo id consequi potero, ut in hac confusa atque universa defensione, nihil a me, quod ad vestram quaestionem, nihil, quod ad reum, nihil, quod ad rempublicam pertineat, praetermissum esse videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis everfae atque afflictæ reipublicæ P. Sextii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus; non aggrediar ad illa maxima atque amplissima prius, quam docue-ro, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ summis in rebus laudes excitatae sint.

Parente P. Sextius natus est, iudices, homine, ³ ut plerique meministis, et sapiente, et sancto, et ⁶ severo: qui, cum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albinii filiam; ex qua hic est puer, et nupta iam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus maxime, et iucundus esset. Ademit Albinii foci nomen mors filiae, sed caritatem illius necessitudinis et benevolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate eius, vel sollicitudine et molestia iudicare. Duxit uxorem, patre vivo, optimi, at calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis. Clara in hoc P. Sextii pietas existit, et omnibus grata, quod et Massiliam statim profectus est, ut focerum videre consolarique posset, fluctibus reipublicæ expulsum,

in alienis terris iacentem, quem in maiorum suorum vestigiis stare oportebat; et ad eum filiam eius adduxit, ut illo insperato adspectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem moeroris sui deponeret; et maximis officiis et illius aerumnam, quoad vixit, et filiae solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia; sed mihi ante oculos obversatur reipublicae dignitas, quae me ad sese rapit, haec minora relinquere hortatur.

- 3 Quaesitor hic C. Antonii, collegae mei, iudices, fuit forte, sed societate consiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, praeter unum: nunquam illum in illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut infitendo tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando, si meam in illum indulgentiam, coniunctam cum summa custodia reipublicae, laudare vere solebatis; par prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem observavit, ut et illi quaesitor bonus, et vo-
- 4 bis omnibus optimus civis videretur. Idem, cum illa
5 coniuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret, venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia et scelerata manu attentari suspicabamur: et inde ^{idem} M. Aulanum, tribunum mi-

litum Antonii, Capua praecipitem eiecit, hominem perditum, et non obscure Pisauri, et in aliis agri Gallici partibus, in illa coniuratione versatum. Idemque C. Marcellum, cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam coniecisset, exterminandum ex illa urbe curavit. qua de causa et tum conventus ille Capuae, qui propter salutem illius urbis consulatu conservatam meo me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; et hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque, fortissimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant, periculumque decreto suo deprecantur. Recitata, quaeso, P. Sexti, quid decreverint Capuae decuriones; ut iam puerilis tua vox possit [aliquid] significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborarit, effectura esse videatur. **DECRETUM DECURIONUM.** Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelae, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia; sed recito memoriam perfuncti periculi, praedicationem amplissimi beneficii, vicem officii praesentis, testimonium praeteriti temporis. Atque illis temporibus iisdem, cum iam Capuam metu Sextius liberasset, urbem senatus atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent; ego literis eum Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. quibus hic literis lectis ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut

illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite literas, et vestram memoriam ad timoris praeteriti cogitationem excitate. LITERAE CICERONIS CONSULIS. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum, extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquaeque coniurationis impetus et conatus sunt retardati. Ac, posteaquam est intellectum, Catone, tribuno plebis fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum, sine militum praesidio tueri facile maiestatem suam, et dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent; Sextius, cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium confectus. Hic ego quid praedicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admoverit homini, studioso fortassis victoriae, sed tamen nimium communem Martem bellicae casum metuenti? Longum est ea dicere; sed hoc breve dicam. Si M. Petreii non excellens animaret amore reipublicae, non praestans in republica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari existisset, neque adiutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus, neque unquam Catilina, cum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emerisset, atque aestatem integram nactus, Italiae calles et pastorum stabula praeclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiae vastitate miserrima concidisset.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. 13
 Sextius; ut quaesturam Macedoniae relinquam, et
 aliquando ad haec propiora veniam. quamquam non
 est omittenda singularis illa integritas provincialis,
 cuius ego nuper in Macedonia vidi vestigia non
 pressa leviter ad exigui praedicationem temporis,
 sed fixa ad memoriam illius provinciae sempiter-
 nam. Verum haec ita praetereamus, ut tamen in-
 tuentes, et respectantes relinquamus. Ad tribuna- 6
 tum, quia ipse ad sese iam dudum vocat, et quo-
 dammodo absorbet orationem meam, contento stu-
 dio cursuque veniamus. De quo quidem tribunatu 14
 ita dictum a Q. Hortensio, ut eius oratio non de-
 fensionem modo criminum videretur continere, sed
 etiam memoria digna esset, uti et reipublicae ca-
 pessendae auctoritatem, disciplinamque praescribe-
 ret. sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus
 P. Sextii nihil aliud, nisi meum nomen causamque
 sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbi-
 tror, si non subtilius disputandum, at certe, iudi-
 ces, dolentius deplorandum. Qua in oratione si
 asperius in quosdam homines invehi vellem, quis
 non concederet, ut eos, quorum sceleris furore
 violatus essem, vocis libertate perfringerem? Sed
 ut agam moderate, et huic potius tempori serviam,
 quam dolori meo: si qui occulte a salute nostra
 dissentiant, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquan-
 do, atque iidem nunc tacent, et quiescunt; nos
 quoque sumus obliti: si qui se offerunt insolenter et
 insectantur, quoad ferri poterunt, perferemus; ne-
 que quemquam offendet oratio mea, nisi qui se

ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur.

- 15 Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum superioris anni reipublicae naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia versata. Fuerat ille annus in
- 7 reipublicae magno motu, et multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in universam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditum, mihi iratum, sed multo acrius otii et communis salutis inimicum. Hunc vir clarissimus, mihi que, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, foedere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se foedus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cauctorem alieni periculi
- 16 suis propriis periculis terruisset. Hanc taetram immanemque belluam, vincam auspiciis, alligatam more maiorum, constrictam legum sacratarum catenis, solvit subito [legum] consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus; ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum. qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis. qui enim in eiusmodi vita nervi esse potuerunt hominis, fraternis flagitiis, fororiis stupris, omni inaudita libidine infamis? Sed fuit pro-
- 17 fecto quaedam illa reipublicae fortuna fatalis, ut

ille caecus atque amens tribunus plebis nancifce-
 retur, quid dicam consules? hocine ut ego ap-
 pellem nomine everfores huius imperii? prodito-
 res vestrae dignitatis? hostes honorum omnium?
 qui ad delendum senatum, affligendum equestrem
 ordinem, exstinguenda omnia iura atque instituta
 maiorum, se illis fascibus ceterisque insignibus sum-
 mi honoris atque imperii ornatos esse arbitraban-
 tur? Quorum, per deos immortales, si nondum
 scelera vulneraque iniusta reipublicae vultis recor-
 dari, vultum atque incessum animis intueamini. fa-
 cilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora
 ipsa oculis proposueritis. Alter unguentis affluens, 8
 calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum, ac 18
 veteres vexatores aetatae suae, puteali et foenera-
 torum gregibus inflatus atque percussus, olim, ne
 Scyllaeo illo aeris alieni in freto ad columnam ad-
 haeresceret, in tribunatus portum perfugerat, con-
 temnebat equites Romanos, minitabatur senatui,
 venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne
 de ambitu causam diceret, praedicabat, ab iisdem-
 que se, etiam invito senatu, provinciam sperare di-
 cebat; eamque nisi adeptus esset, se incolumem
 nullo modo fore arbitrabatur. Alter, o dii boni! 19
 quam taeter incedebat! quam truculentus! quam
 terribilis adspectu! unum aliquem te ex barbatis il-
 lis, exemplum imperii veteris, imaginem antiqui-
 tatis, columnen reipublicae diceres intueri. vestitus
 aspere nostra hac purpura plebeia ac paene fusca;
 capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum
 imaginis ornandae causa duumviratum gerebat, Se-
 Cicer. Oper. Vol. V. A a

pliam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicae videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tanquam Atlante coelum, niti videretur. Erat denique hic omnium sermo: Est tamen reipublicae magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque coeno: vultu, medius fidius, collegae sui libidinem levitatemque franget: habebit senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor et dux bonis: mihi denique homines praecipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum plebis furiosum et audacem, cum amicum et affinem, tum etiam fortem et gravem consulem. Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, et gubernacula reipublicae tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cum is praeter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam adspicere posset? Alter multos plane in omnes partes fefellit. erat enim hominum opinioni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, et, quia utile est reipublicae, nobiles homines esse dignos maioribus suis; et quia valet apud nos, clarorum hominum et bene de republica meritum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem

semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, et quod erat eo nomine, ut ingenerata familiae frugalitas videretur; favebant, gaudebant, et ad integritatem maiorum spe sua hominem vocabant, materni generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, iudices,) tantum esse in homine sceleris, audaciae, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi, nunquam putavi. nequam esse hominem, et levem, et falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. etenim animus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur; sed haec obstructio nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspicere non possit. Videbamus genus vitae, desidiam, inertiam: inclusas eius libidines, qui paulo propius accefferant, intuebantur. denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos eius sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus philosophos, nescio quos; neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur praeter ceteros esse auctores et laudatores voluptatis: cuius, et quo tempore, et quo modo, non quaerebat; verbum ipsum omnibus modis animi et corporis devorabat: eosdemque praeclare dicere aiebat, Sapientes omnia sua causa facere: rempublicam capeffere hominem bene sanum non oportere: nihil esse praestabilius otiosa vita, et plena, et conferta voluptatibus: eos autem, qui dicerent, dignitati esse ferviendum, reipublicae consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda,

mortem oppetendam; vaticinari atque insanire dicebat. Ex his affiduis eius quotidianisque sermonibus, et quod videbam, quibuscum hominibus in interiore aedium parte viveret, et quod ita domus ipsa fumabat, ut multa eius sermonis indicia redoleret; statuebam sic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, iudices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat; sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa, et ferri viribus vulnerari: ita cum hominibus enervatis atque exsanguibus consulatus, tanquam gladius, esset datus; qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Foedus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent: exercitum, et pecuniam, quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam et constrictam rempublicam tradidissent. id autem foedus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. Qua re patefacta (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, et de provinciis consulum nominatim.

¶ I Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summae reipublicae a consulibus atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent, prae-

ter furiosum illum tribunum, duo reipublicae turbines, qui non modo praecipitanti patriae non subvenirent, sed eam etiam nimium tarde concidere moerent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus fenarus, ut meam causam susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent. hi non modo negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequabantur. Hic subito cum incre- 26
dibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia convenisset; vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato consilio (quoniam publicis ducibus respublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in aede Concordiae, quod ipsum templum repraesentabat memoriam consulatus mei, cum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat. nam alter ille horridus et severus consulto se domi continebat. Quatum superbia coenum illud ac labes, amplissimi ordinis preces, et clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut contempsit helluo patriae? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille, cum quasi quaestum faceret, amisit? Cum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, et omnes boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi proiecistis, cum vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Ninnius, ad senatum de republica retulit, senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit. O diem illum, iudices, funestum senatui, bonis- 12

27 que omnibus! reipublicae luctuosum! mihi ad domesticum moerorem, gravem! ad posteritatis memoriam, gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam, pro uno cive et bonos omnes privato consensu, et universum senatum publico consilio mutasse vestem? quae quidem tum mutatio non deprecationis causa est facta, sed luctus. quem enim deprecarentur, cum omnes essent fordidati? cumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta, tanto in luctu civitatis, omitto, quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque praedo, fecerit; qui adesse nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meae iusserit, eosque operarum suarum gladiis et lapidibus obiecerit: de consulibus loquor, quorum fide respublica niti debuit.

28 it. Exanimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si paucis ante annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei poenas, quo, me consule, cum gladiis, in clivo Capitolino fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (coniuratos videlicet dicebat,) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus. nam oratio ipsa consulis pernicio-

29 sa potest rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui, cum me ipsum pro summa

familiaritate, quae mihi cum fratre, cum patre eius erat, unice diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit; edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta; quod esset ausus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari. Quid hoc ¹³ homine facias? aut quo civem importunum, aut quopotius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quae sunt ei cum collega immani impuroque coniuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicae civem, non illo ipso tempore una cum senatu, et cum bonis omnibus, casum amici rei publicae lugentem; sed civem Romanum sine ullo iudicio, aut edicto, ex patria consul eiecerit. Ni- ³⁰hil acerbius focii Latini ferre soliti sunt, quam, id quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus iuberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares; et in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque eiiciet nominatim? Hic, si unquam vos eos, qui nunc estis, in republica fore putasset, si denique imaginem iudiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, unquam ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aspernari? civium denique

omnium, novis et inauditis edictis, ius libertatemque pervertere?

31 Etsi me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, iudices; tamen vereor, ne quis forte vestrum miretur, quid haec mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam, eorum, qui ante huius tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ et perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. nam et illam meam cladem vos, et omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus iudicastis; et P. Sextius est reus, non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumserit, necesse est, meam causam præteriti temporis cum huius præsentis defensione esse coniunctam.

14 Erat igitur in luctu senatus: squalibat civitas,
32 publico consilio mutata veste: nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute: cum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis unquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod tantum homines sefellisti, ut negligeres auctoritatem

senatus? optimi cuiusque consilia contemneres? rempublicam proderes? consulare nomen affligeres? etiamne edicere audebas, ne moerent homines meam, suam, reipublicae calamitatem? ne hunc suum dolorem veste significarent? sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat, quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi moerere, aut ceteris supplicare? Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modo nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, et proditoris reipublicae casum lugebunt fortasse, qui volent; civis florentissimi benevolentia bonorum, et optime de salute patriae meriti, periculum, coniunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos putet,) pacto iam foedere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriae, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quae tum contra me, contraque rempublicam dixerat, voce ac sententia sua comprobaverunt. Iisdem consulibus sedentibus atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet; ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret; ut lex Aelia, lex Fufia ne valeret: qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, ser-

33

15

34

vorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur, decuriarentur; ad vim, ad manus, ad caedem, ad direptionem incitarentur. Iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus eiusdem templi tollebantur: armati homines forum et conciones tenebant: caedes lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis et latrociniis possidebat, non aliqua vi sua, sed cum duo consules a republica provinciarum foedere retraxisset, insultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam spe et promissis tenebat.

- 35 Quae cum essent eiusmodi, iudices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet; equester ordo reus a consulibus citaretur; Italiae totius auctoritas repudiaretur; alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur; arma essent in templis, armati in foro; eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce et sententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum excisam et everfam, sed iam captam atque oppressam videremus; tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, iudices, restitissimus. sed me alii metus, atque aliae
- 16 curae suspicionesque moverunt. Exponam enim hodie
- 36 dierno die, iudices, omnem rationem facti et consilii mei; neque huic vestro tanto studio audiendi, neque vero huic tantae multitudini, quanta, mea memoria, nunquam ullo in iudicio fuit, de-

ero. nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despiciatissimi hominis, furori, contemtissimorum consulum levitatem audaciamque pertimui; nimirum me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. Quid enim simile fuit in Q. Me-³⁷tello? cuius causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis deceris Italia tota susceperat. ad suam enim magis quandam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicae spectarat, cum unus in legem per vim latam iurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriae caritate constantiae gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriae, sextum iam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino, iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in causa populari si non moderate, at certe populariter abstinenterque versato. cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet; aut victor multis et fortibus civibus rempublicam orbaret. Meam³⁸ causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque susceperant. eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuisssem, quaeque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium, et pro-

pe gentium, pertinerent : ea conditione gesseram, ut
 meum factum semper omnes praestare tuerique de-
 17 berent. Erat autem mihi contentio non cum victore
 exercitu, sed cum operis conductis, et ad diripiendam
 urbem concitatis. habebam inimicum non C. Ma-
 rium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriae;
 sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos aeris
 alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tri-
 39 buno plebis constrictos addixerat. Nec mihi res erat
 cum Saturnino, qui, quod a se, quaestore Ostien-
 si, per ignominiam, ad principem et senatus et ci-
 vitanis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam
 sciebat, dolorem suum magna contentione animi
 persequabatur; sed cum scurrarum locupletium scorto,
 cum fororis adultero, cum stuprorum sacerdote,
 cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum
 latrone. quos homines, si, id quod facile factu fuit,
 et quod fieri debuit, quodque a me optimi et for-
 tissimi cives flagitabant, vi armisque superassem,
 non verebar, ne quis aut vim vi repulsam repre-
 henderet, aut perditorum civium, vel potius do-
 mesticorum hostium mortem moereret. sed me illa
 moverunt : omnibus in concionibus illa furia cla-
 mabat, se, quae faceret contra salutem meam, fa-
 cere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihi-
 que et nunc, et quoad licuit, amicissimo. M. Cras-
 sus, quocum mihi erant omnes amicitiae necessitu-
 dines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestis-
 simus esse meis fortunis praedicabatur. C. Caesar,
 qui a me nullo meo merito alienus esse debebat,
 inimicissimus esse meae saluti ab eodem quotidiana-

nis concionibus dicebatur. His se tribus auctoribus 46
 in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse
 usurum dicebat. ex quibus unum habere exercitum
 in Italia maximum: duo, qui privati tum essent, et
 praeesse, et parare, si vellent, exercitum posse; id-
 que facturös esse dicebat. nec mihi ille iudicium
 populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec
 discepcionem, aut causae dictionem, sed vim,
 arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat.
 Quid ergo? inimici oratio, vana praesertim, tam 18
 improbe in clarissimos viros coniecta, me movit?
 Me vero non illius oratio, sed eorum taciturnitas,
 in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui
 tum, quamquam ob aliam causam tacebant, tamen
 hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non
 infitiando confiteri videbantur. illi autem aliquo tum
 timore perterriti, quod acta illa atque omnes res
 anni superioris labefactari a praetoribus, infirmari
 a senatu atque principibus civitatis putabant, tribu-
 num popularem a se alienare nolebant, suaque sibi
 propiora pericula esse, quam mea, loquebantur.
 Sed tamen et Crassus a consulibus meam causam 41
 suscipendam esse dicebat, et eorum fidem Pompe-
 ius implorabat; neque se privatum publice suscep-
 tae causae defuturum esse dicebat: quem virum
 studiosum mei, cupidissimum reipublicae conser-
 vandae, [domi meae] certi homines ad eam rem
 compositi monuerunt, ut esset cautior; eiusque
 vitae a me infidias apud me domi positas esse dix-
 erunt: atque hanc ei suspicionem alii literis mitten-
 dis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut il-

le, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Caesâr, quem maxime homines ignari veritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio; erat in Italia eius exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis, inimici mei, fratrem praefecerat.

79 Haec ego cum viderem, (neque enim erant oc-
 42 culta) senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum; consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur; eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam; conciones haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republica neminem mittere; intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen; coniuratorum copias veteres, et fusam illam [ac superatam] Catilinae manum importunam, novo duce, et insperata commutatione rerum esse renovatam. Haec
 43 cum viderem, quid agerem, iudices? scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro defuisse. contenderem contra tribunum plebis privatus armis? vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit a reipublicae peste depelli. Quid deinde? quid reliquatum præstaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo praesertim publico consilio profusus, consules ultores et defensores esset habiturus? cum quidem in concio-

ne dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis cum decertassem, cum consulibus, ceterisque eius ultoribus dimicarem. Ego vero, ^{vel} si mihi ~~unum~~ pereundum non 44 fuisset, ac modo accipienda plaga, mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent; semel perire tamen, iudices, maluisssem, quam bis vincere. Erat enim illa altera eiusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. Quid, si in prima contentione, vi tribunitia victus, in foro, cum multis bonis viris concidissem? senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocassent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: a tribuno plebis post interitum meum dissidissent, qui eandem horam meae pestis, et suorum praemiorum esse voluissent. Unum enim mihi restabat illud, quod for- 20 sitan non nemo vir fortis et acris animi magnique 45 dixerit: Restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, patria, testor, et vos penates, patriique dii, me vestrarum sedum templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quae mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem caedemque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, iudices, accidisset, ut multi ex multis locis praedones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent; si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallent: iecissem me ipse potius in

profundum, ut ceteros conservarem, quam illos
 mei tam cupidos, non modo ad certam mortem,
 45 sed in magnum vitae discrimen adducerem. Cum
 vero in hanc reipublicae navem, ereptis senatui gu-
 bernaculis, fluitantem in alto tempestatibus feditio-
 num ac discordiarum, armatae tot classes, nisi ego
 unus deditus essem, incursum viderentur: cum pro-
 scriptio, caedes, direptio denuntiarentur: cum alii
 me suspicione periculi sui non defenderent, alii ve-
 tere odio honorum incitarentur, alii inviderent, alii
 obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem
 suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam at-
 que hunc honorum statum otiumque odissent, et
 ob hasce causas, tot, tamque varias, me unum de-
 poscerent: depugnarem potius cum summo, non
 dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorum-
 que vestrorum, quam ~~non~~ id, quod omnibus im-
 pendebat, unus pro omnibus susciperem ac subi-
 21 rem? Victi essent improbi. At cives; at ab eo pri-
 47 vato, qui sine armis etiam consul rempublicam con-
 servarat. si victi essent boni; qui superesset? non
 ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ip-
 si, ut quidam putant, fuit mors aequo animo oppe-
 tenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res
 ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut e-
 go illas res tantas, in tanta improborum multitudine
 cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculo-
 22 verfabantur? non haec denique a me tum, tan-
 quam fata, in ipsa re gerenda caneantur? an erat
 mihi in tanto luctu meorum, tanta disiunctione,
 tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum,

quas mihi aut natura, aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quaerendoque cognoveram? nesciebam vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quae necessitati deberetur, patriae potius donata, quam reservata naturae videretur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restringui, alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum, fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu. De-⁴⁸ nique, cum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putassem, mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiae, pro patria contempsisse dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? praesertim cum eius essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Por-senae venisset, eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patri virtute praeditus filius, se, ac vitam suam, instructa acie, pro salute populi Romani victoriaque devovisset? ex qua innumerabiles alii partim adipiscendae laudis, partim vitandae turpitudinis causa, mortem in variis bellis, aequissimis animis, oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem huius M. Crassi, for-

rissimum virum, ne videret victorem inimicum,
 eadem sibi manu vitam exhaustisse, qua mortem
 22 saepe hostibus obtulisset? Haec ego et multa alia
 49 cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea
 mors peremisset, neminem unquam fore, qui aude-
 ret suscipere contra improbos cives reipublicae sa-
 lutem. Itaque non solum si vi interissem, sed etiam
 si morbo extinctus essem, fore putabam, ut ex-
 emplum reipublicae conservandae mecum simul in-
 teriret. Quis enim unquam, me a senatu populo-
 que Romano, tanto omnium bonorum studio, non
 restituto, (quod certe, si essem interfectus, acci-
 dere non potuisset,) ullam reipublicae partem cum
 sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur
 rempublicam discessu meo, iudices: caedem a
 vobis liberisque vestris, vastitatem, incendia, ra-
 pinas, meo dolore meoque luctu depuli; et unus
 bis rempublicam servavi, semel gloria, iterum ae-
 rumna mea. neque enim in hoc me hominem esse
 infitiabor unquam, ut me optimo fratre, carissimis
 liberis, fidelissima coniuge, vestro conspectu, pa-
 tria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glo-
 rier. quod si fecissem; quod a me beneficium ha-
 beretis, cum pro vobis ea, quae mihi essent vilia,
 reliquissem? Hoc, meo quidem animo, summi in
 patriam amoris mei signum esse debet certissimum,
 quod, cum abesse ab ea non possem sine summo
 dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari
 50 ab improbis, malui. Memineram, iudices, divinum
 illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radici-
 bus natum ad salutem imperii huius, C. Marium,

summa fenestrate, cum vim prope iustorum armorum profugisset, primo fenile corpus paludibus occultasse demersum: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africae desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem, et ad * reipublicae statum reservavit: ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reipublicae vivebam, qui que ob eam causam consularibus literis de senatus sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruisssem, rempublicam prodidisssem? in qua quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicae, ~~exemplum reipublicae defendendae.~~ quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram? Nam externa bella regum, gentium, natio- 23
num, iampridem ita extincta sunt, ut praeclare cum 51
iis agamus, quos pacatos esse patiamur. denique ex bellica victoria non fere quemquam est invidia civium consecuta. domesticis malis, et audacium civium consiliis saepe est resistendum; eorumque periculorum est in republica retinenda medicina: quam omnem, iudices, perdidissetis, si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo iure praecipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis; ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, et

recordatione mei casus a consiliis fortibus refugia-
 52 tis. Primum, non est periculum, ne qui unquam
 sint in civitate eiusmodi consules, praesertim si erit
 his id, quod debetur, persolutum. deinde nunquam
 iam, ut spero, quisquam improbus, consilio et au-
 xilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, il-
 lis tacentibus; nec armati exercitus terrorem op-
 ponet togatis; neque erit iusta causa ad portas se-
 denti imperatori, quare terrorem suum falso iactari
 opponique patriatur. nunquam enim erit tam op-
 pressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lu-
 gendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut
 equites Romani a consule relegentur. Quae cum om-
 nia, atque etiam multo alia maiora, quae consul-
 to praetereo, accidissent, videtis me tamen in pri-
 stinam meam dignitatem, brevis temporis dolore in-
 teriecto, reipublicae voce esse revocatum.

24 Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac om-
 53 ni est oratione propositum, omnibus malis illo
 anno, scelere consulum, rempublicam esse confec-
 tam: primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit,
 omnibus bonis luctuosus, cum ego me e complexu
 patriae, conspectuque vestro eripuissem, et metu
 vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, per-
 fidiae, telis, minisque cessissem, patriamque, quae
 mihi erat carissima, propter ipsius patriae caritatem
 reliquissem: cum meum illum casum tam horribi-
 lem, tam gravem, tam repentinum, non solum ho-
 mines, sed tecta urbis ac templa lugerent: nemo
 vestrum forum, nemo curiam, nemo lucem adspi-
 cere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? im-

mo hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi, reique publicae perniciēs; Gabinio et Pisoni provincia rogata est. Proh dii immortales, custodes et conservatores huius urbis atque imperii! quænam illa in republica monstra, quæ scelera vidistis? civis erat expulsus, is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. erat autem expulsus sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato: lex erat lata, vastato ac relicto foro, et ficariis servisque tradito, et ea lex, quæ ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutata. Hac tanta perturbatione civitatis, 54 ne noctem quidem consules inter meum discrimen et ^{meam} ~~eorum~~ prædam interesse passi sunt: statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, et, spirante etiam republica, ad eius spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem aerarii, beneficia, spem, promissa, prædam, lætitiâ paucorum, in luctu omnium. vexabatur uxor mea: liberi ad necem quaerebantur: gener, et Piso gener, a Pisonis consulis pedibus supplex reiiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quodsi meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

Sed, ut a mea causa iam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini: sic enim facillime per- 55 spicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis respublica desiderarit: legum multitudinem, cum earum, quæ latae sunt, tum

vero, quae promulgatae fuerunt. nam latae quidem
 sunt consulibus illis, tacentibus dicam? immo vero
 approbantibus etiam, ut censoria notio, et gravissi-
 mum iudicium sanctissimi magistratus de republica
 tolleretur; ut collegia non modo illa vetera contra
 senatus consultum restituerentur, sed ab uno gladi-
 tore innumerabilia alia nova conscriberentur; ut,
 remissis ^{no} ~~semissis~~ et trientibus, quinta prope pars
 vectigalium tolleretur; ut Gabinio, pro illa sua Ci-
 licia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus
 erat, Syria daretur; ut uni helluoni bis de eadem
 re deliberandi, et, rogata lege, potestas fieret pro-
 26 vinciae commutandae. Mitto eam legem, quae om-
 56 nia iura religionum, auspicioꝝ, potestatum, om-
 nes leges, quae sunt de iure, et de tempore legum
 rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem
 domesticam labem: etiam exteras nationes illius an-
 ni furore conquassatas videbamus. Lege tribunitia
 Matris Magnae Pessinuntius ille sacerdos expulsus,
 et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissima-
 rum atque antiquissimarum religionum venditum
 pecunia grandi, Brogitaro, impuro homini, atque
 indigno illa religione; praesertim cum ea sibi ille
 non colendi, sed violandi causa appetisset: ap-
 pellati reges a populo, qui id nunquam ne a se-
 natu quidem postulassent: reducti exfules Byzan-
 tium condemnati tum, cum indemnati cives e ci-
 57 vitate eiiciebantur. Rex Ptolemaeus, qui, si non-
 dum erat ipse a senatu focius appellatus, erat tamen
 frater eius regis, qui, cum esset in eadem causa,
 iam erat a senatu honorem istum consecutus: erat

eodem genere, iisdemque maioribus, eadem vetu-
 state societatis: denique erat rex, si nondum so-
 cius, at non hostis: pacatus, quietus, fretus impe-
 rio populi Romani, regno paterno atque avito, re-
 gali otio perfruebatur, de hoc nihil cogitante, ni-
 hil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus
 est rogatum, ut sedens, cum purpura et scepro,
 et illis insignibus regiis, praeconi publico subiice-
 retur; et imperante populo Romano, qui etiam bello
 victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus,
 nulla iniuria commemorata, nullis repetitis rebus,
 cum bonis omnibus publicaretur. Multa acerba, mul- 27
 ta turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen 58
 illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit,
 haud scio, an recte hoc proximum esse dicam. An-
 tiochum illum Magnum maiores nostri, magna belli
 contentione terra marique superatum, intra mon-
 tem Taurum regnare iusserunt: Asiam, qua illum
 multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonave-
 runt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bel-
 lum perdiuturnumque gessimus; cum ille, iniuriis
 in socios nostros inferendis, bello prope nos la-
 cessisset. hic et ipse per se vehemens fuit, et acer-
 rimum hostem huius imperii Mithridatem, pulsum
 Ponto, opibus suis regnoque defendit; et a Lucullo,
 summo viro atque imperatore, pulsus, animo ta-
 men hostili cum reliquis copiis suis in pristina
 mente mansit. hunc Cn. Pompeius, cum in suis ca-
 stris supplicem abiectumque vidisset, erexit, atque
 insigne regium, quod ille de suo capite abiecerat,
 reposuit, et, imperatis certis rebus, regnare iussit:

nec minus et sibi, et huic imperio gloriosum putavit, constitutum a se regem, quam constriictum videri. Qui et ipse hostis fuit populi Romani, et acerrimum hostem in regnum recepit: qui confligit, qui signa contulit, qui de imperio paene certavit, regnat hodie, et amicitiae nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus: ille Cyprius miser, qui semper focus, semper amicus fuit: de quo nulla unquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est; vivus (ut aiunt) est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus. En, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum hoc illius funesti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem, et sexcentas operas, se fortunis spoliari, et regno omni posse nudari. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quae in tempestate saeva quieta est, et lucet in tenebris, et pulsa loco manet tamen, atque haeret in patria, splendetque per se semper, neque alienis unquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum; nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quae semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Tulit, gessit. Sed sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam; atque hoc etiam, si fieri poterit, esse maiorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam cum iam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen

voce ipsa ac dolore pugnavit, et post meum discessum, iis Pisonem verbis, flens meum et reipublicae casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum paene iam provinciae poeniteret. Cur igitur rogationi paruit? Quasi 61
vero ille non in alias quoque leges, quas iniuste rogatas putaret, iam ante iuravit. non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum reipublicae nihil profit, se cive rempublicam privet. Consule me, cum esset designatus tribuntis plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cuius invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea, quae sensit, prae se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quo periculum suum non viderit; sed in tanta reipublicae tempestate nihil sibi, nisi de patriae periculis, cogitandum putabat. Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego 29
de singulari magnitudine animi eius, ac de incredibili 62
virtute dicam? meministis illum diem, cum, templo a collega occupato, nobis omnibus de vita eius viri et civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, et clamorem hominum, auctoritate, impetum improborum, virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob^{causam} causam: quae quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriae rogationi sceleratissimae non paruisset; haeret illa nihilominus in republica turpitude. Regno enim iam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum. quod ille si repudiaffet, dubitatis, quin ei vis esset allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur? Atque etiam hoc 63

videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo iam posset eluere; quod ex malis boni posset in republica provenire, id utilius esse per se conservari, quam per alios. Atque ille etiamsi aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. etenim, si superiore anno senatu caruisset, quo si tum veniret, me tamen focium suorum in republica consiliorum videre posset; is aequo animo tum, me expulso, et meo nomine cum universo senatu, tum sententia sua condemnata, in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tempori, cui nos, eidem furori, eisdem consilibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. luctum nos hausimus maiorem, dolorem ille animi non minorem.

- 30 His de tot tantisque iniuriis in focios, in reges,
 64 in liberas civitates, consulum querela esse debuit. in eius magistratus tutela reges, atque exterae nationes semper fuerunt. ecquae vox unquam est audita consulum? quamquam quis audiret, si maxime queri vellent? de Cyprio rege quererentur, qui me civem, nullo meo crimine, patriae nomine laborantem, non modo stantem non defenderant, sed ne iacentem quidem protexerant? Cesseram, si alienam a me plebem fuisse vultis, quae non fuit, invidiae: si commoveri omnia videbantur, tempori: si vis suberat, armis: si societas, magistratuum factioni: si periculum civium, reipublicae. Cur, cum de capite civis (non disputo, cuiusmodi civis) et de bonis proscrip-
 65 scriptio ferretur, cum et sacris legibus et XII tabulis sancitum esset, ut neque privilegium irrogari

liceret; neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari; nulla vox est audita consulum? constitutumque est illo anno, quantum in illis duabus huius imperii pestibus fuit, iure posse per operas concitatas quemvis civem nominatim, tribuni plebis concilio, ex civitate exturbari? Quae vero promulgata 66 illo anno fuerunt? quae promissa multis? quae conscripta? quae sperata? quae cogitata? quid dicam? qui locus orbis terrae iam non erat alicui destinatus? cuius negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quae non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, aut quae provincia, quae ratio auferendae aut conflandae pecuniae non reperiebatur? quae regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? Damnatis de vi, restitutio; consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti comparabatur. Haec gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus plebis, consules adiuvabant.

Hic aliquando, serius, quam ipse vellet, Cn. Pom- 31
peius, invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri, suis consiliis, fideisque terroribus a defensione 67
meae salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reipublicae bene gerendae. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos cives, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui praedonum infinitam ma-

num, qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset; qui omnibus bellis terra marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definisset, rempublicam everti scelere paucorum; quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo saepe servasset: accessit ad causam publicam; restitit auctoritate sua reliquis rebus: de praeteritis questus est. fieri quaedam ad meliorem spem inclinatio visa est. 68 Decrevit senatus frequens de meo reditu Kalendis Iun. dissentiente nullo, referente L. Ninnio, cuius in mea causa nunquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste, nescio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat, et causa nostra eo iam loci, ut erigere oculos, et vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod iudicium cunque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam maiore moerore. huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suae neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo focerum suum flagitabat: omnia senatus reiiciebat, nisi de me 32 primum consules retulissent. Quae cum res iam manibus teneretur: et cum consules provinciarum pacatione libertatem omnem perdidissent, qui cum in senatu, privatim, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, 69 legem illi se Clodiam timere dicebant.

cum haec non possent iam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii: quo patefacto, ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo intellectum est, mihi absenti crevisse⁷⁰ amicos, in ea praesertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant; sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit; qui cognomen sibi ex Aeliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis eius esse, quam generis, videretur. Hoc igitur anno, magistratibus⁷¹ novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem convertissent; princeps P. Lentulus, auctoritate ac sententia sua, Pisone et Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus, praestantissimam de me sententiam dixit. qui cum ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem talem per alios citius, quam per se tardius confici malebat. Hoc interim tempore P. Sextius, iudices, designatus, iter ad C. Caesarem pro³³ mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. equidem existimo, si ille (ut arbitror) aequus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum; sin iratior, non multum. sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior iam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus reipublicae causa suscepit. pertinere et ad concordiam ci-

vium putavit, et ad perficiendi facultatem, animum Caesaris a causa non abhorrere.

Abiit ille annus. respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reipublicae recuperandae. exierunt malis omnibus atque execrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quae tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, et cohortes optimas perdidissemus. Ineunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. Alter vero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gavii Caepionis horreo calatis granis, in Calatinos Atilios inritus, subito nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Veniunt Kalendae Ianuarii. vos haec melius scire potestis: equidem audita dico: quae tum frequentia senatus, quae expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quae virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quae etiam collegae eius moderatio de me: qui cum inimicitias sibi mecum ex reipublicae dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis, dixit, et temporibus reipublicae permissurum. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, dixit id, quod dignissimum republica fuit, nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate rolli sine iudicio: de capite non modo ferri, sed ne

iudicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatae reipublicae perturbatorumque temporum, iure iudiciisque sublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paululum, et, spe reliquae tranquillitatis, praesentes fluctus tempestatemque fugisse. quare, cum absens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore praesens liberassem, non restitui me solum, sed etiam ornari a senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiae scripsisse, quae scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiamsi iure esset rogatum, tamen vim habere non possiet. quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere. Hunc nemo erat, quin verissime ⁷⁴ sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbata laudataque Cottae sententia, dixit, sese otii mei causa, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatus auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adiungeretur. Cum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatus de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset emtus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatus, querelae, preces, focer ad pedes abiectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense,

per quos senatum haberi liceret : sed tamen actum nihil, nisi de me.

- 35 Cum omni mora, ludificatione, calumnia, sena-
 75 tus auctoritas impediretur : venit tandem ^{ibi} concilio de
 me agendi dies, VIII Kalendas Febr. Princeps ^{intra hunc} roga-
 tionis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum
 aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sex-
 tius, is, qui est de vi reus. actor hic defensorque
 causae meae, nihil progreditur, consilia expectat
 inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P.
 Sextius in iudicium vocatur? quo se pacto gerunt?
 cum forum, comitium, curiam, multa de nocte,
 armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent,
 impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, oc-
 76 cidunt nonnullos, vulnerant multos. Venientem in
 forum, virum optimum et constantissimum, M. Cif-
 pium, tribunum plebis, vi depellunt : caedem in
 foro maximam faciunt : universique, destriictis gla-
 diis et cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem
 meum, virum optimum, fortissimum, meique aman-
 tissimum, oculis quaerebant, voce poscebant. quo-
 rum ille telis libenter, in tanto luctu, ac desiderio
 mei, non repugnandi, sed moriendi causa corpus
 obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei re-
 ditus reservasset. subiit tamen vim illam nefariam
 consccleratorum latronum ; et, cum ad fratris salu-
 tem a populo Romano deprecandam venisset, pul-
 sus e Rostris, in comitio iacuit, seque fervorum et
 libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam
 noctis et fugae praesidio, non iuris iudiciorumque
 77 defendit. Meministis tum, iudices, corporibus ci-

vium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, et tam magnificum apparatus, non privatum, aut plebeium, sed patricium et praetorium esse arbitrarentur: nihilque, neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die, criminationis esse in Sextium. Atqui vis in foro versata est. 36 Certe, quando enim maior? lapidationes per saepe vidimus: non ita saepe, sed nimium tamen saepe gladios: caedem vero tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia aut constantia intercessoris oritur saepe seditio, culpa atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitiis, aut largitione proposita: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primum: deinde aliqua discessione concionis: vix, fero, et raro ad manus pervenitur: nullo vero verbo facto, nulla concione advocata, nulla lege recitata concitatam nocturnam seditionem quis audivit? An verisimile 78 est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, praeter eos, qui ab illo pestifero ac perduto cive iampridem reipublicae sanguine faginantur? Hic iam de ipso accusatore quaero, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu, et cum praesidio magno fuisse, num illo die fuerit. certe, certe non fuit. Victa igitur est causa reipublicae, et victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis; sed vi, manu, ferro. nam, si obnunc

tiaffet Fabricio is praetor, qui se servasse de coelo dixerat; accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset: si intercessisset collega Fabricio, laesisset rempublicam, sed rempublicam iure laesisset. Gladiatores tu novitios, pro expectata aedilitate suppositos, cum ficariis e carcere emissis ante lucem immittas? magistratus templo deiicias? caedem maximam facias? forum purges? et, cum omnia vi et armis egeris, accuses eum, qui se praesidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?

- 37 Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius,
 79 ut a suis munitus, tuto in foro magistratum gereret, rempublicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, cum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem legibus sacratis esse armatum putaret; venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli: cum subito manus illa Clodiana, in caede civium saepe iam victrix, exclamat, incitatur, invadit; inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum et fustibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore et contrucidato, se abiecit exanimatus; neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis depulit. quem cum iacentem et concisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem et confectum viderent; defatigatione magis et errore, quam misericordia et modo, aliquando caedere destiterunt. Et causam dicit Sextius de
 80 vi? quid ita? quia vivit. At id non sua culpa. plaga una illa extrema defuit: quae si accessisset, reli-

quum spiritum exhaustisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledic~~to~~ Sabin^o, homini Reatino, cur tam temp^{er}i exclamarit occisum. ipsum vero quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit? An haec ipsa vis est, non posse 38 emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, cum esset ablatus, primumque resipuisset, non se referri iussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? Hic quaero, iudices, si illo die 31 gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, maiorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum rempublicam a facinorosissimis ficariis, et a servis esse oppressam atque occupatam videretis? Cuius igitur mortem ulcisceremini, siquidem liberi esse, et habere rempublicam cogitaretis; de eius virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid iudicare oporteat, dubitandum putatis? At vero illi ipsi parrici- 32 dae, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulo longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt,) suum sanguinem quaeri ad restinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam

arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat: messoria se corbe contexit. Cum quaerent alii Numerium, alii Quintum, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit ^{est} Sextium vivere. quod nisi esset patefactum paulo citius, quam vellem; non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato

83 quodam scelere minuissent. Ac, si tunc P. Sextius, iudices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset; non dubito, quin, si modo esset in republica senatus, si maiestas populi Romani revixisset, aliquando statua huic, ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a maioribus nostris, morte obita, positos in illo loco, atque in Rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam praeponendus: qui cum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiae, causam reipublicae suscepisset; cumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senferat; luce, palam, a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Eius igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

39 Homines, inquit, emisti, coegisti, parasti. Quid
84 uti faceret? senatum obsideret? cives indemnatos

expelleret? bona diriperet? aedes incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? haec ut efficere posset, quae fieri, nisi armis oppressa publica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius et copias comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad eiusmodi praesidia viros bonos compellebat: pulsus nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista; vos taciti moerebatis. Captum erat forum anno 85 superiore, aede Castoris, tanquam arce aliqua, a fugitivis occupata; fiebatur: omnia, hominum, cum egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi; manu gerebantur; perferebatis: magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur; nemo resistebat: gladiatores ex praetoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula coniecti a Milone, emissi a Serrano; mentio nulla: forum corporibus civium Romanorum constratum caede nocturna; non modo nulla nova quaestio, sed etiam vetera iudicia sublata: tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis iacentem moribundumque vidistis; alterius tribuni plebis, divini hominis, (dicam enim quod sentio, et quod mecum sentiunt omnes,) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide praediti, domus est oppugnata fer-

40 ro, facibus, exercitu Clodiano. Et tu hoc loco lau-
 86 das Milonem, et iure laudas. quem enim unquam
 virum tam immortalis virtute vidimus? qui, nullo
 praemio proposito, praeter hoc, quod iam contri-
 tum et contemptum putatur, iudicium bonorum, om-
 nia pericula, summos labores, gravissimas conten-
 tiones inimicitiasque suscepit? qui mihi unus ex om-
 nibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid
 oporteret a praestantissimis viris in republica fieri,
 et quid necesse esset: oportere hominum audacium,
 everforum reipublicae sceleri, legibus et iudiciis re-
 sistere: si leges non valerent, iudicia non essent,
 si respublica vi, consensuque audacium, armis op-
 pressa teneretur; praesidio et copiis defendi vitam
 et libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiae
 est; facere, fortitudinis; et sentire vero, et face-
 87 re, perfectae cumulataeque virtutis. Adiit ad rem-
 publicam tribunus plebis, Milo: de cuius laude plu-
 ra dicam, non quo aut ipse haec dici, quam exi-
 stimari malit, aut ego hunc laudis fructum prae-
 senti libenter impertiam, praesertim cum verbis con-
 sequi non possim: sed quod existimo, si Milonis
 causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos
 in hoc crimine parem Sextii causam existimatu-
 ros. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicae, sic ut
 civem patriae recuperare vellet ereptum. simplex
 causa, constans ratio, plena consensionis omnium,
 plena concordiae. collegas adiutores habebat: consu-
 lis alterius summum studium, alterius animus paene
 placatus: de praetoribus unus alienus: senatus incre-
 dibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad cau-

fam excitati, erecta Italia. duo foli erant emti ad impediendum: qui si homines despecti, et contemti, tantam rem sustinere non potuissent; se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum et fortium civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid maioribus suis reddere deberet, diligentissime cogitarat. Huic gravitati hominis, videbat ille gladiator, se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam caedem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere, et terrere coepit. Non movit hominem summa gravitate, summaque constantia: sed quamquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, vi vim oblatam, praesertim saepius, ut frangeret et refutaret; tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacessitus; sed illum tot iam funeribus reipublicae exultantem ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. Descendit ad accusandum. quis unquam tam proprie reipublicae causa, nullis inimiciis, nullis praemiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esse facturum? Fracti erant animi hominis. hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, praetor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adfit, ne citetur, ne quaeratur, ne mentionem om-

nino cuiquam iudicum aut iudiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus iudiciisque sublatis? cervices tribunus plebis privato, praestantissimus vir profligatissimo homini daret? an causam susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci turpe putavit, et deterre-ri. etiam e republica credidit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicae periculo pertimesceret.

- 42 Quomodo igitur hoc in genere praesidii compara-
 90 ti accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? an, qui sua tecta defendit; qui ab aris, focus, fer-
 rum flammamque depellit; qui sibi licere vult tuto esse in foro, in templo, in curia; qui vitae prae-
 fidium comparat; qui vulneribus, quae cernit quo- tidie toto corpore, movetur, ut aliquo praesidio caput, et cervices, et iugulum, ac latera tutetur,
 91 hunc de vi accusandum putas? Quis enim vestrum, iudices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quo- dam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili iure descripto, fusi per agros ac dis- persi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eri- pere aut retinere potuissent? Qui igitur primi vir- tute et consilio praestanti extiterunt, ii perspecto genere humanae docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eosque ex ferita- re illa ad iustitiam atque mansuetudinem transdu- xerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum,

quae postea civitates nominatae sunt, tum domicilia coniuncta, quas urbes dicimus, invento et divino et humano iure, moenibus sepeferunt. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tam interest, quam ius atque vis horum utro uti nolimus, altero est utendum. Vim volumus extinguere? ius valeat necesse est, id est, iudicia, quibus omne ius continetur. Iudicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est. Haec vident omnes: Milo et vidit, et fecit, ut ius experiretur, vim depelleret. altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret; altero usus necessario est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sexti, si minus in accusando, (neque enim per omnes fuit idem necesse fieri,) at certe in necessitate defendendae salutis suae, praesidioque contra vim et manum comparando.

O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reipublicae datis? quotus quisque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicae amplectatur? qui bonis viris deferviat? qui solidam laudem veramque quaerat? cum sciat, duo illa reipublicae paene facta, Gabinium et Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriae gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias, in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat? villam aedificare in oculis omnium tantam, tugurium ut iam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pictam olim in concionibus ex-

plicabat, quo fortissimum ac summum civem in invidiam homo castus, ac non cupidus vocaret ?
 94 alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidisse ? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse ? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Graecis divisisse ? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Theffalos, certam Achaeis in annos singulos pecuniam imperavisse : neque tamen ullo in publico, aut religioso loco signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquisse ? Hos sic illudere, quibus omne supplicium atque omnis iure optimo poena debetur ? reos esse hos duos, quos videtis ? omitto iam Numerium, Serranum, Aelium, quisquilias seditionis Clodianae : sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis ; nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi unquam de se pertimescent.

44 Nam quid ego de aedile ipso loquar, qui etiam
 95 diem dixit, et accusavit de vi Milonem ? neque hic tamen ulla unquam iniuria adducetur, ut eum tali virtute, tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse poeniteat : sed, qui haec vident, adolescentes, quonam suas mentes conferent ? ille, qui monumenta publica, qui aedes sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper ficariis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui et peregrinam manum facinorosorum concitavit, et servos ad caedem idoneos emit, et in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat aedilis ; ac-

cusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit: hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penates suos, in republica iura tribunatus auspiciisque defenderet, accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs.

Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum ⁹⁵ tu in accusatione quaesisti, quae esset nostra natio optimatum. sic enim dixisti. Rem quaeris praeclaram iuventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. de qua pauca, iudices, dicam; et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea. Duo genera semper in hac ⁴⁵ civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi, et esse voluerunt. Qui ea, quae faciebant, quaeque dicebant, multitudini iucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iste optimus quisque? de numero ⁹⁷ si quaeris, innumerabiles. neque enim aliter stare possemus. sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales, rusticique Romani: sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini optimates. numerus, ut dixi, huius generis, late et varie diffusus est: sed genus univrsum (ut tollatur error) brevi circumscribi et definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque

nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Est igitur, ut hi sint, (quam tu nationem appellasti,) quique integri sunt, et sani, et bene de rebus domesticis constituti. horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica ferviunt, defensores optimatum, ipsique optimates gravissimi, et clarissimi cives numerantur, et principes civitatis. Quid est igitur propositum his reipublicae gubernatoribus, quod intueri, et quo cursum suum dirigere debeant? id quod est praestantissimum, maximeque optabile omnibus sanis, et bonis, et beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri, et conservatores civitatis putantur. neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferrī ita convenit, ut otio non prospiciant; neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate. Huius autem otiosae dignitatis haec fundamenta sunt, haec membra, quae tuenda principibus, et vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratum, senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iurisdictio, fides, provinciae, socii, imperii laus, res militaris, aerarium. Harum rerum tot atque tantarum esse defensorem et patronum, magni animi est, magni ingenii, magnaeque constantiae. Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicae quaerant; aut qui, propter insitum quendam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur; aut qui, propter implica-

tionem rei familiaris, communi incendio malint, quam suo, deflagrare. qui cum auctores sunt et duces suorum studiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriae depoposcerunt, enitendumque omni scientia ac diligentia, ut, conservatis his, quae ego paulo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint, et capere otii illum portum et dignitatis. Hanc ego viam, iudices, si aut 100 asperam, aut arduam, aut plenam esse periculum, aut insidiarum negem, mentiar: praesertim cum id non modo intellexerim semper, sed etiam praeter ceteros senserim. Maioribus praefidiis et copiis oppugnatur respublica, quam defenditur, propterea, quod audaces homines et perditii, nutu impelluntur; et ipsi etiam sponte sua contra rempublicam incitantur: boni nescio quomodo tardiores sunt, et, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione, ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. Propugnatores autem reipublicae qui esse voluerunt, 101 si leviores sunt, desciscunt; si timidiores, defunt: permanent illi soli, atque omnia reipublicae causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus resistit; quem nulla unquam vis, nullae minae, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuae; qui, cum florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum, censor notasset, cumque insitivum Gracchum contra

vim multitudinis incitatae censu prohibuisset, cumque in eam legem, quam non iure rogatam iudicarat, iurare unus noluisset, de civitate maluit, quam de sententia demoveri: aut, ut vetera exempla, quorum est copia digna huius imperii gloria, relinquam, neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem; qualis nuper Q. Catulus fuit: quem neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit unquam de suo cursu, aut spe, aut metu demovere.

48 Haec imitamini, per deos immortales! qui dignita-
 102 tem, qui laudem, qui gloriam quaeritis. haec ampla sunt, haec divina, haec immortalia: haec fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor; non nego: pericula magna; fateor. *Multae insidiae sunt bonis: verissime dictum est. Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inscitia sit, inquit, postulare, si tu laborem summa cum cura efferas nullum.* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant.* Praeclara enim illa praecepta dederat iuventuti: sed tamen haec via, haec ratio reipublicae capeffendae, olim erat magis pertimescenda, cum multis in rebus multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicae discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. populus libertatem agi putabat suam. dissentiebant principes, et in salute optimatum, temeritatem multitudinis, et tabellae licentiam pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. grata erat populo. fortunae constitui tenuiorum videbantur. nitebantur contra optimates, quod ea discordiam exci-

tari videbant; et, cum locupletes possessionibus diurnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. iucunda res plebi Romanae. victus enim suppeditabatur large sine labore. repugnabant boni, quod et ab industria plebem ad defidiam avocari putabant, et aerarium exhaustiri videbatur. Multa etiam nostra memoria, quae con- 49
sulto praetereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum diffideret. Nunc iam nihil est, quod populus a delectis prin- 104
cipibusque dissentiat; nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, et otio suo, et dignitate optimi cuiusque, et universae reipublicae gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis otium malle videatur, conductas habent conciones; neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quae illi velint audire, qui in concione sunt; sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur. Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, 105
aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuisse conductum? nemo habuit. ipsa enim largitio, et spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves et honestos homines; sed populi iudiciis atque omni significatione florebant. his in theatro plau-

debat: hi suffragiis, quod contenderant, con-
 fequebantur: horum homines nomen, orationem, vul-
 tum, incessum amabant. Qui autem adversaban-
 tur ei generi; graves et magni homines habeban-
 tur; sed valebant in senatu multum, apud bonos
 viros plurimum: multitudini iucundi non erant;
 suffragiis offendeatur saepe eorum voluntas: plau-
 sum vero etiam si quis eorum aliquando acceperat,
 ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen, si qua res
 erat maior, idem ille populus, horum auctoritate ma-
 xime commovebatur.

50 Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut,
 106 si operas conductorum removeris, omnes idem de
 republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis
 significari maxime populi Romani iudicium ac vo-
 luntas potest, concione, comitiis, ludorum gladia-
 torumque confessu. Quae concio fuit per hos annos,
 quae quidem esset non conducta, sed vera, in qua
 populi Romani consensus perspicere non posset? Ha-
 bitae sunt multae de me a gladiatore sceleratissimo,
 ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer:
 nemo illum foedum vultum aspiceret, nemo furia-
 lem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illae
 107 conciones perditorum hominum necessario turbulen-
 tae. Habuit de eodem me P. Lentulus consul con-
 cionem. concursus est populi Romani factus: om-
 nes ordines, tota in illa concione Italia constitit.
 Egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi,
 tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut
 unquam videretur tam populare ad populi Romani
 aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius,

qui se non solum auctorem meae salutis, sed etiam supplicem populo Romano exhibuit. huius oratio et pergravis, et grata concioni fuit. sic contendo, nunquam neque sententiam eius, auctoritate, neque eloquentiam, iucunditate fuisse maiore. Quo silentio 108 sunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedo nunc eiusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modo approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non eius voce maculari rempublicam, seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur? Venio ad 57 comitia, sive magistratum placet, sive legum. Leges 109 videmus saepe ferri multas. omitto eas, quae feruntur ita, vix ut quini, et hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum, atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illa ruina reipublicae dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? cum autem de me eodem ex senatusconsulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se affuisse, et suffragium de salute mea tulisse? Utra igitur causa popularis debet videri: in qua omnes honestates civitatis, omnes aetates, omnes ordines una consentiunt? an in qua furiae concitatae, tanquam ad funus reipublicae convolant? An, 110 sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo, [atque optimo consule,] et ordine eque-

stri, cuius ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit; id erit popolare? est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui cum eius adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset. deinde ex impuro adolescente et petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit, Graeculum se atque otiosum putari voluit; studio literarum se subito dedit. Nihil sane Attae iuvabant. anagnostae, libelli etiam pro vino saepe oppignerabantur: manebat insaturabile abdomen, copiae deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio et tranquillitate rei-
 52 publicae consenescebat. Ecquae seditio unquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquae turbulenta concio, cuius ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem et bonum civem non petulantissime est infectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut plebicola videretur, libertinam
 111 duxit uxorem. Is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis, et gratulationibus parricidarum; in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus: qui, quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare; ut, si ego consul rempublicam contra te et gregales tuos defendissem, in civitate esse me nolles? Te nemo tuorum

videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili iudicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio, et meo, et reipublicae nomine, quorum ille utri sit inimicior nescio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem. Illuc ¹¹² revertor: contra me cum sit actum, capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, eiusdem modi furias, illis mercenariis gregibus duces et auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, fordibus abhorreret. At, cum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem, nec senectutis, satis iustam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur. Videamus ⁵³ nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nuper ¹¹³ tribunitium, in quo tres minime, vehementer duo populares existimabantur. ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duo a populo Romano praetores video esse factos: et, quantum sermonibus vulgi et suffragiis intelligere potui, praese populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem et egregium, et Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiamsi nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Iam de C. Fannio quae sit existimatio, videmus: quod iudicium populi Romani in honoribus eius futurum sit, nemini dubium esse debet. Quid? ¹¹⁴ populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen

se continuerat, tulerat nihil; senserat tantum de republica aliud, atque homines expectabant, vir et bonus, et innocens, et bonis viris semper probatus; quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, et quod illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset. alter, qui ita se in populari ratione iactarat, ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium, nihil putaret, aedilitatem petivit cum bonis viris, et hominibus primis, sed non praestantissimis opibus et gratia: tribum suam non tulit; Palatinam denique, per quam omnes illae pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, iam non esse popularem, qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos iudicet.

54 Veniamus ad ludos. facit enim, iudices, vester
 115 in me animorum oculorumque coniectus, ut mihi iam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum et concionum significationes, interdum verae sunt, nonnunquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique confessus, dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum, emtos plausus, exiles, et raros excitare. at tamen facile est, cum id fit, quemadmodum, et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, qui-

bus viris, aut cui generi civium maxime applau-
 datur? neminem vestrum fallit. sit hoc sane leve:
 quod non ita est, quoniam optimo cuique imper-
 titur: sed, si est leve, homini gravi leve est; ei
 vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore, et
 (ut ipsi loquantur) favore populi tenetur et duci-
 tur, plausum, immortalitatem, sibilum, mortem vi-
 deri necesse est. Ex te igitur, Scaure, potissimum 116
 quaero, qui ludos apparatusimos magnificentissimos-
 que fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos ad-
 spexerit: ecquis se theatro populoque Romano com-
 miserit. Ipse ille maxime ludius, non solum specta-
 tor, sed actor et acroama, qui omnia fororis em-
 bolia novit; qui in coetum mulierum pro psaltria
 addacitur; nec tuos ludos adspexit in illo ardenti tri-
 bunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix
 vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo po-
 popularis commisit omnino, cum in templo Honoris-
 Virtutis honos habitus esset virtuti, Caiique Ma-
 rii, conservatoris huius imperii, monumentum, mu-
 nicipi eius, et reipublicae defensori sedem ad salutem
 prae buisset. Quo quidem tempore, quid populus Ro- 55
 manus sentire se ostenderit, utroque in genere de- 117
 claratum est: primo, cum, audito senatusconsulto,
 ore ipsi, atque absenti senatui plausus est ab univer-
 sis datus: deinde, cum senatoribus singulis specta-
 tum e senatu redeuntibus. Cum vero ipse, qui ludos
 faciebat, consul affedit; stantes, et, manibus passis,
 gratias agentes, et lacrymantes gaudio, suam erga me
 benevolentiam ac misericordiam declararunt. At, cum
 ille furibundus, incitata illa sua vecordi mente, ve-

niſſet; vix ſe populus Romanus tenuit: vix homines
 oclium ſuum a corpore eius impuro atque infando
 repreſſerunt. voces quidem, et palmarum intentus,
 118 et maledictorum clamorem omnes profuderunt. Sed
 quid ego populi Romani animum virtutemque com-
 memoro, libertatem iam ex diuturna ſervitute re-
 ſpicientis in eo homine, cui tum petenti iam aedi-
 litatem ne hiſtriones quidem coram ſedenti peper-
 cerunt? Nam cum ageretur Togata, Simulans, ut
 opinor, caterva tota clariffima concentione, in ore
 impuri hominis imminens, concionata eſt. *Huic vi-
 tae tuae... et, Poſt principia, atque exitus vitioſae vi-
 tae!* ſedebat exanimatus; et is, qui antea cantorum
 convicio conciones celebrare ſuas ſolebat, cantorum
 ipſorum vocibus eiiciebatur. Et, quoniam facta men-
 tio eſt ludorum, ne illud quidem praetermittam, in
 magna varietate ſententiarum, nunquam ullum fuiſ-
 ſe locum, in quo aliquid a poeta dictum, cadere in
 tempus noſtrum videretur, quod aut populum uni-
 119 verſum fugeret, aut non exprimeret ipſe actor. Et,
 quaefo, hoc loco, iudices, ne qua me levitate duc-
 tum ad inſolitum genus dicendi labi putetis, ſi de poe-
 56 tis, de hiſtrionibus, de ludis in iudicio loquar. Non
 ſum tam ignarus, iudices, cauſarum, non tam inſo-
 lens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucu-
 per, et omnes undique ſoſculos carpam atque deli-
 bem. ſcio, quid gravitas veſtra, quid haec advocatio,
 quid ille conventus, quid dignitas P. Sextii, quid pe-
 riculi magnitudo, quid aetas, quid honos meus po-
 ſtulet. Sed mihi ſumſi hoc loco doctrinam quandam
 iuventuti, qui eſſent optimates. in ea explicanda de-

monstrandum est, non esse populares omnes eos, qui putentur. Id facillime consequar, si universi populi iudicium verum et incorruptum, et, si intimos sensus civitatis expressero. Quid fuit illud, ¹²⁰ quod, recenti nuntio de illo senatusconsulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, confessu maximo, summus artifex, et mercuriale semper partium in republica, tanquam in scena, optimarum, flens, et recenti laetitia, et misto dolore ac desiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam causam, quam egomet de me agere potuissem? summi enim poetae ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat. *Quid enim? qui rempublicam certo animo adiuverit, statuerit, steterit cum Achivis.* Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstribat: revocabatur ab universis. *Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Haec quantis ab illo clamoribus ¹²¹ agebantur? cum iam, omisso gestu, verbis poetae, et studio actoris, et expectationi nostrae plauderetur? *Summum amicum, summo in bello...* (nam illud ipse actor adiungebat amico animo; et fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) *summo ingenio praeditum.* Tum illa, ⁵⁷ quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo post in eadem fabula sunt acta? *O pater!....* Me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii saepe in senatu patrem patriae nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incen-

fam, everfamque? sic egit, ut demonstrata pristinâ
 fortuna, cum se convertisset, *Haec omnia vidi in-*
flammati fletum etiam inimicis atque invidis ex-
 122 citaret. Proh, dii immortales! quid? illa quemadmo-
 dum dixit idem? quae mihi quidem ita et acta, et
 scripta videntur esse, ut vel a Catulo, si revixis-
 set, praeclare posse dici viderentur. is enim libere
 reprehendere, et accusare populi nonnunquam teme-
 ritatem solebat, aut errorem senatus: *O ingratiſſimi*
Argivi, inanes Graii, immemores beneficii! Non erat
 illud quidem verum. non enim ingrati, sed mise-
 ri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non
 liceret: nec unus in quemquam unquam gratior,
 quam in me universi. sed tamen illud scripsit di-
 sertissimus poeta pro me; egit fortissimus actor,
 non solum optimus, de me, cum omnes ordines
 demonstraret; senatum, equites Romanos, univer-
 sum populum Romanum, accusaret: *Exſulare ſini-*
tis, ſeviſtis pelli, pulſum patimini. Quae tum signifi-
 catio fuerit omnium, quae declaratio voluntatis ab
 universo populo Romano in causa hominis non po-
 58 pularis, equidem audiebamus: existimare facilius
 123 vexit oratio, histrio casum meum toties collacry-
 mavit, cum ira dolenter ageret causam meam, ut
 vox eius illa praeclara, lacrymis impediretur. Ne-
 que poetae, quorum ego semper ingenia dilexi, tem-
 pori meo defuerunt; eaque populus Romanus non
 solum plausu, sed etiam gemitu suo comprobavit.
 Utrum igitur haec Aesopum potius pro me, aut
 Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber

esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto, *Tullius*, qui libertatem civibus stabiliverat. millies revocatum est. Parumne videbatur populum Romanum iudicare, id a me, et a senatu esse constitutum, quod perditii cives sublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani iudicium. universo confessu gladiatorio declaratum est. erat enim munus Scipionis, dignum et eo ipso, et illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maxime delectatur. In hunc confessum P. Sextius, tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, et se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. venit (ut scitis) ad columnam Meniam. tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam maior consensus, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi invisque fuerimus? Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quam illud gladiatorium; neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Haec igitur innumerabilis hominum multitudo, haec populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate, universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium fa-

litem et dignitatem populo Romano caram esse
 126 universo? At vero et ille tribunus plebis, qui de
 me, non patris, avi, proavi, maiorum denique suo-
 rum omnium, sed Graeculorum instituto, concio-
 nem interrogare solebat, Vellethne me redire; et,
 cum erat reclamatum femivivis mercenariorum vo-
 cibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum
 quotidie gladiatores spectaret, nunquam est conspec-
 tus. cum veniret, emergebat subito, cum sub ta-
 bulas subrepserat, ut *Mater te appello* dicturus
 videretur. Itaque illa via latebrofa, qua spectatum
 ille veniebat, Appia iam vocabatur. qui tamen, quo-
 quo tempore conspectus erat, non modo gladiato-
 res, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis ex-
 127 timescebant. Videtisne igitur, quantum inter po-
 pulum Romanum et concionem interfit? dominos
 concionum omni odio populi notari? quibus au-
 tem consistere in operarum concionibus non liceat,
 eos omni populi Romani significatione decorari?

Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemo-
 ras, qui redire ipse Carthaginem sua voluntate ad
 supplicium, quam sine iis captivis, a quibus ad fena-
 tum missus erat, Romae manere maluerit? et mihi
 negas optandum reditum fuisse per familias compa-
 60 ratas et homines armatos. Vim scilicet ego deside-
 ravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis
 128 non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego
 reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear,
 ne quis me studio gloriae putet idcirco exisse, ut ita
 redirem? Quem enim unquam senatus civem, nisi
 me, nationibus exteris commendavit? cuius un-

quam propter salutem, nisi meam, senatus publice fociis populi Romani gratias egit? de me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quaestores, legati que essent, salutem et vitam meam custodirent. In una mea causa post Romam conditam factum est, ut literis consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod nunquam senatus in universae reipublicae periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem aequae ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus et moeroris fuerunt. Quis est Italiae locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meae, testimonium dignitatis? Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta 61 commemorem? vel quod in templo Iovis optimi 129 maximi factum est, cum vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adiunctas huic imperio notavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriae conservatae dedit? cuius sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis; idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteritatis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, et eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de coelo fervaret? ne quis moram ullam afferret? si quis aliter fecisset, eum plane everso rempublicae fore, idque senatum gravissime laturum; et

ut statim de eius factō referretur? Qua gravitate sua, cum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque tardasset; tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata. 62 Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meae causa convenerant, agerentur gratiae; atque ut iidem, ad res redeuntes, 130 ut venirent, rogarentur. Haec erat studiorum in mea salute contentio; ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palam dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicae fuisset inimicus, de mea salute retulerit. Qui excitatus summa cum auctoritate P. Servilii, tum quadam gravitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, et ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, propinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset; cumque eum ad domestici exempli memoriam, et ad Numidici illius Metelli casum vel gloriosum, vel gravem convertisset; collacrymavit vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo eiusdem sanguinis potuit sustinere, et 131 mecum absens beneficio suo rediit in gratiam. Quod certe, si est aliquis sensus in morte praeclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo, et praestantissimo civi, gratissimum, fra-

tri suo, fecit, socio laborum, periculorum, confiliorum meorum. Reditus vero meus qui fuerit, quis 63 ignorat? quemadmodum mihi adveniēti tanquam totius Italiae, atque ipsius patriae dexteram porrexerint Brundisini; cum ipsis nonis Sextil. idem dies adventus mei fuisset reditusque, natalis, idem carissimae filiae, quam ex gravissimo tum primum desiderio, luctuque conspexi, idem etiam ipsius coloniae Brundisinae, idemque Saluris: cumque me domus eadem optimorum et doctissimorum virorum, Lennii Flacci, et patris, et fratris eius, laetissima accepisset, quae proximo anno moerens receperat, et suo praesidio, periculoque defenderat: cumque itinere toto urbes Italiae festos dies agere adventus mei videbantur; viae multitudine legatorum undique missorum celebrabantur; ad urbem accessus incredibili hominum multitudine et gratulatione florebat; iter a porta, in Capitolium adscensus, domum reditus erat eiusmodi, ut summa in laetitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram atque oppressam fuisse?

Habes igitur, quod ex me quaesisti, qui essent 138 optimates. non est natio, ut dixisti; quod ego verbum agnovi: est enim illius, a quo uno maxime P. Sextius se oppugnari videt, hominis eius, qui hanc nationem deleri et concidi cupivit: qui C. Caesarem, mitem hominem, et a caede abhorrentem, saepe increpuit, saepe accusavit, cum affirmaret, illum nunquam, dum haec natio viveret, sine cura futurum. nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit primum

per indicem Vettium, quem in concione de me, et de clarissimis viris interrogavit. in quo tamen eos cives coniunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis
 64 et fortissimis viris congregavit. Sed postea mihi,
 133 nullo meo merito, nisi quod bonis placere cupiebam, omnes est infidias sceleratissime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid de me ficti afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meae proscriptionis, quam adiuuabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam esse, se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro, palam exultavit. de quo ego, cum quotidie rueret, verbum feci, iudices, nunquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno sagittario me queri convenire. Acta mea sibi ait displicere: quis nescit? qui legem eam contemnat, quae dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit,
 134 aut petiturus sit, dare? In quo eius temeritatem fatis mirari, iudices, non queo. facit apertissime contra legem; facit is, qui neque elabi ex iudicio iucunditate sua, neque emitti gratia potest; neque opibus et potentia leges ac iudicia perfringere. Quae res hominem impellit, ut sit tam intemperans? ista nimia gloriae cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. norat studia populi: videbat clamores et concursus

futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriae, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam causam peccaret, et, pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus; tamen ignosceret nemo: cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emtos, nominibus gladiatoriiis ornarit, et sortito alios Samnites, alios Provocatores fecerit; tanta licentia, tanta legum contemptio, quem habitura sit exitum, non pertimescit? Sed habet defensiones 135
duas: primum, Do, inquit, bestiarios: lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius. dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, et totam aedilitatem in munus hoc transtulisse. Praeclara aedilitas. unus leo: ducenti bestiarii. Verum utatur hac defensione: cupio eum suae causae confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, et vi iudicium disturbare, cum diffidit. quem non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit omnino consularem legem nullam putare. Aciliam, Didiam, Liciniam, Iuniam contempsit. Etiamne eius, quem sua lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Caesaris legem de pecuniis repetundis non putat esse legem? Et aiunt, alios esse, qui acta Caesaris rescindant, cum haec optima lex, et ab illo socero eius, et ab hoc affecla negligatur? Et cohortari ausus est accusator in 65
hac causa vos, iudices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis reipublicae. Non

est ea medicina, cum sanae parti corporis scalpellum adhibetur atque integrae: carnificina est ista et crudelitas. hi medentur reipublicae, qui exsecant pestem aliquam, tanquam strumam civitatis.

736 Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicae defensoribus: vosque, adolescentes, et, qui nobiles estis, ad maiorum vestrum imitationem excitabo; et qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi et honore et gloria floruerunt, cohortabor. Haec
737 est una via, mihi credite, et laudis, et dignitatis, et honoris: a bonis viris, sapientibus, et bene natura constitutis, laudari, et diligi: nosse descriptionem civitatis, a maioribus nostris sapientissime constitutam: qui cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatus reipublicae praeponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium industriae ac virtuti pateret. senatum reipublicae custodem, praesidem, propugnatorem collocaverunt: huius ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari: plebis libertatem et commoda tueri atque augere voluerunt. Haec qui pro virili parte defendunt, optimates
66 sunt, cuuscunque sint ordinis: qui autem praeci-

pue suis cervicibus tanta munia atque rempublicam sustinent, ii semper habitii sunt optimatum principes, auctores et conservatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui se patriae, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriae, non qui somno, et conviviiis, et delectationi natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, et se vitiorum illecebris et cupiditatum lenociniis dediderunt; missos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quae 139 sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent et voluptates, non sibi: fundandum est his pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae saepe pro republica tempestates; cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum. Haec audivimus de clarissimorum virorum consiliis et factis: haec accepimus, haec legimus. neque eos in laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione caecarunt mentes imperitorum, aut qui fortes et claros viros, et bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. leves hos semper nostri homines, et audaces, et malos, et perniciosos cives putaverunt. At vero qui horum impetus et

Cicer. Oper. Vol. V. E e

conatus represserunt : qui auctoritate , qui fide , qui constantia , qui magnitudine animi , consiliis audacium resistenterunt : ii graves , ii principes , ii duces , ii auctores huius ordinis , et dignitatis , atque imperii semper habitus sunt. Ac , ne quis ex nostro , aut
 67 aliquorum praeterea casu hanc vitae viam pertimescat : unus in hac civitate , quem quidem ego
 140 possim dicere , praeclare vir de republica meritis , L. Opimius , indignissime concidit : cuius monumentum celeberrimum in foro , sepulchrum desertissimum in litore Dyrrhachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi , semper ipse populus Romanus periculo liberavit. alia quaedam civem egregium iniqui iudicii procella pervertit. ceteri vero aut repentina vi perculsi , ac tempestate populari , per populum tamen ipsum recreati sunt , atque revocati ; aut omnino invulnerati inviolatique vixerunt. At vero ii , qui senatus consilium , qui auctoritatem honorum , qui instituta maiorum neglexerunt , et imperitae , aut concitatae multitudini iucundi esse voluerunt ; omnes fere reipublicae poenas , aut praesenti morte ,
 141 aut turpi exilio , dependerunt. Quodsi apud Athenienses , homines Graecos , longe a nostrorum hominum gravitate disiunctos , non deerant , qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent , cum omnes , qui ita fecerant , e civitate eicerentur : si Themistoclem illum , conservatorem patriae , non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas , qui illam civitatem paulo ante servarat , nec Aristidis fuga , qui unus omnium iustiffi-

mus fuisse traditur : si postea summi eiusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiae levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam defenderunt : quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas et magnitudo animi videtur ? tum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant ? deinde, ad eam rempublicam tuendam aggressi, quae tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri ? **Ho-** 68
mines Graeci, quos antea nominavi, inique a suis ¹⁴² civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt, non in Graecia solum, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet ; horum calamitatem dominationi illorum omnes antepo-
 nis. Quis Carthaginiensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis : qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloria decertavit ? hunc sui cives e civitate eiecerunt : nos etiam hostem literis nostris et memoria videmus esse celebratum. Quare ¹⁴³
 imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Aemilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt ; quos equidem in deorum immortalium coetu ac numero repono : amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis : praesentes fructus negligamus, posteritatis gloriae serviamus : id esse optimum putemus, quod erit rectissimum : speremus

quae volumus, sed quod acciderit, feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale; animi vero motus, et virtutis gloriam, sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cuius corpore ambusto, vitam eius et virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis ac laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

69 Sed me repente, iudices, de fortissimorum et
 144 clarissimorum civium dignitate et gloria dicentem, et plura etiam dicere parantem, horum adspetus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sextium, meae salutis, vestrae auctoritatis, publicae causae defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc praetextatum eius filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestrae libertatis, custodem salutis meae, subsidium afflictae reipublicae, extinctorem domestici latrocinii, repressorem caedis quotidianae, defensorem templorum atque tectorum, praesidium curiae, sordidatum et reum: video P. Lentulum, cuius ego patrem, deum ac parentem statuo fortunae ac nominis mei, et fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus: cui superior annus idem et virilem, patris; et praetextam, populi iudicio, togam dederit, hunc hoc anno, in hac toga, rogationis iniustissimae subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem.

Atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus, hae fordes, susceptae sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriae, flagitanti senatui, poscenti Italiae, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, literas, confessiones communis exitii detuli? cum parui vobis? At, si scelestum est amare patriam, pertuli poenarum fatis: everfa domus est, fortunae vexatae, dissipati liberi, raptata coniux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focus, diis penetibus, distractus a meis, carui patria, quam (uti levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non est fatis, quod haec omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, iudices, praestat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsus, qui me huius urbis compotem fecerunt? non ero: non potero esse, iudices; neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit; nec, quotiescunque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, et patris sui, sese dicet videre. Ego vero vos in omni fortuna, quaecunque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine fordidatos videtis,

unquam ulla fortuna divellet : neque eae nationes , quibus me senatus commendavit , quibus de me gratias egit , hunc exulem propter me sine me videbunt.

147 Sed haec dii immortales , qui me suis templis advenientem receperunt , stipatum ab his viris , et P. Lentulo consule , atque ipsa respublica , qua nihil est sanctius , vestrae potestati , iudices , commiserunt. vos hoc iudicio omnium bonorum mentes confirmare , improborum reprimere potestis : vos his civibus uti optimis , vos me reficere , et renovare rempublicam. Quare vos obtestor , atque obsecro , ut , si me salvum esse voluistis , eos conservetis , per quos me recuperavistis.

M. TULLII
CICERONIS
IN
VATINIUM
ORATIO TERTIA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum inter testes contra Sextium productus esset Vatinius, & defensor Sextii Cicero ei esset inimicissimus, opportune oblatam occasionem arripuit Vatini ulciscendi. Itaque eum defensoris inprimis hoc esset, ut testes productos apte acuteque interrogando calumniae convinceret; Cicero Vatinium, qui, quo genere sit, quomodo in pueritia vixerit, quid in quaestura totoque tribunatu fecerit, ac tandem etiam de ipsa causa, sed breviter interrogavit, omnibus vehementer plaudentibus. Itaque haec non tam oratio quam *interrogatio* est, quemadmodum ab ipso Cicerone cap. ult. appellatur.

SI tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postulareret, spectare voluiffem, feciffem id, quod his vehementer placebat, ut te, cuius testimonium, propter turpitudinem vitae sordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adversarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem, arbitrabatur. Sed fui paulo intemperantior fortasse, quam debui. odio enim tui, in quo, etsi omnes, propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen

ab omnibus paene vincor, sic sum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem, quam odissem, tamen vexatum potius, quam despectum, vellem dimittere.

- 2 Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet; nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, et audaciam frangerem, et loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, V atini, etiamsi falso venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si, in tanto hominis de me optime meriti periculo, et tempori eius, et
- 3 voluntati parere voluisset. Sed hesterno pro testimonio esse mentitum, cum affirmares, nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem, non modo de Sextio accusandó, sed ulla unquam de re fuisse, paulo ante imprudens indicasti: qui et T. Claudium tecum communicasse, et a te consilium P. Sextii accusandi petisse, et Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, easque in huius iudicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, a te accusatores esse instructos et subornatos; in altero inconstantiam tuam, cum levitate, tum etiam periurio implicatam, refellisti: cum, quem alienissimum a te esse dixisses, eum domi tuae fuisse: quem praevaricatorem ab initio iudicasses, ei te, quos rogasset,
- 2 ad accusandum libros dixeris dedisse. Nimum es ve-

hemens feroxque natura: non putas fas esse, ver- 4
bum ex ore exire cuiusquam, quod non iucundum
et honorificum ad aures tuas accedat. venisti iratus
omnibus: quod ego, simulac te adspexi, prius quam
loqui coepisti, cum ante Gellius, nutricula feditioso-
rum omnium, testimonium diceret, sensi atque pro-
vidi. repente enim te, tanquam serpens e latibulis,
oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus
intulisti: ut mihi renovatus ille tuus in te * * veterem 5
meum amicum, sed tamen tuum familiarem, defen-
derim, cum in hac civitate oppugnatio soleat, qua tu
nunc uteris, nonnunquam, defensio nunquam vitu-
perari. Sed quaero a te, cur C. Cornelium non de-
fenderem: num legem aliquam Cornelius contra au-
spicia tulerit: num Aeliam, num Fusiam legem ne-
glexerit: num consuli vim attulerit: num armatis
hominibus templum tenuerit: num intercessorem vi
deiecerit: num religiones polluerit: aerarium exhau-
ferit: rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt
haec omnia. Cornelio eiusmodi nihil obiectum est.
Codicem legisse dicebatur. Defendebatur, testibus
collegis suis, non recitandi causa legisse, sed recog-
noscendi. Constabat tamen, Cornelium concilium
illo die dimisisse, intercessionem paruisse. Tu vero,
cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad pa-
tronos tuos, aut quod os afferes? quibus iam prae-
scribis, quanto illis probro futurum sit, si te defen-
derint, cum tu mihi Cornelii defensionem in male-
dictis obiciendam putaris. Attramen hoc, Vatini, 6
memento, paulo post istam defensionem meam,
quam tu bonis viris displicuisse dicis, me, cum uni-

verſi populi Romani ſumma voluntate, tum optimi cuiusque ſingulari ſtudio, magnificentiſſime poſt hominum memoriam conſulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo conſecutum eſſe, quae tu impudenter vaticinando ſperare te ſaepe dixiſti.

3 Nam quod mihi diſceſſum obieciſti meum, et quod horum, quibus ille dies acerbiffimus fuit, qui idem tibi laetiſſimus, luctum et gemitum renovare voluiſti; tantum tibi reſpondeo, me, cum tu, ceteraeque reipublicae peſtes, armorum cauſam quaereres, et cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, ſanguinem principum civitatis exſorbere, crudelitatem veſtram odiumque diuturnum, quod in bonos iam inveteratum habebatis, ſaturare cuperetiſ; ſcelus et furorem veſtrum cedendo maluiſſe frangere, quam reſiſtendo. Quare peto a te, ut mihi ignoſcas, Vatini, cum patriae pepercerim, quam ſervaram; et, ſi ego te perditorem et vexatorem reipublicae fero, tu me conſervatorem et cuſtodem feras. deinde eius viri diſceſſum increpas, quem vides, omnium civium deſiderio, ipſius denique reipublicae luctu eſſe revocatum? At enim dixiſti, non mea, ſed reipublicae cauſa homines de meo reditu laboraſſe. Quasi vero quiſquam vir, excellenti animo in rempublicam ingreſſus, optabilius quidquam arbitretur, quam ſe a ſuis civibus reipublicae cauſa diligere. Scilicet aſpera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, ſuperba reſponſa, inſolens vita: nemo humanitatem meam, nemo conſuetudinem, nemo conſilium, nemo auxilium requirebat; cuius deſiderio (ut haec minima dicam) fo-

rum moestum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt. Sed nihil sit factum mea causa : omnia illa senatusconsulta, populi iussa, Italiae totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me, reipublicae causa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solidae laudis, ac verae dignitatis, praestantius mihi potuit accidere ? quid optabilius ad immortalitatem gloriae, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omnes hoc cives meos iudicare, civitatis salutem cum mea unius salute esse coniunctam ? Quod quidem ego tibi reddo tuum, nam, ut tu me carum esse dixisti senatui, populoque Romano, non tam mea causa, quam reipublicae ; sic ego te, quamquam sis omni diritate atque immanitate taeterrimus, tamen dico esse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicae nomine,

Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc fit extremum. Quid quisque nostrum de se ipse loquatur, non est sane requirendum, boni viri iudicent, id est maximi momenti et ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur iudicia de nobis ; unum honoris, alterum salutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis est delatus, ac mihi ; salus tanto studio civitatis nemini reddita. de te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus ; in salute, exspectamus. Sed tamen ne me cum his principibus civitatis, qui adsunt P. Sextio, sed ut cum homine uno, non solum impudentissimo atque infimo conferam ; de te ipso, homine et arrogantissimo, et mihi inimicif-

fimo, quaero, Vatini, utrum tandem putes, huic reipublicae, huic urbi, his templis, aerario, curiae, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius fuisse et praestabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? Cum mihi haec responderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint; aut ita dolenter, ut aliquando ista, quae sunt inflata, rumpantur: tum memoriter respondeto ad
 5 ea, quae de te ipso rogaro. Atque illud tenebri-
 11 cosissimum tempus ineuntis aetatis tuae patiar late-
 re. licet impune per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris, habeat hoc praemium tua indignitas, ut adolescentiae turpitudine obscuritate et fordibus tuis obtegatur.

Quaesturam petisti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat; tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quaero abs te, teneasne memoria, cum P. Sextius quaestor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum ad-
 12 haesisse? In eo magistratu, cum tibi magno clamore aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis a me consule Puteolos, ut inde aurum exportari argentumque prohiberes? in eo negotio, cum te non custodem ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares, cumque omnium domos, apothecas, naves, furacissime scrutarere, hominesque negotia gerentes iudiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres,

conscendentes morarere; teneasne memoria, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum querelas esse delatas? post quaesturam exierisne legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? cum illud iter Hispaniense pedibus fere confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi; venerisne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerisne, quod sine senatusconsulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerisne in regno Mastanesosi? venerisne ad fretum per Mauritaniam? quem scias unquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam provinciam pervenisse?

Factus es tribunus plebis (quid enim te de Hispani-¹³ nensibus flagitiis tuis, fordidissimisque furtis interrogem?) quaero abs te primum, quod genus improbitatis et sceleris in eo magistratu praetermiseris? Ac tibi iam inde praescribo, ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te, quaecunque rogabo, de te ipso rogabo, neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham; omniaque mea tela sic in te coniciantur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) faucietur. in tuis pulmonibus ac visceribus haerebunt. Et, quoniam omnium rerum magnarum ⁶ a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, tu, qui te Pythagoricum soles dicere, et hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris moribus praetendere; quae te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum

animas elicere, cum puerorum extis deos manes
 maectare soleas, auspicia, quibus haec urbs condi-
 ta est, quibus omnis respublica atque imperium te-
 netur, contemferis? initioque tribunatus tui sena-
 tui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa
 atque eius collegii arrogantiam impedimento non
 15 futuram? Secundum ea quaero, servarisne in eo fi-
 dem? num quando tibi moram attulerit, quo mi-
 nus concilium advocares, legemque ferres, quod eo
 die scires de coelo esse servatum? Et, quoniam hic
 locus unus est, quem tibi cum Caesare communem
 esse dicas; seiungam te ab illo, non solum reipub-
 licae causa, verum etiam Caesaris, ne qua ex tua
 summa indignitate labes illius dignitati adspersa vi-
 deatur. Primum quaero, num tu senatui causam tu-
 am permittas, quod facit Caesar? deinde, quae sit
 auctoritas eius, qui se alterius facto, non suo de-
 fendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me ve-
 ra vox, et dicam sine cunctatione, quod sentio,)
 si iam violentior aliqua in re C. Caesar fuisset, si
 eum magnitudo contentionis, studium gloriae, prae-
 stans animus, excellens nobilitas aliquo impulisset,
 quod in illo viro et tum ferendum esset, et maxi-
 mis rebus, quas postea gessit, obliterandum; id tu
 tibi, furcifer, fumes, et Vatinius latronis ac sacri-
 legi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi con-
 7 cedatur, quod Caesari? Sic enim ex te quaero. Tri-
 15 bunus plebis fuisti: seiunge te a consule: collegas
 habuisti viros fortes novem. ex his tres erant, quos
 tu quotidie sciebas servare de coelo, quos irride-
 bas, quos privatos esse dicebas; de quibus duos prae-

textatos sedentes vides, te aedilitiam praetextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse: tertium scis ex illo obsessio atque afflicto tribunatu consularem auctoritatem hominem esse adolescentem consecutum: reliqui sex fuerunt: ex quibus partim plane tecum sentiebant, partim medium quendam cursum tenebant; omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, iudex noster: quem, tu dirumperis, cum aedilitium vides. Volo uti mihi re- 17
spondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, praeter unum te? quae tanta in te fuit audacia, quae tanta vis, ut, cum novem tui collegae sibi timendum esse duxerint, id unus tu, emer-
sus e coeno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem post urbem conditam scias tribunum plebis egisse cum plebe, cum constaret servatum esse de coelo? Simul etiam illud volo uti 18
respondeas, cum, te tribuno plebis, esset etiam tum in republica lex Aelia et Fufia; quae leges saepe numero tribunitios furores debilitarunt et represserunt; quas contra, praeter te, nemo unquam est facere conatus; (quae quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius civitatis ac pestibus, una cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagraverunt:) ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, et concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut un-

quam contra legem Aeliam aut Fufiam concilium
 8 advocaret? Quaero illud etiam ex te, conatusne fis,
 19 voluerisne, denique cogitaris, (est enim res eius-
 modi, ut, si tibi modo in mentem venit, nemo fit,
 qui te ullo cruciatu esse indignum putet,) cogita-
 risne, in illo tuo intolerabili, non regno, (nam
 cupis id audire,) sed latrocinio, augur fieri in Q.
 Metelli locum? ut, quicumque te adspexisset, du-
 plicem dolorem gemitumque susciperet, et ex desi-
 derio clarissimi et fortissimi civis, et ex honore tur-
 pissimi atque improbissimi? adeone non labefactam
 rempublicam te tribuno, neque conquassatam ci-
 vilitatem, sed captam hanc urbem atque everfam
 20 putaris, ut augurem Vatinium ferre possemus? Hoc
 loco quaero, si, id quod concupieras, augur fac-
 tus esses: in qua tua cogitatione nos, qui te ode-
 ramus, vix dolorem ferebamus; illi autem, quibus
 eras in deliciis, vix risum tenebant: sed quaero, si
 ad cetera vulnera, quibus putasti rempublicam de-
 leri, hanc quoque mortiferam plagam infixisses au-
 guratus tui; utrum decreturus fueris id, quod au-
 gures omnes usque a Romulo decreverunt, Iove
 fulgente, cum populo agi nefas esse, an, quia tu
 semper sic egisses, auspicia fueris augur dissolutu-
 rus?

21 Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo (quod
 invitatus facio, ut recorder ruinas reipublicae: ne-
 que enim tu unquam, stante modo maiestate ho-
 9 rum, sed etiam urbe, te augurem fore putasti: ve-
 rum tamen, ut somnia tua relinquam, ad scelera
 veniam) volo uti mihi respondeas: cum M. Bibu-

lum consulem, non dicam bene de republica sentientem, ne tu mihi homo potens irascere, qui ab eo dissensisti; sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem: cum eum tu consulem in vincla duceres, et a tabula Valeria collegae tui mitti iuberent; fecerisne ante rostra pontem, continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus et constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo miserrimoque spectaculo, non in carcerem, sed ad supplicium et ad necem duceretur? Quaero, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his atque huiusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Caesaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres; cumque non maiestate imperii, non iure legum, sed ianuae praesidio et parietum custodiis consulis vita tegetur; miserisne viatorem, qui [M. Bibulum] domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non posset? Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus ex coeno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quae auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis, conarere

evertere : deinde sanctissimas leges, Aeliam et Fulviam dico, quae in Gracchorum ferocitate, et in audacia Saturnini, et in colluvione Drusi, et in contentione Sulpicii, et in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihilo putaris : qui consulem morti obieceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis testis conatus sis : qui in eo magistratu non modo emerferis ex mendicitate, sed etiam divitiis nos iam tuis terras : fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros et principes civitatis tollere, et delere tua rogatione conareris ? Cum

24 L. Vettium, qui in senatu confessus esset, se cum telo fuisse, Cn. Pompeio, summo et clarissimo civi, suis manibus necem offerre voluisse, in concionem produxeris ; indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris, quo, auctoritatis exquirendae causa, ceteri tribuni plebis principes civitatis producere consueverunt, ibi tu indicem Vettium, linguam et vocem suam sceleri et menti tuae praebere voluisti, ut diceret [L. Vettius] in concione tua, rogatus a te, se auctores, et impulsores, et socios hubuisse sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas stare non posset ? M. Bibulum, cuius inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patria privare cupiebas : L. Lucillum, cuius tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes a puero videlicet spectaras, vehementius invidebas : C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maxime li-

berum, cum filio principe iuventutis, cum republica coniunctiore etiam, quam ab illa aetate postulandum fuit, delere voluisti: L. Domitium, cuius dignitas et splendor praefringebat, credo, oculos Vatini, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in posterum autem, propter omnium spem, quae de illo est, atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, eiusdem Vetti indicio opprimere voluisti. Qui si tum illam labem pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, respublica victa non esset: huius etiam filium eodem indicio et crimine ad patris interitum aggregare voluisti: L. Paulum, qui tum quaestor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriae proditores, domesticos hostes, legibus exterminarat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vetti indiciu, atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero seiungendum non putaris. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cum etiam Vettius ad arbitrium tuum perorasset, et civitatis lumina notasset, descendissetque de Rostris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente? deinde interrogares, equosnam alios posset nominare? inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret; qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, ho-

minem dies atque noctes de laude et de republica cogitantem? promulgarisne, impurissime et perditiſſime hostis, quaestionem de tot amplissimis et talibus viris, indicium Vettio, praemia amplissima? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis, fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii exstaret, eiusque sceleris in te ipsum quaestio flagitaretur?

- 27 Et, quoniam crebro usurpas, legem te de alternis consiliis reiiciendis tulisse, ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quaero, cum lex esset aequa promulgata initio magistratus, multas etiam alias tulisses, exspectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? et posteaquam ille est reus factus, statim tuleris [in eum,] *qui tuam post legem reus factus esset*: ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio et aequitate legis tuae?
- 28 Dices, familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Praeclara defensio facinoris tui. nam Maximi quidem summa laus est, sumtis inimicitis, suscepta causa, quaesitore consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem reiectionis dare noluisse; nihilque Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis; quorum gloriam huius virtute renovatam non modo speramus, verum etiam iam videmus. tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses misericordiae nomine, ad crudelitatis tempus distulisse.

Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quod imagines patris et fratris sui, fratrisque filiam, non in familia, sed in carcere collocatas audire maluit, quam videre.

Et quoniam pecunias aliorum despicias, de tuis ¹² divitiis intolerantissime gloriaris, volo uti mihi re- ²⁹ spondeas, fecerisne foedera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogarisne pecunias ex aerario tuis legibus? eripuerisne partes illo tempore carissimas partim a Caesare, partim a publicanis? Quae cum ita sint, quaero ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima? ut omnes intelligere possent, a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemptam. apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, cum tu ei contumeliosissime toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis.

Atque illud etiam scire ex te cupio, quo ³⁰ consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probasse. optime. nullae fuerint supplicationes. videsne, me nihil de anni illius causa, nihil de eo, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quaerere? Nulla supplicatio fuerit. cedo, quis unquam coenavit atratus? ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris; epulae quidem ip-

13 fae, dignitatis. Sed omitto epulum populi Roma-
 31 ni, festum diem, argento, veste, omni apparatu
 ornatuque visendo. quis unquam in luctu domesti-
 co, quis in funere familiari coenavit cum toga pul-
 la? cui de balneis exeunti, praeter te, toga pulla
 unquam data est? cum tot hominum millia accum-
 berent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, alba-
 tus esset; tu in templum Castoris te cum C. Fidulo
 atrato, ceterisque tuis furiis funestum intulisti.
 Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipub-
 licae casum? quis sermo alius in illo epulo fuit,
 nisi, hanc tantam et tam gravem civitatem, sub-
 iectam esse non modo furori, verum etiam irri-
 32 sioni tuae? Hunc tu morem ignorabas? nunquam
 epulum videras? nunquam puer aut adolescens in-
 ter coquos fueras? Fausi, adolescentis nobilissimi,
 paulo, ante ex epulo magnificentissimo famem illam
 veterem tuam non expleras? quem accumbere a-
 tratum videras, dominum cum toga pulla, et eius
 amicos ante convivium? quae te tanta tenuit amen-
 tia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi
 violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos ci-
 vium, morem veterem, eius, qui te invitarat, auc-
 toritatem, parum putares testificatum esse, suppli-
 cationes te illas non putare?

14 Quaero illud etiam ex te, quod privatus admi-
 33 sisti; in quo certe iam tibi dicere non licebit, cum
 clarissimis viris causam tuam esse coniunctam: po-
 stulatusne sis lege Licinia et Iunia? edixeritne C.
 Meminius praetor ex ea lege, ut adesses die trice-
 simo? cum is dies venisset, fecerisne, quod in hac

republica non modo factum ante nunquam esset, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi; quamquam idipsum esset et novum, et non ferendum: sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriae, tempestatem reipublicae, Clodium? qui tamen cum iure, cum more, cum potestate iudicium impedire non posset, rediit ad illam vim et furorem suum, ducemque se militibus tuis praebuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius putes, quam abs te esse quaesitum; nullum onus imponam mihi testimonii: quae mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci, rogabo. Quaero ex te, Vatini, num quis ³⁴ in hac civitate post urbem conditam tribunos plebis appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quaesitoris adscenderit, eumque vi deturbarit? subsellia dissiparit? urnas delegerit? eas denique omnes res in iudicio disturbando commiserit, quarum rerum causa iudicia sunt constituta? sciasne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis tuorumque manibus ereptos? iudices quaestionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, luce, inspectante populo Romano, quaestionem, magistratus, morem maiorum, leges, iudices, scelerum poenam esse sublatam? haec omnia sciasne diligentia C. Memmii publicis tabulis esse notata atque testata? Atque illud etiam quaero, cum, posteaquam es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te iudicia defugere arbitraretur; teque,

cum tibi, utrum velles, liceret, dicitaris, causam dicere maluisse; qui consentaneum fuerit, cum legationis perugio uti noluisse, appellatione impro-
bissima te ad auxilium nefarium confugisse?

- 15 Et quoniam legationis tuae facta mentio est, vo-
35 lo etiam audire de te, quo tandem senatusconsulto legatus sis? De gestu intelligo quid respondeas: tua lege dicis. Esne igitur patriae certissimus parricida? sperabasne id, ut patres conscripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo unquam ademit, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera et prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non mi-
36 nistros muneris provincialis senatus more maiorum deligere posset? Eripueras senatui provinciae decernendae potestatem, imperatoris deligendi iudicium, aerarii dispensationem: quae nunquam sibi populus Romanus appetivit, qui nunquam haec a summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age, factum est horum aliquid in aliis: raro: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos unquam audivit sine senatusconsulto? ante te nemo: post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicae Clodius: quo etiam maiore es malo mastrandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti; neque tantum es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti.
- 37 Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum

ego legem de ambitu ex senatusconsulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Aelia et Fufia, tu eam esse legem non putes: praefertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latae sint, paream: cum mea lex dilucide veteret, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRAESTITUTA DIE: quae tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minus reus mea lege fias?

Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marforum et Pelignorum, tribulium tuorum iudicio notatum, nec post Romam conditam, praeter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse? Ac 16 si haec omnia contemnis ac despicias, quod ita tibi 38 persuaseris, ut palam dictitas, te, diis hominibusque invitis, amore in te incredibili quodam C. Caesaris, omnia, quae velis, consecuturum; ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit, C. Caesarem nuper Aquileiae, cum de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfiu[m] praeteritum permolesto tulisse, quod in homine summam fidem probitatemque cognosset: graviterque etiam se ferre, praetorem aliquem esse factum, qui a suis rationibus dissensisset? tum quaesivisse quemdam, de Vatini[o] quemadmodum ferret, ipsum respondisse, Vatiniu[m] in tribunatu gratis nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo aequo carere debere? Quodsi ipse, qui 39

te, suae dignitatis augendae causa, periculo tuo, nullo suo delicto, ferri praecipitem est facile passus, tamen te omni honore indignissimum iudicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam triumphum suum duxerint: si nemo adspicit, quin ingemiscat; nemo mentionem facit, quin execretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum viderunt, tanquam auspiciam malum detestantur: si cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, strumae denique ab ore improbo demigrarunt, et aliis iam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatus, univerforum hominum rusticanorum; quid est, quam ob rem praeturam potius exoptes, quam mortem? praesertim cum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis.

40 Sed, ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam iam interrogacionem meam, teque in extremo pauca de ipsa causa
17 rogabo. Quaero, quae tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc iudicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum laudare et boni viri, et boni cives consueverunt, cum in eundem nuper, ab eadem illa taeterrima furia productus ad populum, cupidissime falsum testimonium dixeris? An erit haec optio et potestas tua, ut, cum Clodianas operas, et facinorosorum hominum et perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus et bestiariis obsedisse rempublicam; cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantia vi-

tuperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, ⁴¹ et clarissimo viro nonnullam laudatione tua labe- culam adspergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur,) verum etiam quaero, cum in republica administranda T. Annio cum P. Sextio confiliorum omnium societas fuerit, (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum est: est enim reus uter- que ob eandem causam, et eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quam te, nunquam soles confiteri; alter tuis con- filiis, illo tamen adiuvante:) quaero, qui possis eos, quos crimine coniungis, testimonio disiungere. Ex- ⁴² tremum illud est quod mihi abs te responderi ve- lim: cum multa in Albinovanum de praevaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam illud di- xeris, causam Milonis, fortissimi viri, coniunctam cum hoc existimari? quae pro me a Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis ac testimonii tui. Quas enim huius actio- nes probatas bonis esse dicis, in eas pluribus ver- bis testimonium dixisti: quicum autem eius cau- sam periculumque coniungis, eum summis laudi- bus extulisti. Sed hoc quaero, num P. Sextium, qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

M. TULLII
CICERONIS
P R O
M. COE L I O
ORATIO QUARTA ET TRICESIMA.

A R G U M E N T U M.

M. Coelius eques Romanus Ciceronique familiaris fuit. Is duabus accusationibus C. Antonii & Atratinus inclaruit. Hoc dolore permotus, & a Clodia, muliere libidinosa, P. Clodii sorore, impulsus Atratinus filius, Coelium *lege Lutatia de vi* reum fecit, quod a Clodia aurum ex armario mutuum somnisset, quo servos Luceii ad caedem Dionis legati Alexandrinorum impelleret; deinde, cum Clodia aurum repetisset, servos eius ad dominam veneno tollendam sollicitasset, deprehensusque ab amicis Clodiae in balneis Licinius esset, cum venenum servo Clodiae traderet. In utroque crimine diluendo Cicero versatur, ita, ut neque principium neque exitum habere ostendat, h. e. neque causas afferri posse, quibus Coelius ad hoc facinus inductus sit, neque res ipsas, quibus crimen contineatur, inter se & cum principiis consentire. Et quoniam multa in vitam Coelii dicta erant ab accusatore, his quoque Cicero respondet, & crimina ea partim refellit, partim excusat, & optima quaeque in posterum iudices a Coelio expectare iubet.

¶ **S**I quis, iudices, forte nunc adfit, ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis nostrae: miretur profec-

to, quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc iudicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quae de seditiosis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quaeri iubeat: legem non improbet; crimen, quod verifetur in iudicio, requirat. cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari; sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium et vocet, et vocarit; oppugnari autem hunc opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse. Etenim, si attendere diligenter, et existimare vere de omni hac causa volueritis; sic constituetis, iudices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret; nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicuius intolerabili libidine, et nimis acerbo odio niteretur. sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel aetatis. Si voluit accusare; pietati tribuo: si iussus est; necessitati: si speravit aliquid; pueritiae: ceteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

Ac mihi quidem videtur, iudices, hic introitus 2

3 defensionis, adolescentiae M. Coelii maxime con-
venire, ut ad ea, quae accusatores, deformandi hu-
ius causa, detrahendae spoliandaeque dignitatis gra-
tia, dixerunt, primum respondeam. Obiectus est pa-
ter varie, quod aut parum splendidus ipse, aut pa-
rum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate Coe-
lius notis ac maioribus natu, etiam sine mea ora-
tione, tacitus, facile ipse respondet: quibus autem,
propter senectutem, quod iam diu minus in foro
nobiscum versatur, non aequae est cognitus; hi sic
habeant: quaecunque in equite Romano dignitas esse
possit, quae certe potest esse maxima, eam semper
in M. Coelio habitam esse summam, hodieque ha-
beri, non solum a suis, sed etiam ab omnibus,
4 quibus potuerit aliqua de causa esse notus. Equi-
tis autem Romani esse filium, criminis loco poni
ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit,
neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate
dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed iu-
dicium certe parentis. quid nos opinemur, audietis
ex iuratis: quid parentes sentiant, lacrymae matris
incredibilisque moeror, squalor patris et haec prae-
sens moestitia, quam cernitis, luctusque declarat.
5 Nam, quod est obiectum, municipibus esse adoles-
centem non probatum suis; nemini unquam praesen-
ti Puteolani maiores honores habuerunt, quam ab-
senti M. Coelio; quem et absentem in amplissimum
ordinem cooptarunt, et ea non petenti detulerunt,
quae multis petentibus denegarunt: iidemque nunc
lectissimos viros, et nostri ordinis, et equites Ro-
manos cum legatione ad hoc iudicium, et cum

gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi iecisse fundamenta defensionis meae : quae firmissima sunt, si nituntur iudicio suorum. neque enim vobis satis commendata huius aetas esse posset, si non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi displiceret. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam; et meus hic forensis labor vitaeque ratio dimanavit ad existimationem hominum paulo latius commendatione ac iudicio meorum.

Nam, quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est, id nunquam tam acerbè feret M. Coelius, ut eum poeniteat non deformem esse natum. sunt enim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma et species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. maledictio autem nihil habet propositi, praeter contumeliam : quae si petulantius iactatur, convicium ; si facetius, urbanitas nominatur. Quam quidem partem accusationis, admiratus sum et moleste tuli, potissimum esse Atratino datam : neque enim decebat, neque aetas illa postulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset : aliquanto liberius, et fortius, et magis more nostro refutarem istam maledicen-

di licentiam. Tecum, Atratine, agam lenius, quod et pudor tuus moderatur orationi meae; et meum erga te, parentemque tuum beneficium tueri debeo.

3. Illud tamen te esse admonitum volo: primum qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quae cum tibi falso responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti aetati, atque etiam dignitati, non possit, quam velit petulanter, etiam sine ulla suspicione, at non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus; ingenii, quod ornate politeque dixisti. Verum ad istam omnem orationem brevis est

4 9 defensio. nam quoad aetas M. Coelii dare potuit isti suspitioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia disciplinaque munita: qui, ut huic virilem togam dedit: nihil dicam hoc loco de me: (tantum sit, quantum vos existimatis:) hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse deductum. nemo hunc M. Coelium in illo aetatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur.

10 Nam quod Catilinae familiaritas obiecta Coelio est, longe ab ista suspicione abhorreere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam: ad quem si accessit, aut si a me discessit unquam, (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt:) tum existimetur Coelius Catilinae nimium familiaris sus-

se. At enim postea scimus et vidimus, esse hunc in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus aetatis, quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. Fuit asfiduus mecum, praetore me: non noverat Catilinam. Africam tum praetor ille obtinebat. secutus est annus. causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit unquam. deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi. petebat Catilina mecum. nunquam ad illum accessit: a me nunquam recessit. Tot igitur 5 annos versatus in foro sine suspitione, sine infamia, studuit Catilinae iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam aetatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus; et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur. eademque erat, si statim mereri stipendia coeperamus, castrensis ratio ac militaris. qua in aetate, nisi qui se ipse sua gravitate et castimonia, et cum disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia aetatis integra atque inviolata praestitisset; de eius fama ac pudicitia, cum is iam se corroboravisset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit 12 Catilinae, cum iam aliquot annos esset in foro, Coelius. et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni aetate fecerunt. habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum, non expressa signa, sed adumbrata virtutum. ute-

batur hominibus improbis multis; et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. erant apud illum illecebrae libidinum multae; erant industriae quidam stimuli ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum; vigeabant etiam studia rei militaris. neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum.

6 Quis clarioribus viris quodam tempore iucundior?
 23 quis turpioribus coniunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis taetrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa vero, iudices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, et audacia: versare suam naturam, et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosi luxuriose
 24 se vivere. Hac ille tam varia multiplicique natura, cum omnes omnibus ex terris homines improbos audacesque collegerat; tum etiam multos fortes viros et bonos specie quadam virtutis assimulatae tenebat. neque unquam ex illo delendi huius imperii tam consceleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis et patientiae radicibus niteretur. Quare ista conditio, iu-

dices, respuat, nec Catilinae familiaritatis crimen haereat. est enim commune cum multis, et cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam paene ille decepit, cum et civis mihi bonus, et optimi cuiusque cupidus, et firmus amicus ac fidelis videretur: cuius ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspicione, apprehendi; huius in magnis catervis amicorum, si fuit etiam Coelius, magis est, ut ipse moleste ferat errasse se, sicuti nonnunquam in eodem homine me quoque erroris mei poenitet, quam ut istius amicitiae crimen reformidet. Itaque a maledictis pudicitiae ad coniurationis invidiam oratio est vestra 7 delapsa. posuistis enim, atque id tamen titubanter et strictim, coniurationis hunc, propter amicitiam Catilinae participem fuisse: in quo non modo crimen non haerebat, sed vix deserti adolescentis cohaerebat oratio. Qui enim tantus furor in Coelio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique est in ista suspicione Coelii nomen auditum? Nimum multa de re minime dubia loquor: hoc tamen dico, non modo si socius coniurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, nunquam coniurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset. Quod, haud scio, an de ambitu, et de cri- 16 minibus istis sodalium ac sequestrium (quoniam huc incidi) similiter respondendum putem. nunquam enim tam Coelius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculasset, ambitus alterum accusaret; neque eius facti in altero suspicionem quae-

reret, cuius ipse sibi perpetuam licentiam optaret; nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitus crimine arcefferet. quod quamquam nec sapienter, et me invito facit, tamen est eiusmodi [cupidinis], ut magis infectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare videatur.

17 Nam quod aes alienum obiectum est, sumtus reprehensi, tabulae flagitatae; videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit. versuram nunquam omnino fecit ullam. Sumtus unius generis obiectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cuius hic in aediculis habitat, decem, ut opinor, millibus. vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

18 Reprehendistis, a patre quod semigravit. quod quidem iam in hac aetate minime reprehendendum est. qui cum et ex reipublicae causa, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, victoriam consecutus, et per aetatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: et, cum domus patris a foro longe abesset, quo facilius et nostras domos obire, et ipse a suis coli posset, conduxit in Palatio, non magno, domum. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemaei quereretur, paulo ante dixit, *Utinam ne in nemore Pelio....* ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. *Nam nunquam*

hera errans hanc molestiam nobis exhiberet, *Medea animo aegra, amore saevo saucia*.... Sic enim, iudices, reperietis, quod, cum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adolescenti causam sive malorum omnium, sive potius sermonum fuisse.

Quamobrem illa, quae ex accusatorum oratione 19
 praemuniri iam et fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, iudices, non pertimesco. Aiebant enim, fore testem fenatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Coelio diceret. a quo quaeram, si prodierit, primum cur statim nihil egerit: deinde, si id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se: cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit. Si mihi ad haec acute arguteque responderit, tum quaeram denique, ex quo iste fonte fenator emanet. nam si ipse orietur, et nascetur ex sese; fortasse, ut soleo, commovebor. sin autem, ut rivulus, arcessitus et ductus ab ipso capite accusationis vestrae; laetabor, cum tanta gratia, tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum fenatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum. Nec tamen illud genus alterum 20
 nocturnorum testium pertimesco. est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas, a coena redeuntes, attrectatas esse a Coelio. Graves erunt homines, qui hoc iurati dicere audebunt; cum sit his confitendum, nunquam se, ne congressu quidem et constituto coepisse de tantis iniuriis experiri. Sed totum ge- 9
 nus oppugnationis huius, iudices, et iam prospicitis animis, et, cum inferetur, propulsare debebitis. non

enim ab iisdem accusatur M. Coelius, a quibus oppugnatur. palam in eum tela iaciuntur, clam submis-
 21 nistrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. funguntur officio: defendunt suos: faciunt, quod viri fortissimi solent. laesi dolent, irati efferuntur, pugnant laceffiti. sed vestrae sapientiae tamen est, iudices, non, si causa iusta est viris fortibus oppugnandi M. Coelium, ideo vobis quoque vos causam putare esse iustam alieno dolori potius, quam vestrae fidei consulendi. Quae sit multitudo in foro, quae genera, quae studia, quae varietas hominum, videtis. ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, te-
 22 stimonium polliceri? Hoc ex genere si qui se in hoc iudicium forte proiecerint; excluditote eorum cupiditatem, iudices, sapientia vestra: ut eodem tempore et huius saluti, et religioni vestrae, et contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus; neque huius iudicii veritatem, quae mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam; quae facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus. res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit.

10 Itaque illam partem causae facile patior graviter
 23 et ornate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Pu-

reolana, de bonis Pallae. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione. de quo ipso tamen quid est, quod expectetis; quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? est enim reus, qui huius dictus est et adiutor fuisse, et conscius, P. Ascitius. is iudicio est liberatus. Quod igitur est huiusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modo a facto, verum etiam a conscientiae suspitione absuit? et, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspitione, sed ne infamia quidem est adpersus? At praevaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi praesertim, a quo illa causa defensa est. Sed Coelius optimam causam Ascitii esse arbitratur; cuiusmodi autem sit, a sua putat esse seiunctam: neque solum Coelius, sed etiam adolescentes humanissimi et doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus praediti, Titus Caiusque Coponii: qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt; qui cum doctrinae studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Luceium, ut audistis. fuerat ei cognitus Alexandriae. Quid aut hic, aut summo splendore praeditus, frater eius, de M. Coelio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo haec removeantur, ut aliquando, in quibus causam nititur, ad ea veniamus.

Animadverti enim, iudices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. in quo etsi magna ex parte ingenio eius, et dicendi genere quo-

dam tenebamini; tamen nonnunquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio, ad animos vestros sensim ac leniter accederet. dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis iuventutis, multa de moribus; et, qui in reliqua vita mitis esset, et in hac suavitate humanitatis, qua prope iam delectantur homines, versari periucunde soleret, fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister. obiurgavit M. Coelium, sicut neminem unquam parens. multa de incontinentia intemperantiaque differuit. Quid quaeritis, iudices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea, quod egomet tam triste illud, et tam asperum
 26 genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quae me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiae Coelium familiarem, coenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse praeturae. Non me haec movent, quae perspicue falsa sunt, etenim eos una coenasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Coelium dixit. Fera quaedam sodalitas, et plane pastoritia, atque agrestis germanorum Lupercorum; quorum coitio illa silvestris ante est instituta, quam humanitas atque leges. siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne, si quis id forte nesciat, timere videatur.
 27 Sed haec omitram: ad illa, quae me magis moverunt, respondebo.

Deliciarum obiurgatio fuit longa, et ea lenior, plusque disputationis habuit, quam atrocitatis: quo

etiam audita est attentius. Nam P. Clodius, amicus meus cum se gravissime vehementissimeque iactaret, et omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima; tamen si probabam eius eloquentiam, tamen non pertimescebam. aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. tibi autem, Balbe, respondeo primum precario, si licet, si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumferit, qui Baias viderit. Equidem multos et vidi ¹² in hac civitate, et audivi, non modo qui primori- ²⁸ bus labris gustassent genus hoc vitae, et extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emeruisse aliquando, et se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravesque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus aetati, et ipsa natura profundit adolescentiae cupiditates: quae si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant; faciles et tolerabiles haberi solent.

Sed tu mihi videbare ex communi infamia iu- ²⁹ ventutis aliquam invidiam Coelio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuae, fuit ob eam causam, quod, uno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriam. dies iam me deficiat, si, quae dici in eam sententiam possint, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumptibus, immensa oratio est. ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa et copiose, et graviter accusari potest. sed vestrae sapientiae est, iudices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos

habeat severitas gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem et in reum; cum is non suo crimine, sed multorum vitio fit in quodam odium iniustum vocatus. Itaque severitati tuae, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum, deprecari vacationem adolescentiae, veniamque petere: non, inquam, audeo: per fugiis non utor aetatis: concessa omnibus iura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore aeris alieni, petulantiae, libidinum iuventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne aetatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui haec postulo, quin criminibus, quae in hunc proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recusato.

- 13 Sunt autem duo crimina, auri et veneni; in quibus una atque eadem persona versatur. aurum sumtum a Clodia; venenum quaesitum, quod Clodiae daretur, dicitur. omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta iurgii petulantis magis, quam publicae quaestionis. Adulter, impudicus, sequester, convicium est, non accusatio. nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. voces sunt contumeliosae, temere ab irato accusatore, nullo auctore, emissae. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen et caput. Auro opus fuit: sumsit a Clodia, sumsit sine teste, habuit quamdiu voluit. maximum video figurum cuiusdam egregiae familiaritatis. Necare eandem voluit; quaesivit venenum; sollicitavit quos

potuit; paravit; locum constituit; attulit. magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio extitisse. Res est omnis in hac causa nobis, iudices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Sed intelligis pro tua praestanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: quae si se aurum Coelio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit; petulanter facimus, si matremfamilias, secus quam matronarum sanctitas postulat, nominamus. sin, ista muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Coelium illis relinquuntur; quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent mihi inimicitiae cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erro. nunc agam modice, nec longius progrediar, quam me mea fides, et causa ipsa coget. neque enim muliebres unquam inimicitias mihi gerendas putavi, praesertim cum ea, quam omnes semper amicam omnium potius, quam cuiusquam inimicam putaverunt. Sed tamen ex ipsa quaeram prius, 14
 utrum me secum severe, et graviter, et prisce age- 33
 re malit, an remisse, ac leniter, et urbane. si illo austero more ac modo; aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista delectatur; sed illa horrida, quam in statuis antiquis et imaginibus videmus; qui obiurget mulierem, et pro me loquatur, ne ista mihi forte succenseat. Existat igitur ex hac ipsa familia aliquis; ac po-

tiffimum Caecus ille. minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. qui profecto si exstiterit, sic aget, et sic loquetur: Mulier, quid tibi cum Coelio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras? non patruum, non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse?

34 non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri, patriaeque amantissimi? qui simulac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupfisses, cur tibi Coelius tam coniunctus fuit? cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. quid igitur fuit, nisi quaedam temeritas ac libido? nonne te, si nostrae imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, aemulam domesticae laudis in gloria muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quae patrem complexa triumphantem, ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna, et avita, et usque a nobis cum in viris, tum etiam in feminis repetita, moverunt? ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie foedera ferires? ideo aquam adduxi, ut ea tu incestu uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis

15 viris comitata celebrares? Sed quid ego, iudices,
 27 ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, et Coelium incipiat accu-

fare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius, atque ita, iudices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Coelii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero mulier (iam enim ipse tecum, nulla persona introducta, loquor,) si ea, quae facis, quae dicis, quae infimulas, quae arguis, probare cogitas; rationem tantae familiaritatis, tantae consuetudinis, tantae coniunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivias, comestiones, cantus, symphonias, navigia iactant; iidemque significant, nihil se, te invita, dicere. quae tu, quoniam mente, nescio qua, effrenata atque praecipiti, in forum deferri iudiciumque voluisti; aut diluas oportet, et falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio credendum esse fateare. Sin autem urbanus me agere mavis; sic agam tecum: removebo illum senem durum ac paene agrestem: ex hisque tuis summam aliquem, at potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui, propter nescio quam, credo, timiditatem, et nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pugio cum maiore sorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, soror? quid infanis? quid clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adolescentulum adspexisti: candor huius te, et proceritas vultus oculique pepulerunt: saepius videre voluisti: nonnunquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familias patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona

esse tanti. confer te alio. habes hortos ad Tiberim; ac diligenter eo loco praeparasti, quo omnis iuventus natandi causa venit. hinc licet conditiones quotidie legas. cur huic, qui te spernit, molesta es?

16 Redeo nunc ad te, Coeli, vicissim, ac mihi aucto-
 37 ritate patriam severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem potissimum sumam. Caecilianumne aliquem, vehementem atque durum? *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira...* Aut illum, *O infelix, o scelestus...* Ferrei sunt isti patres... *Egone quid dicam? egone quid velim? quae tu omnia tuis foedis factis facis, ut nequidquam velim.* Vix ferenda diceret talis pater: *Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti? cur illecebris cognitis non fugisti? cur alienam ullam mulierem nosti? dide ac discede, per me licebit. si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, qui, aetatis quod reliquum est, oblectem*
 38 *meae.* Huic tristi ac directo seni responderet Coelius, se nulla cupiditate inductum de via decessisse. Quid signi? nulli sumtus, nulla iactura, nulla versura. At fuit fama. Quotusquisque istam effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum eius mulieris miraris male audisse, cuius frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni vero et clementi patri, cuiusmodi ille est, *Fores effregit? restituentur: discidit vestem? resarciatur,* Coelii causa esset expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facile defenderet? Nihil iam in istam mulierem dico: sed, si esset aliqua dissimilis istius, quae se omnibus pervulgaret, quae haberet palam decretum semper aliquem, cuius in hortos, domum, Baias, iure

fuo libidines omnium commearent : quae etiam aleret adolescentes, et parsimoniam patrum suis sumptibus sustentaret : si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret ; adulterum ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutasset ?

Dicet aliquis, Haec igitur est tua disciplina ? sic tu instituis adolescentes ? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit et tradidit, ut in amore et voluptatibus adolescentiam suam collocaret ; et hanc tu vitam atque haec studia defenderes ? Ego, si qui, iudices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiae fuit, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitae suae cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret : quem non quies, non remissio, non aequalium studia, non ludi, non convivia delectarent : nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate coniunctum : hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnesque eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt. Verum haec genera virtutum non solum in moribus nostris, sed vix iam in libris reperiuntur. chartae quoque, quae illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt ; neque solum apud nos, qui hanc sectam rationemque vitae, re magis, quam verbis, secuti sumus, sed etiam apud Graecos, doctissimos homines ; quibus, cum facere non possent, loqui tamen, et scribere honeste et magnifice licebat. Alia quaedam, mutatis Graeciae temporibus,

41 praecepta exstiterunt. Itaque alii voluptatis causa omnia sapientes facere dixerunt; neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt: alii cum voluptate dignitatem coniungendam putaverunt, ut res maxime inter se repugnantes dicendi facultate coniungerent: illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope iam soli in scholis sunt relictis. multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniveret; et interdum multas vias adolescentiae lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi sine casu aliquo, aut prolapsione vix posset, et multarum rerum iucundissimarum varietatem dedit, qua non modo haec

42 aetas, sed etiam iam corroborata caperetur. Quamobrem si quem forte inveneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiatur, excludat auribus omnem suavitatem; huic homini ego fortasse, et pauci, deos

18 propitios, plerique autem iratos putabunt. Ergo haec deserta via et inculta, atque interclusa iam frondibus et virgultis relinquatur: detur aliquid aetati: sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa et directa ratio: vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere praescriptio moderatioque teneatur: parcat iuventus pudicitiae suae, ne spoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne foenore trucidetur: ne incurrat in alterius domum atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne intersit insidiis: scelere careat: postremo, cum

paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum aetatis, atque ad inanes hasce adolescentiae cupiditates; revocet se aliquando ad curam rei domesticae, rei forensis, rei publicae: ut ea, quae ratione antea non perspexerat, satietate abiecisse, experiendo contempsisse videatur.

Ac multi et nostra, et patrum, maiorumque memoria, iudices, summi homines, et clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiae cupiditates defervissent, eximiae virtutes, firmata iam aetate, exstiterunt. ex quibus neminem mihi necesse est nominare: vosmet vobiscum recordamini. nolo enim cuiusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude coniungere. quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri praedicarentur; quorum partim nimia libertas in adolescentia, partim profusa luxuries, magnitudo aeris alieni, sumtus, libidines, nominarentur: quae multis postea virtutibus oblecta, adolescentiae, qui vellet, excusatione defenderet. At vero in M. Coelio (dicam enim iam confidentius de studiis eius honestis, quoniam audeo quaedam, fretus vestra sapientia, libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumtus, nullum aes alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido. quod quidem vitium ventris et gutturis non modo non minuit aetas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, et haec deliciae quae vocantur, quae firmiore animo praeditis diutius molestae non solent esse (mature enim et celeriter deflorescunt) nunquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt. Audistis, cum pro se dice-

ret : audistis antea, cum accusaret (defendendi haec causa, non gloriandi loquor) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, quae vestra prudentia est, perspexistis. Atque in eo non solum ingenium elucere eius videbatis : quod saepe, etiam si industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus : sed inerat, nisi me propter benevolentiam forte fallebat, ratio, et bonis artibus instituta, et cura et vigiliis elaborata. Atque scitote, iudices, eas cupiditates, quae obiiciuntur Coelio, atque haec studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, saepe nimia copia, inopia etiam nonnunquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur, in tantis praemiis eloquentiae, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore versentur ? obterendae sunt omnes voluptates ; relinquenda studia delectationis, iudices ; ludus, iocus, convivium, sermo est paene familiarium deferendus : quae res in hoc genere homines a labore studioque dicendi deterret ; non, quo aut ingenia deficient, aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti vitae dedisset, consularem hominem admodum adulescens in iudicium vocavisset ? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur ? appeteret inimicitias ? in iudicium vocaret ? subiret periculum capitis ? ipso

inspectante populo Romano, tot menses aut de salute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur illa civitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipsæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur solum, verum etiam personant, huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumenta non quaerat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate et clarissima luce laetetur.

Verum si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum iuventuti putet; est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret non modo ab huius seculi licentia, verum etiam a maiorum consuetudine, atque concessis. quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego iam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam. Si qua non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit: si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet: si denique ita sese geret, non incessu solum, sed ornatu atque comitatu: non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur? Obviscor iam iniurias, Clodia: depono memoriam do-

loris mei : quae abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo. ne sint haec in te dicta, quae dixi. sed ex te ipsa requiro, quoniam et crimen accusatores abs te, et testem eius criminis te ipsam dicunt se habere : si qua mulier sit huiusmodi, qualem ego paulo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio; cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo; quid est, quod obiiciant Coelio? sin eam te volunt esse; quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam rationemque defensionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Coelio perulantius esse factum; aut impudentia, et huic, et ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit.

- 21 Sed quoniam emerfisse iam e vadis, et scopulos praeter-
 51 tervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina, una in muliere, summorum facinorum : auri, quod sumtum a Clodia dicitur; et veneni, quod eiusdem Clodiae necandae causa parasse Coelium criminantur. Aurum fumsit, ut dicitis, quod L. Luceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luceium habitabat, necaretur : magnum crimen vel in legatis infidiandis, vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis: plenum sceleris consilium, plenum audaciae. Quo quidem in crimine primum illud requiram,
 52 dixeritne Clodiae, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit. si non dixerit, cur dedit? si dixerit, eodem se conscientiae scelere devinxit. tunc au-

rum ex armario tuo promere ausa es? tunc Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? Ceterum cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quaeretur, ad necem legati, ad L. Luceii, sanctissimi hominis atque integerrimi, labem sceleris sempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conscia, tua domus popularis ministra, tua denique hospitalis illa Venus adiutrix esse non debuit. Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit, atque ita Coelium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quaerere. Si tam familiaris erat Clodiae, quam tu esse vis, cum de libidine eius tam multa dicis, dixit profecto, quo vellet aurum. si tam familiaris non erat, non dedit. Ita si verum tibi Coelius dixit, o immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non est ausus dicere, non dedisti. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quae sunt innumerabilia, resistam? possum dicere, mores M. Coelii longissime a tanti sceleris atrocitate esse disiunctos: minime esse credendum, homini tam ingenioso, tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam. possum etiam illa et ceterorum patronorum, et mea consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Luceii Coelius: qui ei fuerit aditus. si per se; qua temeritate? si per alium; per quem? possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo. non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. Sed

haec, quae sunt oratoris propria; quae mihi, non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem usumque dicendi, fructum aliquem ferre possent, cum a me ipso laborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo omnia. habeo enim, iudices, quem vos focium vestrae religionis iurisque iurandi facile esse patiamini, L. Lucceium, sanctissimum hominem, et gravissimum testem: qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum a Coelio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate praeditus, illis studiis, artibus atque doctrina, illius ipsius periculum, quem propter haec ipsa studia diligebat, negligere potuisset? et, quod facinus in alienum hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis tentatum esse negligeret? quod in agris locisque publicis factum reprehenderet, id in urbe ac suae domi coeptum esse, leviter ferret? quod in alicuius agrestis periculo non praetermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret? Sed cur diutius vos, iudices, teneo? ipsius iurati religionem auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Lucceii. **TESTIMONIUM LUCCEII.** Quid expectatis amplius? an aliam vocem putatis ipsam pro se causam et veritatem posse mittere? Haec est innocentiae defensio, haec ipsius causae oratio, haec una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, et in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis,

loci, temporis : nemo testis, nemo conscius nominatur : totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo : domus autem illa, quae tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis; ex qua domo recitatur vobis iureiurando devincta auctoritas : ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatusque vir religiose testimonium dixisse videatur.

Reliquum est igitur crimen de veneno; cuius ego 23 neque principium invenire, neque evolvere exitum 56 possum. Quae fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Coelius? ne aurum redderet? num petivit? ne crimen haereret? num quis obiecit? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Coelio, nisi iterum eadem de re suo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? et vos non videtis, fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur? Cui denique commisit? quo adiutore usus 57 est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? servisne mulieris? sic enim obiectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiamsi cetera, inimica oratione detrahitis, ut omnes suas fortunae alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id ipsum: hisne, quos intelligebat

non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? quis enim hoc non videt, iudices? aut quis hoc ignorat, in eiusmodi domo, in qua materfamilias meretricio more vivat, in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit, in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia atque flagitia versentur; hic servos non esse servos? quibus omnia committantur, per quos gerantur, qui versentur iisdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumptibus ac
 8 luxuria redundet? Id igitur Coelius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis; istos quoque servos familiares esse dominae sciebat. sin ei tanta consuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat; quae cum servis potuit fa-
 24 miliaritas esse tanta? Ipsius autem veneni quae ratio fingitur? ubi quaesitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuisse aiunt domi, vimque eius esse expertum in servo quodam, ad rem ipsam parato; cuius perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Proh
 59 dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis, aut connivetis, aut praesentis fraudis poenas in diem reservatis? Vidi enim, vidi, et illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriae, cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curia, quam in Rostris, quam in republica florisset, integerrima aetate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omni-

bus, atque universae civitati. quo quidem tempore ille moriens, cum iam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reipublicae reservabat: cum me intuens flentem significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi, quanta tempestas civitati: et cum parietem saepe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, saepe me, saepissime rempublicam nominabat: ut non tam se emori, quam spoliari suo praesidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset; quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui consul incipientem furere, atque conantem, sua se manu interfectorum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit? nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietes confcios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen. etenim haec facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio, et vocem meam fletu debilitavit, et mentem dolore impedivit.

Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pudenti adolescenti, et bono, Coelii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Senias: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro; quid attinuerit illud ferri in eum locum [constitutum]: cur illi servi non ad Coelium domum venerint. si manebat tanta illa con-

fuetudo Coelii cum Clodia, tantaque familiaritas; quid suspitionis effet, si apud Coelium mulieris servus visus effet? sin autem iam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat; hinc illae lacrymae nimirum, et haec causa est horum
62 omnium scelerum atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam, et maleficium Coelii detulissent, mulier ingeniosa praecepit suis, ut omnia Coelio pollicerentur: sed, ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, constitui locum iussit, balneas Senias, ut eomitteret amicos, qui delitescerent; deinde repente, cum venisset Licinius, ut venenum traderet, pro-
26 filirent, hominemque comprehenderent. Quae quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio, quae latebra togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum; non laterent: sin se in intimum conicere vellent; nec fatis commode calceati et vestiti id facere possent, et fortasse non reciperentur: nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori.
63 Atque equidem vehementer exspectabam, quinam isti viri boni, testes huius manifesto deprehensi veneni dicerentur. nulli enim sunt adhuc nominati. sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminae familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur; quod illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit, sit potens, nunquam impetravisset.

fet. Sed quid ego de dignitate istorum testium lo-
 quor? virtutem eorum diligentiamque cognoscite.
 In balneis delituerunt. testes egregios! deinde teme-
 re profiluerunt. homines gravitati deditos! sic enim
 fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in
 manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum
 repente evolasse istos praeclaros testes sine nomi-
 ne: Licinium autem, cum iam manum ad tradendam
 pyxidem porrexisset, retraxisset, atque illo repentino
 hominum impetu se in fugam coniecisset. O magna
 vis veritatis, quae contra hominum ingenia, calli-
 ditatem, follertiam, contraque fictas omnium insi-
 dias, facile se per se ipsa defendat! Verum haec ²⁷
 tota fabella veteris et plurimarum fabularum poe- ⁶⁴
 triae, quam est sine argumento? quam nullum in-
 venire exitum potest? Quid enim isti tot viri (nam
 necesse est fuisse non paucos, ut et comprehendi
 Licinius facile posset, et res multorum oculis esset
 testator) cur Licinium de manibus amiserunt? qui
 minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se
 retraxit, ne pyxidem traderet, quam si non retra-
 xisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent
 Licinium; ut manifesto Licinius teneretur, aut cum
 retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit
 totum consilium mulieris, haec istorum provin-
 cia, qui rogati sunt: quos quidem tu quam-
 obrem temere profiluisse dicas, atque ante tem-
 pus, non reperio. fuerant hoc rogati: fuerant ad
 hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiae, faci-
 nus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur.
 Potueruntne meliori tempore profilire, quam cum ⁶⁵

Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem? quae si cum iam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendissent; imploraret hominum fidem, atque a se illam pyxidem traditam pernegaret. quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primum ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est iam exitus, non fabulae: in quo cum claufula non invenitur, fugit aliquis e manibus; deinde 28 de scabilla concrepant, aulaeum tollitur. Quaero 66 enim, cur Licinium titubantem, haesitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit: cur non comprehenderint: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent?

Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperitur. Itaque haec causa, ab argumentis, a coniectura, ab iis signis, quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. quos quidem ego testes, iudices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis exspecto. Praeestitit animus iam videre, primum lautos iuvenes, mulieris beatae ac nobilis familiares; deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in praesidio balnearum locatos: ex qui-

bus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. alveusne ille, an equis Troianus fuerit, qui tot invictos viros, muliebri bellum gerentes tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri ac tales, hunc et unum, et tam imbecillum, quam videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint: qui se nunquam profecto, si istum in locum processerint, explicabunt; quam volent in conviviiis faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum diferti sint. alia fori vis est, alia triclinii: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicum comeffatorumque conspectus: lux denique longe alia est solis, et lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes istorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostentent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominantur sumtibus: haereant, iaceant, deserviant: capiti vero innocentis et fortunis parcant.

At sunt servi illi de cognatorum sententia, nobilissimorum et clarissimorum hominum, manumissi. Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier, de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia atque auctoritate, fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Coelio quaesitum, aut quaestio sublata, aut multarum rerum consciis servis cum causa praemium persolutum. At propinquis placuit, cur non placeret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, sed a te ipsa compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, si illam commentitiam pyxi-

dem obscœnissima sit fabula consecuta? nihil est, quod in eiusmodi mulierem non cadere videatur. Audita et percelebrata sermonibus res est. percipitis animis, iudices, iamdudum, quid velim, vel potius, quid nolim dicere. quod etiamsi est factum, certe a Coelio non est factum. Quid enim attinebat? est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quam non verecundo. si autem est fictum; non illud quidem modestum, sed tamen est non inficetum mendacium. quod profecto nunquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quae cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

- 70 Dicta est a me causa, iudices, et perorata. Iam intelligitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quaeritis; quae lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reipublicae paene extremis temporibus, tulit: quaeque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantis reliquias coniurationis exstinxit. Hac enim lege Coelii adolescentia non ad reipublicae poenas, sed ad mulieris libidines et delicias deposcitur. Atque hoc etiam loco M.
- 30 71 Camurti et C. Eferni damnatio praedicatur. O stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! audentisne, cum ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audentisne excitare tanti flagitii memoriam, non exstinctam illam quidem, sed repressam vetustate? quo enim illi crimine peccatoque perierunt? nempe, quod eiusdem mulieris do-

Iorem et iniuriam Vettiano nefario sunt stupro per-
 secuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causa, ut
 illa vetus Afrania fabula refricaretur, idcirco Ca-
 murti et Eserni causa est renovata? qui quamquam
 lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio ta-
 men erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emit-
 tendi viderentur. M. vero Coelius cur in hoc iu- 72
 dicium vocatur? cui neque proprium quaestionis cri-
 men obiicitur, nec vero aliquid eiusmodi, quod sit
 a lege seiunctum, et cum vestra severitate coniunc-
 tum. cuius prima aetas dedita disciplinis fuit, iis-
 que artibus, quibus instruimur ad hunc usum foren-
 sem, ad capeffendam rempublicam, ad honorem,
 gloriam, dignitatem: iis autem fuit amicitiiis maio-
 rum nati, quorum imitari industriam continentiam.
 que maxime vellet; iis aequalium studiis, ut eun-
 dem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum
 laudis videretur. Cum autem paulum iam roboris 73
 accessisset aetati, in Africam profectus est, Q. Pom-
 peio proconsuli contubernalis, castissimo viro at-
 que omnis officii diligentissimo: in qua provincia
 cum res erant et possessiones paternae, tum etiam
 usus quidam provincialis, non sine causa a maiori-
 bus huic aetati tributus. discessit illinc Pompeii iu-
 dicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognosce-
 ris. voluit vetere instituto, eorum adolescentium ex-
 emplo, qui post in civitate summi viri et clarissimi ci-
 ves exstiterunt, industriam suam a populo Romano
 ex aliqua illustri accusatione cognosci. Vellem alio 31
 potius eum cupiditas gloriae detulisset: sed abiit hu- 74
 ius tempus querelae. Accusavit C. Antonium, col-

legam meum; cui misero praeclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio malefici cogitati. postea nemini concessit aequalium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. quae nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii consequi non possunt, omnia labore et diligentia est consecutus. In hoc flexu quasi aetatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientia vestra,) fama adolescentis paulum haesit ad metas notitia nova mulieris, et infelici vicinitate, et insolentia voluptatum; quae cum inclusae diutius, et prima aetate compressae et constrictae fuerunt, subito se nonnunquam profundunt atque eiiciunt universae. qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emerfit, totumque se eiecit atque extulit; tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut eiusdem nunc ab

75 sese inimicitias odiumque propulset. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum desidiaequae moreretur, (fecit, me mehercule invito, et multum repugnante, sed tamen fecit,) nomen amici mei de ambitu detulit; quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrum obtemperat: est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quae non cadit in hanc aetatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quae studia in his iam aetatibus nostris contractiora esse debent; in adolescentia vero, tanquam in herbis, significant, quae virtutis maturitas,

76

et quantae fruges industriae sint futurae. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt : amputanda plura sunt illi aetati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inferenda. Quare, si cui nimium effervisse 77 videretur huius vel in fuscipiendis, vel in gerendis inimicitii vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minorum horum aliquid offendit, si purpurae genus, si amicorum catervae, si splendor, si nitor: iam ista deferverint; iam aetas omnia, iam ista dies mitigarit.

Conservate igitur reipublicae, iudices, civem bo- 32
narum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, et reipublicae spondeo, si modo nos ipsi reipublicae satisfacimus, nunquam hunc a nostris rationibus seiunctum fore. quod cum fretus nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se ipse legibus iam obligarit. Neque enim 78
potest, qui hominem consularem, quod ab eo reipublicam violatam diceret, in iudicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune unquam esse largitor. Habet a M. Coelio respublica, iudices, duas accusationes, vel obsides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obtestorque vos, iudices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis: qui aedes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine fede, sine fortunis: ore, lingua, manu, vita

omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio atque in urbis oculis servitia ad caedem, et inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia; M. Coelium libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo coniuge et fratre, turpissimum latronem eripuisse, et honestissimum adolescentem oppressisse videatur. Quod cum huius vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam huius miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in huius spe requiescit, huius unius casum pertimescit: quem vos supplicem vestrae misericordiae, servum potestatis, obiectum non tam ad pedes, quam ad mores sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum iucunditate sustentate; ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiae vestrae serviatis. Nolite, iudices, aut hunc iam natura ipsa occidentem, vel le maturius extinguere vulnere vestro, quam suo fato; aut hunc nunc primum florentem, firmata iam stirpe virtutis, tanquam turbine aliquo, aut subita tempestate pervertere. Conservate parenti filium, parentem filio; ne aut senectutem iam prope desperatam contempsisse, aut adolescentiam plenam spei maximae, non modo non aluisse vos, sed etiam perculisse atque afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis, si reipublicae conservatis, addictum, deditum, obstrictum vobis, ac liberis vestris habebitis; omniumque huius nervorum ac laborum vos potissimum, iudices, fructus uberes diuturnosque capietis.

M. TULLII
CICERONIS
DE
PROVINCIIIS
CONSULARIBUS
ORATIO QUINTA ET TRICESIMA.

ARGUMENTUM.

Cum in formam provinciae redacta esset bello victa regio, mitebatur in eam Consul aut Praetor, deposito Magistratu urbano, qui eam administraret, h. e. aut iurisdictionem solam exerceret, aut simul etiam, si quando opus esset, bellum administraret. Quam Consul administrabat, *Consularis*, quam autem Praetor, *Praetoria* appellabatur. In hac ergo Oratione hoc disputatur, in quas provincias consules proxime futuris comitiis creandi mitti placeret. Eam habuit Cicero in Senatu, cum de ea re rogatus esset a consule sententiam *e lege Semproniana*, qua cautum erat, ut ante comitia consularia Senatus decerneret, in quas Provincias Consules designati post consulatum mitterentur, eique Scto ne intercedi posset. Eo autem spectat sententia Ciceronis, ut Piso & Gabinius ex provinciis, quas nullo Senatus consulto, sed lege Clodia, obtinebant, & omnibus modis vexabant & spoliabant, revocentur, eisque succedatur sic, ut proximo anno sint praetoriae, & a duobus praesentis anni Praetoribus obtineantur, eo autem exacto, consulares fiant. Et quoniam qui ante ipsum dixerant sententias, praeter Servilium, censuerant, ut alterutra Gallia Caesari detraheretur, & consularis fieret, unusque ex iis mirari se ostenderat, quare Cicero ita ornaret Cae-

farem, cui eodem iure inimicus esse, quo Gabinio, posset, quod Clodium in vexando Cicerone iuisset; graviter & multis verbis docet, quare Caesari nulla provinciae pars detrahenda sit; iniurias autem si quas a Caesare acceperit, eas se omnes reipublicae condonasse, neque se in sententia dicenda odio obedire, sed utilitatem reipublicae sequi.

SI quis vestrum, patres conscripti, expectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cum, quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem; laudaretis profecto: si solus; certe ignosceretis: etiam si paulo minus utilis vobis sententia videretur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, patres conscripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicae conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate dissentiat; vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, et cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentia singulari. Quod si ille et paulo ante, et, quotiescunque ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabinium et Pisonem, duo reipublicae portenta, ac paene funera, cum propter alias causas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum, et importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit; quoniam me animo in eos esse oportet, cuius illi salutem pro pignore tradiderunt ad

expiandas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiae serviam. quo animo unusquisque vestrum debet esse in illos, hoc ero: praecipuum illum, et proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo; ad ulciscendi tempora reservabo.

Quatuor sunt provinciae, patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliae duae, quas hoc tempore uno imperio videmus esse coniunctas; et Syria et Macedonia; quas, vobis invitis et oppressis, pestiferi illi consules pro everfae reipublicae praemiis occupaverunt. Decernendae nobis sunt lege Sempronia duae. quid est, quod possumus de Syria Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint: quam auctoritatem vestram e civitate exterminarint: quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me, ac meos omnes foedissime crudelissimeque vexarint. Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quae tanta sunt, ut nunquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. quarum Macedonia, quae erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropaeis; quae multis victoriis erat iamdiu, triumphisque pacata; sic a Barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, et arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quae per

Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, non solum excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraciis distincta, ac notata. Ita gentes eae, quae, ut pace uterentur, vim argenti dederant praeclaro nostro imperatori; ut exhaustas domos replere possent, pro emta pace bellum nobis prope iustum intulerunt. Iam vero exercitus ille nos-
 5 ter superbissimo delectu, et durissima conquestione
 3 collectus, omnis interiit. Magno hoc dico cum dolore. miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vastitate consumti: ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris in poenam exercitus expetitum esse videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis iam gentibus finitimis, Barbariaque compressa, pacatam ipsam per se et quietam, tenui praesidio atque exigua manu, etiam sine imperio, per legatos, nomine ipso populi Romani tuebamur: quae nunc consulari imperio, atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturna pace recreare: cum interea, quis vestrum hoc non audivit, quis ignorat, Achaeos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum in huius unius quaestum esse conversum? urbem Byzantium, vobis, atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his praeposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto iurisdictionem in libera ci-

vitate contra leges senatusque consulta : caedes relinquo, libidines praetereo : quarum acerbissimum exstat indicium, et ad insignem memoriam turpitudinis, et paene ad iustum imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abieciſſe, et morte voluntaria necessariam turpitudinem depulſiſſe. Nec haec idcirco omitto, quod non gravissima ſint, ſed quia nunc ſine teſte dico. Ipfam 4
 vero urbem Byzantium, fuiſſe refertiſſimam atque orna-
 tiſſimam ſignis, quis ignorat? quae illi ex-
 hauriti ſuntibus bellisque maximis, cum Mithridaticos
 impetus, totumque Pontum armatum, efferveſcentem in
 Aſiam atque erumpentem, aegre repulſum, et cervicibus
 intercluſum ſuis ſuſtinerent, tum, inquam, Byzantii,
 et poſtea ſigna illa, et reliqua urbis ornamenta, ſanctiſ-
 ſime cuſtodita tenuerunt : te im- 7
 peratore infeli-ciſſimo et taeterrimo, Caefonine Cal-
 venti, civitas libera, et proximis ſuis beneficiis a ſe-
 natu et a populo Romano liberata, ſic ſpoliata at-
 que nudata eſt, ut, niſi C. Virgilius, legatus, vir
 fortis et innocens, interveniſſet, unum ſignum By-
 zantii ex maximo numero nullum haberent. Quod ſan-
 ctum in Achaia, qui locus, aut lucus in Graecia
 tota, tam ſanctus fuit, in quo ullum ſimulacrum,
 ullum ornamentum reliquum ſit? Emiſti a foediſ-
 ſimo tribuno plebis, tum in illo naufragio huius ur-
 bis, quam tu idem, qui gubernare debueras, ever-
 teras : tum, inquam, emiſti grandi pecunia, ut tibi
 de pecuniis creditis ius in liberos populos con-
 tra ſenatusconſultum, et contra legem generi tui
 dicere liceret. id emtum ita vendidiſti, ut aut ius

non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.
8 Quorum ego nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quae et saepe audistis, et tenetis animis, etiamsi non audiatis, praetermitto: nihil de hac eius urbana, quam ille praesens in oculis vestris mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. lateant libidines eius illae tenebricosae, quas fronte et supercilio, non pudore et temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutius manere patientini? cuius, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, utrum posterior, an infelicioer esset, iudicare. An vero in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? cuius iter in provinciam fuit eiusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad caedem faciendam, tanquam aliquem Thracem, conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisae sunt optimaee cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactioes pecuniarum cum tyrannis, decisioes, direptiones, latrocinia, caedes, cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi et emta, et emenda esse clamaret. Iam vero
5 publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseriis ac dolore) tradidit in servitutem Iudaeis et Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, et in eo perseveravit, ius

publicano non dicere : pactiones sine ulla iniuria factas rescidit : custodias sustulit : vestigales multos ac stipendiarios liberavit : quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani servum esse vetuit. quid multa ? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, eius ordinis praesertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus sustentatus. Itaque videtis, patres conscripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inscitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, paene afflictos iam atque everfos publicanos : quibus quidem vos, in his angustiis aerarii, tamen subveniatis necesse est : etsi iam multis non potestis, qui propter illum hostem fenatus, inimicissimum ordinis equestris, bonorumque omnium, non solum bona, sed etiam honestatem miseri deperdiderunt : quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis et praedonis audaciam. Quid ? qui se etiam nunc subsidiis patri-
monii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur ? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria ; quem is frui non finit, qui est, etiamsi non appellatur, hostis ; huic ferri auxilium non oportet ? Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat pactiones : qui hoc etiam se pluris esse, quam collegam, putet, quod ille vos tristitia vultuque deceperit, ipse nunquam se minus, quam erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur, se brevi tem-

pore perfecisse, ne C. Gabinius, unus omnium nequissimus existimaretur.

6 Hos vos de provinciis, si non aliquando deducen-
 13 di essent, deripiendos non putaretis? et has duplices pestes sociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno superiore, hos eosdem revocabatis, cum in provincias iam pervenissent. quo tempore si liberum vestrum iudicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta esset; restituissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis, per quos erat amissa, revocatis, et his ipsis praemiis extortis, quae erant pro scelere atque everfione patriae consecuti:
 14 ti: qua e poena si tum aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis, evolarunt; at aliam multo maiorem gravioeremque subierunt. Quae enim homini, in quo aliquis si non famae pudor, at supplicii timor est, gravior poena accidere potuit, quam non credi literis iis, quae rem bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum homini, sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde, a proditore, atque eo, quem praesentem hostem reipublicae cognosset, bene rem geri non potuisse: postremo, ne deos quidem immortales velle aperiri sua templa, et sibi supplicari hominis impurissimi et sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, et a suis Graecis subtilius eruditus, quibuscum iam in exoetra helluatur, antea post siparium solebat; aut amicos habet

prudentiores, quam Gabinius, cuius nullae literae
 perferuntur. Hosce igitur imperatores habebimus? 7
 quorum alter non audet nos certiores facere, ne im- 15
 perator appelletur: alterum, si tabellarii non cessa-
 rint, necesse est paucis diebus poeniteat audere. cu-
 ius amici si qui sunt, aut si belluae tam immani
 tamque taetrae possunt ulli esse amici, hac con-
 solatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem
 hunc ordinem denegasse. Quod est primum diffi-
 mile. res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis
 a propraetore una cohorte auxiliaria gesta, et bel-
 lum cum maximis Syriae gentibus, tyrannis, con-
 sulari exercitu, imperioque confectum. deinde Al-
 bucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia
 ante decreverat. constabat enim, Graecum hominem
 ac levem, in ipsa provincia quasi triumphasse. Ita-
 que hanc eius temeritatem senatus supplicatione de-
 negata notavit. Sed fruatur sane hoc solatio; atque 16
 hanc insignem ignominiam, quoniam uni, praeter
 se, iniusta est, putet esse leviolem; dummodo, cuius
 exemplo se consolatur, eius exitum expectet: prae-
 fertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec
 audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plaga concide-
 rit, ignominia senatus.

Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duo- 17
 bus, hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam,
 et aut Syriam, aut Macedoniam; tamen alterum
 retinet, et in utriusque pari scelere disparem con-
 ditionem facit. Faciam, inquit, illas praetorias, ut
 Pisoni et Gabinio succedatur statim. Si hic finat.
 tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non

potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam Macedoniamque decerno, decernam easdem praetorias, ut et praetores annuas provincias habeant, et eos quam primum videamus, quos animo aequo videre non possumus.

8 Sed mihi credite: nunquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis expectandus: quo interiecto, civium calamitas, fociorum aerumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur.

18 Quodsi essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Caesari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paulo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Caesari. omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Caesare impulsore atque adiutore esse excitatam. Cui si primum sic responderam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei; possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum et clarissimorum civium facere possim? An non Ti. Gracchus, (patrem dico, cuius utinam filii ne degenerassent a gravitate paterna!) tantam laudem est adeptus, quod tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus et ipse, et fratris eius Africani, iuravitque in concione, se in gratiam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent hostium, Scipione

triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset? Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. 19
 Crassus, M. Scaurus. aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed et propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitae sunt a Caesare maximae nationes, sed nondum legibus, nondum iure certo, nondum satis firma pace devinctae. bellum affectum videmus, et, vere ut dicam, paene confectum; sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, iam omnia perfecta videamus: si succeditur; periculum fit, ne instauratas maximi belli reliquias ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini; amicus esse, sicut semper fui, reipublicae debeo. Quid, si ipsas inimicitias depono rei- 20
 publicae causa? quis me tandem iure reprehendat? praesertim cum ego omnium meorum consiliorum atque factorum exempla semper ex summi-
 norum hominum factis mihi censuerim petenda. An vero M. 9
 ille Lepidus, qui bis consul, et pontifex maximus fuit, non solum memoriae testimonio, sed etiam annalium literis et summi poetae voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censurae communi animo ac voluntate defenderent? Atque, 21
 ut vetera, quae sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum om-

nibus eadem respublica reconciliavit, quae alienarat.

22 Multa praetereo, quod intueor coram haec lumina atque ornamenta reipublicae, P. Servilium et M. Lucillum: (utinam etiam L. Lucullus ille viveret!) Quae fuerunt inimicitiae graviores in civitate, quam Lucullorum atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solum exstinxit respublica dignitasque ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Iovis optimi maximi, permotus cum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cuius literis, fama, nuntiis celebrantur aures quotidie meae novis nominibus gentium, nationum, locorum? Ardeo, mihi credite, patres conscripti, (id quod vosmet de me existimatis, et facitis ipsi;) incredibili quodam amore patriae: qui me amor et subvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, et rursus, cum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coegit atque excipere unum pro universis. hic me meus in rempublicam animus pristinus ac perennis, cum C. Caesare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod volent denique, homines existiment; nemini ego possum esse bene

10 de republica merenti non amicus. Etenim si iis, qui haec omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum, sed etiam bellum indixi atque intuli, cum partim mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis iudiciis essent

liberati; cur eadem respublica, quae me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriae civem fore putabam, qui turpissima libidine incensus, duas res sanctissimas, religionem et pudicitiam, uno scelere violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, rei-publicae plus, quam otio meo; nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quam communi, prospexerint? Ego me a C. Caesare in republica dis-²⁵ sensisse fateor, et sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos literas L. Piso de suis rebus non auderet mittere, qui Gabinii literas insigni quadam nota atque ignominia nova condemnastis, C. Caesari supplicationes decrevistis, numero, ut nemini uno ex bello; honore, ut omnino nemini. Cur igitur exspectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, et ordo is, qui est et publici consilii, et meorum omnium consiliorum auctor et princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior: qui quamdiu C. Caesaris consilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus coniunctum videbatis: posteaquam rebus gestis mentes vestras voluntatesque mutastis; me non solum comitem esse sententiae vestrae, sed etiam laudatorem vidistis.

Sed quid est, quod in hac causa maxime homi-¹¹ nes admirentur et reprehendant meum consilium,²⁶

cum ego idem antea multā decreverim, quae magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicae necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententia mea. Reipublicae fatis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quae ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati

27 tributus. In quo ego (quo consule referente, primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cuius sententia primum duplicata est supplicatio consularis; mihi enim estis assensi, cum; eiusdem Pompeii literis recitatis, confectis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem decem dierum decrevistis) sum Cn. Pompeii virtutem et animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, et maiorum institutis, et utilitati reipublicae: sed dignitas verborum, honos, et novitas, et numerus dierum,

28 Caesaris ipsius laudi gloriaeque concessus est. Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo affui: tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati. illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniae, retinere exercitum praeda anteparta, et bellum conficere posse: sed decus illud et ornamentum triumphi minuendum nostra par-

simonia non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quaerebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicae causa sentirem, facere uberius propter ipsius Caesaris dignitatem.

At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui 12
 illas omnes res egi silentio, interpellor; cum superioribus 29
 causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicae moveat. Nam ipse Caesar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quae per eum affecta sunt, perfecta reipublicae tradantur? Amoenitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas et lepos, victoriae cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis, quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis praestabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus; an apud senatum, a quo ornatus est? an dies auget eius desiderium, an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent. ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem fenatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Sed, si ille hac tam eximia fortuna, propter utilitatem 30
 reipublicae, frui non properat, ut omnia illa

conficiat; quid ego senator facere debeo, quem, etiamsi ille aliud vellet, reipublicae consulere oporteret? Ego vero sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuae pacis habere oportere rationem. nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspitione belli? Iamdiu mare videmus illud immensum, cuius fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam, et viae militares iam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic a populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum et clausum teneri: nationes eas, quae numero hominum ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia, quae imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere: nulla gens est, quae non aut ita sublata sit, ut vix exstet; aut ita domita, ut quiescat; aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque laetetur. ¹³ ³² Bellum Gallicum, patres conscripti, C. Caesare imperatore gestum est: antea tantummodo repulsum. semper illas nationes nostri imperatores refutandas potius bello, quam laceffendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cuius divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbes sedesque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pontinius, fortissimus vir, or-

tum repente bellum Allobrogum, atque hac scele-
 rata coniuratione excitatum, proeliis fregit, eosque
 domuit, qui lacefferant; et ea victoria contentus,
 republica metu liberata, quievit. C. Caesaris longe
 aliam video fuisse rationem. non enim sibi solum
 cum iis, quos iam armatos contra populum Roma-
 num videbat, bellandum esse duxit, sed totam Gal-
 liam in nostram ditionem esse redigendam. Itaque ³³
 cum acerrimis nationibus et maximis Germanorum
 et Helvetiorum proeliis felicissime decertavit: cete-
 ras contrivit, domuit, [compulit,] imperio populi
 Romani parere assuefecit, et, quas regiones, quasque
 gentes nullae nobis antea literae, nulla vox, nulla
 fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque
 exercitus, et populi Romani arma peragrarunt. Se-
 mitam tantum Galliae tenebamus antea, patres con-
 scripti: ceterae partes a gentibus aut inimicis huic
 imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe im-
 manibus, et barbaris, et bellicosis tenebantur, quas
 nationes nemo unquam fuit, qui non frangi doma-
 rique cuperet: nemo sapienter de republica nostra
 cogitavit iam inde a principio huius imperii, quin
 Galliam maxime timendam huic imperio putaret:
 sed propter vim ac multitudinem gentium illarum,
 nunquam est antea cum omnibus dimicatum. resti-
 timus semper laceffiti. nunc denique est perfectum,
 ut imperii nostri terrarumque illarum idem esset
 extremum. Alpibus Italiam munierat ante natura, ¹⁴
 non sine aliquo divino numine. nam, si ille aditus ³⁴
 Gallorum immanitati multitudinique patuisset, nun-
 quam haec urbs summo imperio domicilium ac se-

dem praeuiffet : quae iam licet confidant. nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod fit Italiae pertimescendum. Sed tamen una atque altera aestas, vel metu, vel spe, vel poena, vel praemiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. im-

35 ad renovandum bellum revirescent. Quare fit in eius tutela Gallia, cuius virtuti, fidei, felicitati commendata est. Etenim si fortunae muneribus amplissimis ornatus, saepius eius deae periculum facere nollet : si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad iucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret : si in Capitolium invehit victor cum illa insigni laurea gestiret : si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere iam non potest, quantum auferre : vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Cum vero ille suae gloriae iam pridem, reipublicae nondum fatisfecerit, et malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reipublicae munus : nec imperatorem incensum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope iam explicatam, perturbare atque impedire debemus.

15 Nam illae sententiae virorum clarissimorum minime probandae sunt : quorum alter ulteriorem Gal-

36 liam decernit cum Syria, alter citeriorem. qui ulteriorem ; omnia illa, de quibus differui paulo an-

te, perturbat; simul ostendit, eam se sciscere legem, quam esse legem neget; et, quae pars provinciae sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere; quae defensorem habeat, non tangere: simul et illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet; quod senatus dederit, id senator properet auferre. Alter ³⁷ belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat. praefinit enim successori diem. qui mihi nihil videtur minus a dignitate disciplinaque maiorum dissidere, quam ut, qui consul Kalendis Ian. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consularu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta. Sortietur, an non? nam et non fortiri absurdum est, et quod fortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Ianuario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis eidemque Martiis, nascetur repente provincia. Attamen his sententiis Pi- ³⁸ so in provincia permanebit. Quae cum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminutione provinciae, contumeliosum est; neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

Ego vos intelligo, patres conscripti, multos de- ¹⁶ crevisse honores eximios C. Caesari, et prope singulares: si quod ita meritus erat, grati; sin etiam, ut quam coniunctissimus huic ordini esset, sapientes, ac divini fuistis. Neminem unquam est hic ordo complexus honoribus et beneficiis suis, qui ullam dig-

nitatem praestabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. nemo unquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtreptionem, ab huius ordinis coniunctione depulsi, saepe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. qui si ex illa iactatione cursuque populari, bene gesta republica, referunt adspectum in curiam, atque huic amplissimae dignitati commendati esse volunt; non modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi. Monemur a fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne ceterior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati; perpetuoque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, patres conscripti, praesertim monitus a sapientissimo consule, et diligentissimo custode pacis et otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiario. nam ut C. Iulius omnibus a senatu eximiis ac novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minime vos velitis; per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suscipiendum nullo modo possum. Postremo, quo quisque animo futurus sit, nescio; quid sperem, video. praestare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini iure irasci

posse videatur: Atque hoc, si inimicissimus essem ⁴⁰
C. Caesari, sentirem tamen reipublicae causa.

Sed non alienum esse arbitror, quo minus saepe ¹⁷
aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum existima-
tione reprehendar, explicare breviter, quae mihi
sit ratio et causa cum Caesare. Ac primum illud
tempus familiaritatis et consuetudinis, quae mihi
cum illo, quae fratri meo, quae C. Varroni, con-
sobrino nostro, ab omnium nostrum adolescentia
fuit, praetermitto. Posteaquam sum penitus in rem-
publicam ingressus, ita disseni ab illo, ut in dis-
iunctione sententiae coniuncti tamen amicitia ma-
neremus. Consul ille egit eas res, quarum me par- ⁴¹
ticipem esse voluit: quibus ego si minus assentiebar,
tamen illius mihi iudicium gratum esse debebat. me
ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit: me in
tribus sibi coniunctissimis consularibus esse voluit:
mihi legationem, quam vellem, quanto cum ho-
nore vellem, detulit: quae ego omnia non ingrato
animo, sed obstinatione quadam sententiae repudia-
vi: quam sapienter, non disputo; multis enim non
probabo: constanter quidem, et fortiter certe: qui
cum me firmissimis opibus contra scelus inimico-
rum munire, et populares impetus populari praesi-
dio propulsare possem, quamvis excipere fortunam,
subire vim atque iniuriam malui, quam aut a ve-
stris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo sta-
tu declinare. Sed non is solum gratus debet esse,
qui accepit beneficium, verum etiam is, cui pote-
stas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus il-
le me ornabat, decere me, et convenire iis rebus,

quas gesseram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam. Traduxit ad plebem inimicum meum; five iratus mihi, quod me secum *ne beneficiis quidem videbat posse coniungi*; five exoratus. Ne haec quidem fuit iniuria. nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suavit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi; non quo alienum mea dignitate arbitrarer, sed quod tantum reipublicae sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar. Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quam ne illius iniuria in nostra amicitia reprehendatur.

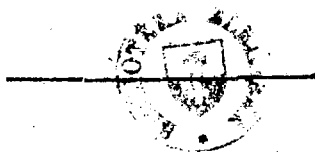
43 Ecce illa tempestas, caligo bonorum, et subita atque improvisa formido, tenebrae reipublicae, ruina atque incendium civitatis: terror-iniectus Caesari de eius actis, metus caedis bonis omnibus; consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adiutus; non debuit: si desertus; sibi fortasse providit: si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt; violata amicitia est, accepi iniuriam, inimicus esse debui, non nego: sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cum vos me, ut carissimum filium, desiderabatis; et si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Caesaris a salute mea non abhorreere; et, si illius voluntatis generum eius habeo testem, qui idem Italiam, in municipiis, populum Romanum in concione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompeius idem mihi testis de voluntate Caesaris, et sponsor est illi

de mea; nonne vobis videor et ultimi temporis recordatione, et proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum natura non possum evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, si mihi non licet per aliquos ita gloria- 44
 ri, me dolorem, atque inimicitias meas reipublicae concessisse, quod magni cuiusdam hominis, et persapientis videtur; utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, et non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri. A viris fortissimis, et de me 19
 optime meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum et incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum inimiciarum socium velint esse, praesertim cum mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Caesaris, quae neque oppugnavi antea, neque defendi, meo iam iure possim defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego con- 45
 silio rempublicam conservavi, et quorum auctoritate illam coniunctionem Caesaris defugi, Iulias leges, et ceteras, illo consule, rogatas, iure latas negabant: iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicae, sed salvis auspiciis, rogatam esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum, funus esse reipublicae, sed funus iustum et indictum. mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicae. Reliqua non reprehendo; sed mihi ad id, quod sentio, assumo. nam, si illud iure rogatum dicere ausi sunt, quod nul-

lo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de coelo servarat; oblitine erant, tum, cum ille, qui id egerat, plebeius est lege curiata factus, dici de coelo esse servatum? qui si plebeius omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? et, cuius tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Caesaris possit esse; eius non solum tribunatus ratus, sed etiam perniciosissimae res, auspicio-
 46 rum religione conservata, iure latae videbuntur? Quare aut vobis statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus factis legem ferri licere: cum lex feratur, de coelo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium iudicium ac notionem, et illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas; si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere iura ea, quae ipsi in perditis non exquirunt, praesertim cum ab illis aliquoties conditio C. Caesari lata sit, ut easdem res alio modo ferret; qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspicio-
 rum ratio sit eadem, leges omnes sint everfae ac perditae civitatis.

20 Extremum illud est. ego, si essent inimicitiae mihi cum C. Caesare, tamen hoc tempore reipublicae
 47 consulere, inimicitias in aliud tempus reservare deberem. possem etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipublicae causa deponere: sed, cum inimicitiae fuerint nunquam; opinio iniuriae beneficio

fit extincta : sententia mea, patres conscripti, si dignitas agitur C. Caesaris, homini tribuam : si honos quidam, senatus concordiae consulam : si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore fervabo : si perpetua ratio Gallici belli, reipublicae providebo : si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse praestabo. Atque hoc velim probare omnibus, patres conscripti : sed levissime feram, si forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt ; aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipsi, et cum meo, et cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

$$\begin{array}{r} 257 \\ 697 \\ \hline 57 \end{array}$$

